

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNDA SAVAŞ ESİRLERİNİN STATÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abuzer FİDAN

VAN – 2009

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNDA SAVAŞ ESİRLERİNİN STATÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Abuzer FİDAN

Danışman
Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

VAN – 2009

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
1.GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
1.2. ARAŞTIRMANIN METODU VE SİSTEMATİĞİ.....	2
1.3. ESİR KELİMESİNİN LÛGAT VE ISTİLÂHÎ ANLAMI.....	4
1.4. GENEL OLARAK KÖLELİK MÜESSESESİ.....	7
1.4.1. KÖLE KELİMESİNİN LÛGAT VE ISTILAHÎ ANLAMI.....	7
1.4.2. İSLAM ÖNCESİ TOPLUMLARDA KÖLELERE YAPILAN MUAMELELER.....	8
1.4.3. İSLÂM'DA KÖLELERE YAPILAN MUAMELELER.....	9
2. TARİHTE ESİRLER.....	12
2.1. İSLÂM ÖNCESİ TOPLUMLARDA ESİRLER.....	13
2.1.1. ESKİ MISIR TOPLUMUNDA ESİRLER.....	13
2.1.2. ESKİ YUNAN TOPLUMUNDA ESİRLER.....	14
2.1.3. ROMA TOPLUMUNDA ESİRLER.....	14
2.1.4. İSLÂM'DAN ÖNCEKİ ARAP TOPLUMUNDA ESİRLER.....	15
2.1.5. YAHUDİ TOPLUMUNDA ESİRLER.....	16
2.1.6. ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE ESİRLER.....	17
2.1.7. OSMANLILARDA ESİRLER.....	19
2.1.7.1. KURULUŞ DÖNEMİ SAVAŞ ESİRLERİ.....	19
2.1.7.2. SAVAŞ ESİRLERİNE YAPILAN MUAMELELER.....	20
2.2. İSLÂM'IN İLK DÖNEMİNDE ESİRLER.....	24
2.2.1. HZ. MUHAMMED (S.A.S) DEVRİNDE ALINAN ESİRLER.....	25
2.2.1.1. BATN-I NAHLE SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER.....	26
2.2.1.2. BEDİR SAVAŞI'NDA ALINAN ESİRLER	27

2.2.1.3. BENÛ KAYNUKÂ GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER	29
2.2.1.4. KAREDE SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER	30
2.2.1.5. UHUD SAVAŞI'NDA ALINAN ESİRLER	30
2.2.1.6. DÛMETÛ'L-CENDEL GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER	31
2.2.1.7. BENÛ MUSTALİK GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER	32
2.2.1.8. BENÛ KUREYZA GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER	32
2.2.1.9. ZÛ'L-KASSA SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER	34
2.2.1.10. ZEYD B. HARİSE'NİN İS, HİSMA VE VADİ'L-KURÂ SERİYYELERİ'NDE ALINAN ESİRLER	34
2.2.1.11. CİNÂB SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER	35
2.2.1.12. MEKKE'NİN FETHİ'NDE ALINAN ESİRLER	36
2.2.1.13. HUNEYN GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER	38
2.2.1.14. TAİF GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER	41
2.2.1.15. BENÛ CEZÎME SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER	41
2.2.1.16. BENÛ ANBER SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER	42
2.2.2. HZ.EBÛ BEKİR (RA)VE HZ. ÖMER (RA) DÖNEMİ'NDE ESİRLER.....	44
2.2.2.1. HZ. EBÛ BEKİR (r.a) DÖNEMİ'NDE ALINAN ESİRLER.....	44
2.2.2.2. HZ. ÖMER (r.a) DÖNEMİ'NDE ALINAN ESİRLER.....	46
3. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ESİR.....	49
3.İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ESİR.....	50
3.1.ESİRLERE UYGULANACAK HÜKÜMLER.....	53
3.1.1.ESİRLERİN ÖLDÜRÜLMESİ.....	54
3.1.1.1. BEDİR SAVAŞI SONRASI ALINAN ESİRLERE YAPILAN MUAMELE İLE İLGİLİ YORUMLAR.....	56
3.1.2.ESİRLERİN KÖLELEŞTİRİLMESİ.....	60
3.1.3. ESİRLERİN FİDYE KARŞILIĞI SERBEST BIRAKILMASI.....	64
3.1.4. ESİRLERİN (MÜBADELE) KARŞILIKLI DEĞİŞİMİ.....	67
3.1.5. ESİRLERİN KARŞILIKSIZ SERBEST BIRAKILMASI.....	68
3.1.6. ESİRLERE KÖTÜ MUAMELENİN YASAKLANMASI.....	70
3.1.6.1. ESİR KADINLARA TECAVÜZ YASAĞI.....	71

III

3.1.7. MÜSLÜMAN SAVAŞ ESİRLERİ.....	73
3.1.8. MÜRTED SAVAŞ ESİRLERİ.....	75
3.1.9. ASİ SAVAŞ ESİRLERİ.....	76
3.1.10. EHL-İ KİTAP SAVAŞ ESİRLERİ.....	79
4. SONUÇ.....	81
5. KAYNAKLAR.....	83
6. ÖZET.....	92
7. SUMMARY.....	93

ÖNSÖZ

Yeryüzünde uluslararası ilişkilerin odak noktasını savaşlar teşkil etmiştir. İnsanlık tarihi, toplumlar arasında meydana gelen sayısız savaşlara şahit olmuştur. Savaşın en önemli sonuçlarından, belki de en önemli problemlerinden biri, savaş esirlerinin durumu olmuştur. Tarih boyunca yapılan bu mücadeleler sonucunda, insanların bazıları öldürülmüş bazıları da savaşın galibi tarafından esir alınmışlardır. Savaş sonrası alınan esirler doğal olarak savaş esirlerinin hukukunu gündeme getirmiştir. Savaş esirlerinin hukukuna tarihi süreç içerisinde bakıldığında iç açıcı bir durum karşımıza çıkmamaktadır. Tarihin bilinebilen zamanlarından bugüne gelen çizgide esirler derilerinin yüzülmesi, fillere ezdirilme, çeşitli uzuvlarının kesilmesi, işkence, öldürülme ve köleleştirme gibi ağır muamelelere maruz kalmışlardır. Uluslararası hukukun ortaya çıkışı ve gelişmesine paralel olarak son bir yüzyıl içinde savaş usul ve kuralları alanında ileri adımlar atılmış esirlere uygulanacak muameleler insani boyutlar kazanmıştır. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde hala güç ve kuvvet dengelerinin en önemli rolü oynaması, uluslararası hukukun uygulanması konusunda büyük güçlüklerle ve çifte standartlara yol açmıştır.

Savaş sonunda galip tarafın esir alması tarihi bir realite olarak önümüzde durması münasebetiyle, Çalışmamızda bu tarihi gerçekliğin İslâm Hukukundaki tarihi gelişimi üzerinde durmaya çalıştık. Birinci bölümde, araştırmanın yöntem ve metodu ile sistematigi, konuya giriş, esir kelimesinin lügat ve ıstılahi anlamı ve genel olarak kölelik hukuku üzerinde durduk. İkinci bölümde, İslâm'dan önceki toplumlarda, özellikle Eski Yunan Toplumunda ve Roma Toplumunda, Eski Arap Toplumunda esirlere yapılan muameleler, Eski Türklerin ve Osmanlıların esirlere yaptığı muameleleri ele aldık. Üçüncü bölümde, İslâm dininin esirlere bakışı hakkında bilgi verildikten sonra, Hz. Muhammed (s.a.s) dönemi ilk iki Halife olan Hz. Ebû Bekir (ra) ve Hz. Ömer (ra) devrinde esirlerin durumunu kısaca inceledik. Daha sonra tezimizin temelini teşkil eden İslâm hukukuna göre esir alınması, esirlere yapılacak muameleler, Müslüman, mürted, asi ve Ehl-i Kitap savaş esirlerinin hukukunu anlattık.

Savaş sonunda alınan esirlerin statüsü konusunda yaptığımız bu çalışmanın mükemmel olduğu iddiasında değiliz. Konunun tarihi kaynaklara hâkimiyet noktasında ciddi emek ve gayret gerektirmesi göz önüne alınırsa bu konudaki eksikliklerimiz umarız mazur görülür.

Bu konuyu tespit noktasında katkıları olan muhterem hocam Prof. Dr. Selahattin KIYICI'ya, tezin hazırlanması ve yönlendirme noktasında yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY'a, tashih ve değerlendirme noktasında görüşlerine başvurduğumu çok kıymetli hocalarım Doç. Dr. M. Salih ARI'ya ve Doç. Dr. Sahip BEROJE'ye kaynak kitap noktasında kütüphanesinden faydalandığım sayın M. Emin ALKAYIŞ'a minnet ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Abuzer FİDAN

NİSAN-2009 / VAN

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s	: Aleyhi Selam
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: ibn
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
H.z.	: Hazreti.
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm tarihi
ra.	: Radiallahu
s.	: Sayfa
s.a.s	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Tarihsiz, baskı tarihi yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
v.dğr.	: Ve diğerleri, diğer naşirler

1.GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

İslâm öncesi ve İslâm sonrası medeniyetlerde savaş sonrası esir alınması ve bu esirlere nasıl bir muamele yapılacağıyla ilgili sınırlı bilgilere sahip olmamız, bu araştırmayı yapmamızın ne kadar önemli olduğunu bizlere gösterdi. Uluslararası ilişkilerin barış içinde sürdürülebilmesi ve bunun sağlam bir temele oturması için karşılıklı güven ve haklara saygı büyük önem taşımaktadır. İki devlet arasında yapılan savaşta kişi hak ve hukukunun asla göz ardı edilmemesi gerekirken, İslâm dışı toplumlar, savaşta mağlup ettikleri milletleri, hayvanlara bile yapılmayacak kötü muamelelere maruz bırakmışlardır.

Esirlik, Devletler Umumi Hukukunun alanına girerken aynı zamanda şahıs hukukuyla da bağlantılıdır. İslâm Hukukunda diğer hukuklardan farklı olarak esir, bir şahıstır ama ehliyeti (kendi başına karar verebilme hakkı) sınırlıdır.

Esirlik konusu hukuki yönüyle olduğu gibi tarihi boyutuyla da günümüzde en tartışmalı konulardandır. Tarihi süreç içerisinde müslüman devletlerin insan unsuruna bakışları farklıdır. Söz konusu farklılık uygulamaya da yansımıştır. Savaş sonrası ihtimallerden biri de esir alınmasıdır. Alınan esirlerin hak ve hukukunun korunup gözetilmesi İslâm devleti üzerine bir vazifedir; nitekim bu konuda her zaman gereken hassasiyet gösterilmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s), gerek özel gerekse uluslararası ilişkilerde kime karşı olursa olsun adaletle davranmayı emretmiştir. Kimden gelirse gelsin her türlü haksızlık ve zulmü yasaklamıştır. Savaş esirleriyle ilişkinin şekil ve mahiyeti ne olursa olsun adil davranılmasını emretmiştir. İslâm döneminde esirlere yapılan muameleler sonucunda, bir esir hukuku ortaya çıkmıştır. Araştırmamızla İslâm Hukukunun esirlere verdiği değeri ve onların hayat hakkının korunması konusunda gösterilen hassasiyeti, insanlığa göstermek istedik.

1.2. ARAŞTIRMANIN METODU VE SİSTEMATİĞİ

Konumuzla ilgili kaynaklar sınırlı olmasına rağmen oldukça önemli bilgiler içermektedir. Kaynaklarda aktarılan rivayetleri değerlendirdiğimizde ve bireysel olayları göz önüne aldığımızda ortaya çıkan malzeme bize Hz. Muhammed (s.a.s) öncesi ve sonrası dönemde esirlerin durumu hakkında önemli ipuçları verir. Kaynaklardaki önemli atıfları takip ederek sonuca ulaşmaya çalıştık.

İslâm tarihindeki esirlik uygulamalarına baktığımızda uygulamadaki farklılıkları ve beraberinde getirdiği varsa keyfi uygulamaları ve bunların sebeplerini incelemeye çalıştık. Hz. Peygamber (s.a.s) ve Kur'ân'ın açık uyarılarına rağmen bazı yanlış uygulamalar ola gelmiştir. Ancak bu yanlış uygulamaların bir elin parmağını geçmediğini araştırmamız esnasında kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle müşahade ettik.

Araştırmamız medeniyet tarihi ve sosyal tarih alanına giren bir konu olduğu için İslâm Tarihi kitaplarına, tarihi bilgi ve belgelere sıklıkla başvurduk. Tarihi süreçte din ve esirlik kurumunun ilişkisini anlamaya ve belirlemeye çalıştık. Esas gayemiz problemi hukukî açıdan ve bilhassa İslâm Hukuku açısından değerlendirmek olduğu için Kur'ân-ı Kerim'e, Sünnete ve fıkıh kitaplarına yer verdik.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Giriş iki kısım olarak tasarladı. Birinci kısımda çalışmamızın konu ve kapsamı; önemi ve amacı, metodu ve sistematigi alt başlıklarının yer aldığı teknik alt yapı verildi. İkinci kısımda ise, esir kavramının lûgat ve ıstılahi anlamı, genel olarak kölelik müessesesi, köle kelimesinin lûgat ve ıstılahi anlamı, tarihte köleler, İslâm'da kölelere yapılan muameleler ve İslâm hukukundaki önemi üzerinde kısaca duruldu.

İkinci bölümde tarih boyunca esirler etrafınca incelendi. Bu bölüm iki kısımda incelendi İslâm öncesi ve İslâm sonrası esirlerin durumu, Hz. Muhammed (s.a.s) devrinde esirler ve ilk iki halife devrinde esirler diye iki kısımda ele alındı.

Üçüncü Bölümde, İslâm Hukukuna göre esirlere uygulanacak hükümler detaylı olarak incelendi. Bu bölümde, esirlerin öldürülmesi, esirlerin köleleştirilmesi, esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması, esir kadınlara tecavüz yasağı, esirlerin karşılıksız serbest bırakılması, müslüman savaş esirleri, mürted savaş esirleri, asi savaş esirleri, ehli kitap savaş esirleri hakkında detaylı bilgi verilerek esirlerin İslâm

hukuku açısından ne gibi haklara ve sorumluluklara sahip oldukları mezhep imamlarının görüşleri de dikkate alınarak incelenmeye çalışıldı.

Sonuç bölümünde de tezimizin sonucunda vardığımız bilgileri değerdendirdik.

1.3. ESİR KELİMESİNİN LÛGAT VE İSTİLÂHÎ ANLAMI

Arapça’da “esere” “! ! !” mazi fiili ip vs. ile bağlamak ve esir etmek anlamlarına gelir. Esir kelimesi işte bu fiilden türemiş bir isimdir.¹ Esir kimse tutulup bağlandığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Bununla irtibatlı olarak, iple bağlanmasa bile tutulan ve alıkonan herkes için bu kelime kullanılmıştır.² Nitekim kelimenin genel anlamına bağlı olarak esir kelimesi mahpus anlamında da kullanılmıştır. Bir hadiste bu anlamda geçtiği gibi³ bazı müfessirler İnsan Suresi’nin sekizinci ayetinde yer alan esir kelimesinin bu manaya geldiğini söylemişlerdir.⁴ Esir, savaşta düşman tarafından yakalanan, düşman eline düşen tutsak kimse,⁵ savaşta müslümanların eline düşen kâfir düşman askeri⁶ veya muharebede diri olarak elde edilen savaşçılardan herhangi bir şahıstır. Me’sur (esir edilmiş) kelimesi de esir anlamına gelir. Esir kelimesinin tekili “اسير”, çoğulu “اسري” esra, “اساري”usara ve “اساري” esara’dır.⁷ Esir alınan kişiler hakkında kullanılan “esaret” kelimesi bir savaş sonucunda veya başka bir şekilde mağlubiyet eseri olarak düşman eline düşmek, hürriyetinden mahrum kalmak halidir.⁸ Esir anlamında kullanılan bir diğer kelime “رقبه” “Rakabe” kelimesi de esasen boyun kökü demektir. Rakabe, esirlerin boyunlarına kement takılıp ahz (işkence) edilmesi münasebetiyle esir şahıstan kinaye olarak esir, köle, cariye anlamlarında kullanılmıştır.⁹ Esir, Müslümanların canlı olarak ele geçirdiği kâfir erkek savaşçılardır.¹⁰

¹ İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanü’l-Arab*, Daru Sadr, Beyrut, 1415/1994. “esr” md., IV, 19.

² Özel, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, TDV Yayınları, Ankara, 1996, s. 53.

³ Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, İstanbul, 1401/1981, “Akdiyye”, 29; Kettânî, Muhammed Abdülhayy b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî, *et- Teratibu’l-İdariyye*, (Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar), (Çev. Ahmet Özel), İstanbul, 1414/1993, II, 52–53.

⁴ Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Daru’l-Fikr Matbaası, Beyrut, 1414/1993, III, 471; İbnü’l- Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Daru’l-Fikr Matbaası, Beyrut, 1412/1992, IV, 898.

⁵ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 1418/1998, s. 234.

⁶ Hicâzî, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, (trc. Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul, ty, II, 438.

⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1405/1985, III, 337.

⁸ Bilmen, a.e., III, 337.

⁹ Bilmen, a.e., III, 349.

¹⁰ Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2005, s. 150.

Tutuklu, hakikaten veya hükmen eli kolu bağlı olan, savaşta diri olarak elde edilen savaşçılardan herhangi birine de esir denir.¹¹

Esir kelimesi Kur’ân-ı Kerim de bir yerde tekil “اسيرا”¹² üç yerde çoğul olarak “تاسرون”¹⁴ şeklinde bir yerde de fiil kalıbıyla “الاسري”¹³ “اسري” “اساري” şeklinde geçmektedir. Esirlerle ilgili hükmün açıklandığı bir ayette de “فشدوا الوثاق” “bağı sıkıca bağlayın”¹⁵ ifadesiyle esir alınması hususuna işaret edilmiştir. Arap dilinde esir kelimesinin, savaşta ele geçen ve asıl muharip unsur olan yetişkin erkekler için kullanılmasına karşılık, kökünde “gönlünü çelmek” anlamı olan “سبي” “es-sebyu” sözcüğü yalnız kadın ve çocuk tutsakları ifade eder. Esir kelimesi bazen erkekleri ve kadınları kapsayacak şekilde kullanıldığı halde “سبي” “es-sebyu” kelimesi erkekler hakkında kullanılmaz.¹⁶ Birçok hadiste yer alan “سبي” “es-sebyu” kelimesi Kur’ân-ı Kerim de geçmez. İslâm Hukuku kaynaklarında da bu iki kelime anlam farklılıkları muhafaza edilerek kullanılmıştır. Osmanlı kaynak ve belgelerinde esir kelimesi savaş tutsağı anlamıyla birlikte daha çok köle anlamında kullanılmış olup “esirci, esir tüccarı, esir pazarı, esirciler şeyhi” gibi kullanılan tabirler köle alım satımıyla ilgilidir.¹⁷

İslâmiyet gerçekçi bir bakış açısıyla, savaşmayı ve bunun sonucunda esir almayı caiz (uygun) görmüştür.¹⁸ Kur’ân-ı Kerim’in, en çok karşı olduğu şey toplumda düzensizlik ve kargaşadır. Siyasi bünyeyi kemiren bu durum hakkında birçok âyet vardır. Yüce Allah Hz. Âdem (as)’i kendisine halife olarak yarattığı zaman meleklerin akıllarına gelen ilk şüphe insanın, kendi hemcinsinin kanını akıtması ve fitne çıkarması oldu. Fitne çıkaran kişi tüm insanlığı öldürmüş gibi kabul edilmiş fitneye sebep olanın ebedi cehennemde kalacağı ayeti kerimelerle ifade

¹¹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1418/1997, 407.

¹² İnsan, 76/8.

¹³ Bakara, 2/85; Enfâl, 8/67–70.

¹⁴ Ahzâb, 33/26.

¹⁵ Muhammed, 47/4.

¹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “seby” md., XIV, 367-368.

¹⁷ Bilmen, *a.g.e.*, III, 349

¹⁸ Şirvanî, Harun Han, *İslâmda Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar*, (trc. Kemal Kuşçu), Nur Yayınları, Ankara, 1965, s. 40.

edilmiştir. “...Yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın.”¹⁹ “...Fitne, katilden (adam öldürmekten) daha beterdir...Ve onlar ateşin halkıdır, orada süresiz kalacaklardır.”²⁰

¹⁹ Ankebut, 29/36.

²⁰ Bakara, 2/217.

1.4. GENEL OLARAK KÖLELİK MÜESSESESİ

1.4.1. KÖLE KELİMESİNİN LÛGAT VE ISTİLÂHÎ ANLAMI

Köle, hukukî, iktisâdî ve sosyal bakımlardan hür insanlardan farklı ve aşağı statüde bulunan kimse demektir.²¹ Bu mefhumu ifade eden Arapça'daki "Abd" kelimesi, Sâmi kaynaklı olduğu için İbrânî ve diğer akraba dillerde de görülen abd, Arapça'da bazı mânâ farklılıklarıyla birlikte rakîk, rakabe, kın, memlûk, vasîf, milk-i yemin ve sadece "kadın köle" mânâsına "câriye", "eme" kelimeleriyle de ifade edilmiştir. Kelimenin kökünü teşkil eden "ibâdet" ve "ubûdiyet" mefhumunda "kulluk" ve "itâat" mânâsı vardır. Kulluk Allah'a yapılıyorsa "abd", insan insana kulluk ediyorsa "köle" mânâsına gelir.²² Kur'ân-ı Kerim'de "abd" kelimesi "köle" manasında kullanılmış olup ayrıca "câriye" "kadın köle" için de aynı kelime kullanılmıştır. Bu ayet şöyledir: *"...Mü'min bir câriye, hür olan müşrik bir kadından daha hayırlıdır...Mü'min bir köle, hür olan müşrik bir erkekten daha hayırlıdır..."*²³

Köle kelimesi Göktürkler de erkekler için "Kul", kadınlar için "Kün" (küng) kelimeleriyle ifade edilmiştir.²⁴ Uygur metinlerinde geçen "Küngüz" kelimesi, câriye kelimesinin manasını taşımaktadır. Karahanlılar, Harzemşahlar ve Selçuklular dönemlerinde köle için genellikle kul kelimesi kullanılmakla beraber, "Tigin" kelimesinin de kul, köle için kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, erkek ve kadın ayırımı gözetilmeden kölelere "karabaş" adının verildiği de söz konusudur.²⁵

Osmanlı Türkçesi'nde, köle kavramı erkekler için "Kul", kadınlar için "karavaş" kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bu kelimelerin bazı kânûnnâme ve şer'îye sicilleri gibi çeşitli belgelerle şiirlerde de aynı manalarda kullanılmışlardır.²⁶

²¹ Aydın, M. Akif, "Köle", *DİA.*, Ankara, 2002, XXVI, 237.

²² Hamidullah, Muhammed, "Abd", *DİA.*, İstanbul, 1988, I, 57.

²³ Bakara, 2/221.

²⁴ Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983, s., 52-64.

²⁵ Engin, Nihat, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, İ.F.A.V., Yayınları, İstanbul, 1988, s. 4.

²⁶ Engin, a.e., s. 4.

1.4.2. İSLAM ÖNCESİ TOPLUMLARDA KÖLELERE YAPILAN

MUAMELELER

Tevrat'ta kölelikle ilgili olarak dönemin anlayış ve uygulamasını yansıtan bazı pasajlar vardır. Bu pasajlardan biri şöyledir: Hz. Nuh (as)'un üç oğlundan biri olan Ham işlediği günah sebebiyle kardeşleri Sam ve Yafes'e köle olduğundan bahsedilir.²⁷Tevrat'ın ifadelerine göre kişinin borcuna mukabil kendisini köle olarak satması mümkündür.²⁸Ayrıca alacaklılar, borçlarını ödemediği kimsenin başka malı yoksa çocuklarını köle olarak alabilir.²⁹Bir kimsenin kendi öz kızını satabilmesi de mümkündür.³⁰ Tevrat Hz. Yusuf (as) ile ilgili pasajlarda o dönemde yakalanan hırsızın, malını çaldığı kimsenin kölesi haline getirildiği anlaşılmaktadır.³¹Tevrat'ta köle âzâdıyla ilgili bir hüküm yoktur. Sadece bir yerde, ağır borca girmiş bir yahudinin borçlarını ödemek maksadıyla kendi kendini satmasından ve onun altı hizmet yılından sonra yedinci yılda serbest olacağından bahsedilmektedir.³²Efendisi tarafından gözünün kör edilmesi veya dişinin kırılması halinde de köle hürriyete hak kazanır.³³İncil'de de kölelerin âzâd edilmesine dair bir hüküm yer almaz. Gerek Katolik kilisesi gerekse diğer kiliseler köleliği bir vakıa olarak kabul etmişler ve Hristiyanlar'ın kendi dindaşı köleler edinmelerinde bir sakınca görmemişlerdir.³⁴

Eski Mısır'da ve Yakındoğu'da kölelerin çok kalabalık yekûn teşkil ettiği bilinmektedir. Bu dönemde savaş esiri kölelerin yanı sıra komşu kabile ve kavimlerden kaçırılan insanlar, babaları veya diğer yakınları tarafından köle olarak satılan çocuklarla borçlarına yahut işlemiş oldukları suçlara karşılık köle statüsüne geçirilen kişiler de büyük çoğunlukta idi.³⁵

²⁷ *Kitab-ı Mukaddes*, “Tekvin”, 9/20–29, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2000.

²⁸ *Kitab-ı Mukaddes*, “Levililer”, 25/39.

²⁹ *Kitab-ı Mukaddes*, “II. Krallar”, 4/1–7.

³⁰ *Kitab-ı Mukaddes*, “Çıkış”, 21/7.

³¹ Yusuf, 12/75; *Kitab-ı Mukaddes*, “Tekvin”, 44/10.

³² *Kitab-ı Mukaddes*, “Çıkış”, 21/2–6.

³³ *Kitab-ı Mukaddes*, “Çıkış”, 21/26.

³⁴ Aydın, *a.g.m.*, XXVI, 237.

³⁵ Aydın, *a.g.m.*, XXVI, 237.

Kölelik müessesesi İslâm tarafından başlatılmadığı gibi bir müessese haline getirilmesinde de İslâm'ın rolü yoktur. İslâm geldiğinde, kölelik zaten her kavmin sosyal sisteminde oluşmuş ve kökleşmişti.³⁶

İslâmiyet'in ortaya çıktığı sıralarda Arap yarımadasında ve Mekke'de kölelik yaygındı; köleler, hürlerle arası kesin çizgilerle ayrılmış alt bir sosyal sınıfı oluşturuyorlardı. Efendinin köle üzerindeki mülkiyet hakkı, üçüncü şahıslardan gelecek haksız fiillere karşı sınırlı bir güvence sağlasa da efendiye kölesi üzerinde mutlak tasarruf yetkisi veriyordu.³⁷ Genelde, halkın yaşantısının esaslı bir parçası haline gelen bu uygulamayı yasal düzenlemeler yahut sosyal reformlar durduramazdı. Bu müesseseyi büsbütün kaldırmak, yok etmek bir disiplin için ne pratik ne de makul idi. Bu yüzden İslâm mevcut durumu görünüşte kabul etmiş ve devam ettirmiştir.

1.4.3. İSLÂM'DA KÖLELERE YAPILAN MUAMELELER

İslâmiyet kölelere dâima iyi muâmele etmeyi emretmektedir. Çeşitli âyet ve hadislerde kölelere insanca muâmele edilmesi ısrarla tavsiye edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de insanların iyilik yapmaları gereken kimseler sayılırken anne, baba ve yakın akraba ile birlikte köleler de zikredilmiştir. “nisa 4/36”³⁸ Hadis kitaplarında da bu konuda birçok emir ve tavsiye yer almaktadır. İslâmiyet bu genel anlayış çerçevesi içinde kölelerin hak ve vazifelerini tesbit etmiştir. Kölenin nafakası efendisine aittir. Köleye karşılık yapılan haksız fiil ve davranışlar mutlaka cezalandırılır. “Haddi gerektiren suç işleyen köle, hür kimseye verilen cezanın yarısı ile cezalandırılır.”³⁹ “Adam öldüren köle öldürüldüğü gibi, Hanefiler'e göre bir köleyi öldüren kimse de öldürülür. Evlenmek, kölenin haklarındandır.”⁴⁰ “İslâmiyet'te çeşitli yollarla âzât; meselâ mükâtebe, tedbir, cariyelerin ümmü veled olmaları şeklinde birçok kölelikten kurtuluş çareleri bulunmaktadır.”⁴¹

³⁶ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, (trc. Yusuf Balcı, v.dğr.), İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1996, I, 433.

³⁷ Aydın, *a.g.m.*, XXVI, 237

³⁸ Nisa, 4/36.

³⁹ Aydın, *a.g.m.*, s. 129.

⁴⁰ Engin, *a.g.e.*, s. 29.

⁴¹ Aydın, *a.g.m.*, s. 130.

“Kölelerin İslâm ülkelerindeki hizmet alanları, kadın ve erkek oluşlarına göre değişiklik göstermiştir. Kadın köleler daima ev işlerinde kullanılmışlardır. Erkek köleler ise genellikle efendisi tarafından işinde kendine yardımcı olmak üzere dışarıda çalıştırılmışlardır.”⁴² “İslâm ülkelerinde erkek kölelerin hizmet alanlarının başında askerlik yer almıştır. İlk olarak Abbasîler döneminde, köle ve âzâtlı kölelerden meydana getirilen askerî birlikler, sonraları diğer İslâm ülkelerinde de kurulmuş ve geniş bir şekilde teşkilatlandırılmıştır.”⁴³ İslâm Medeniyetinde kölelik kavramı normalde sahip olduğundan bütünüyle farklı bir anlama sahiptir. Hatta bu lâfzî kavram bile İslâm Devleti tarafından alınan tedbirler vasıtasıyla yavaş yavaş ortadan kaybolmuştur.⁴⁴

Müslümanlar sadece takvalı olmak için değil, aynı zamanda bazı cinayetlerin ve hatalarının kefâreti olarak köleleri serbest bırakmaya teşvik edilmişlerdir. ***“Hanımlarına zıhar yapıp, sonra sözlerinden dönenlerin hanımlarıyla temas etmeden önce bir köle âzât etmeleri gerekir.”***⁴⁵ İşte bu ayet bunu açık bir şekilde dile getirmektedir. Yine bir başka ayette yanlışlıkla bir Mü'min öldüren kimsenin, Mü'min bir köle âzât etmesi⁴⁶ gerektiği vurgulanmıştır. Yeminlerin bozulması halinde bir kölenin âzât edilmesi⁴⁷ ***“Fakat O, sarp yokuşu aşamadı o sarp yokuş nedir bilir misin? (o geçit) köle âzât etmektir.”***⁴⁸

İbn-i Ömer'in yaptığı rivayete göre Resûlullâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: ***“Kim, işlemediği bir suçtan ötürü cezalandırmak maksadıyla kölesini döver veya sebepsiz yere tokatlarsa, bunun kefâreti o köleyi âzât etmesidir.”***⁴⁹ İbn-i Ömer, Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu hadisini esas alarak, vücudunda darp izi tespit ettiği kölesine “Canını acıttım mı?” diye sormuş, köle “Hayır” demiştir. Buna rağmen, içi rahat etmeyip köleyi âzât ettikten sonra, yerden bir çöp almış ve “Benim için bu işte şu

⁴² Engin, *a.g.e.*, s. 30.

⁴³ Aydın, *a.g.m.*, s.130-131.

⁴⁴ Tebrîzî, el-Hatîb Velîyuddîn Ebû Abdullah, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, el-Matbaatü'l-Meymuniyye, Mısır, 1409/1988, II, 120.

⁴⁵ Mücadele, 58/3.

⁴⁶ Nisa, 4/92.

⁴⁷ Maide, 5/89.

⁴⁸ Beled, 90/11-12-13.

⁴⁹ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki), Kahire, 1376/1956, “Eymân”, 30.

kadar bile bir sevap, bir ecir yoktur” demiştir. Burada kölesini âzât etmekten dolayı bir hayır işlemediğini, ancak bir hatasının kefâretini ödediğini anlatmak istemiştir.⁵⁰ İyilik olarak köle âzât etmeyi emreden İslâm, birtakım hataların kefâreti olarak da köle âzât etmeyi tavsiye etmiştir. Böylece toplumun zayıf kesimlerinin hem haklarını korumuş hem de onlara nasıl davranılması gerektiğini göstermiştir.⁵¹

Kölelik ve cariyelik dönemi resmen ve hukuken ortadan kalkmıştır. Köleliğin tarihe karışmasında yüce dinimizin getirdiği esasların son derece önemli bir paya sahip olduğunu görmezden gelmek büyük bir haksızlıktır.

⁵⁰ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, (trc. ve şerh, M. Yaşar Kandemir, v.dğr.), *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1997, VII, 35-36.

⁵¹ Nevevî, *a.e.*, VII, 35-36.

2.TARİHTE ESİRLER

2.1. İSLÂM ÖNCESİ TOPLUMLARDA ESİRLER

Toplumlar arasındaki düşmanlık ve savaşların yeryüzünde birden fazla insan gurubunun varlığı ile başladığını düşünmek mümkündür. Buna bağlı olarak da savaşan tarafların birbirinden aldıkları esirlerden ve bunlara uyguladıkları muameleden söz edilebilir. Ancak bu konudaki bilgiler tarihin bilinen ve nispeten yakın olan dönemleriyle ilgilidir.⁵² Muhammed Hamidullah ‘İslâm’da Devlet İdaresi’ adlı kitabında İrokuvalılar adı verilen bir milletin esirlerini yediğinden bahseder.⁵³

İslâm’dan önceki devirlerde milletlerarası ilişkileri düzenleyen hukuki teamüller ve antlaşmalar mevcut olmadığından savaşlarda keyfilik hâkimdi⁵⁴ ve genellikle esirler muzaffer tarafça köle edilip kötü muameleye tabi tutulurlardı.⁵⁵ Eski toplumlardan Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi semavi dinleri kabul edenlerin bile esirlerle ilgili uygulamalarında vahşet ve insafsızlıklarını dinin bir emri gibi telakki ettikleri görülmektedir. Mesela, Yahudilerin sözlü kaynağı olan Talmut’ta yalnız muharip esirler değil kadın ve çocuklarla birlikte ele geçirilen hayvanların da öldürülmesine hükmedilmiştir.⁵⁶

2.1.1. ESKİ MISIR TOPLUMUNDA ESİRLER

Eski Mısır’da köleliğin M.Ö. IV. Binlerde başladığı söylenebilir. Elleri arkalarından bağlı olan esir heykelleri, en önemli delillerdendir. Eski Mısır toplumunda bulunan köleler, Mısır kralları veya Mısır ordularının savaşlarda elde ederek ülkelerine getirip köleleştirdikleri esirlerdi. Bunlar genellikle Habeşistan (Etiyopya) veya Libyalı esirlerdi. Suriye ve Filistin’den de aynı şekilde köle elde edilmiştir. Bu şekilde elde edilen köleler, genellikle devletin köleleri sayılarak ya Mısır’ın ihtiyaçlarını karşılamak için ya da gösterişli işlerde kullanılırlardı. Bu

⁵² Özel, Ahmet, “Esir”, *DİA.*, İstanbul, 1995, XI, 382.

⁵³ Hamidullah, Muhammed, *İslâm’da Devlet İdaresi*, (trc. Kemal Kuşçu), Nur Yayınları, İstanbul, 1979, 41.

⁵⁴ Afzalurrahman, *a.g.e.*, I, 429.

⁵⁵ Afzalurrahman, *a.g.e.*, I, 429.

⁵⁶ Mansûr, Ali, *eş-Şeriatu’l-İslâmiyye ve’l-Kanunu’d-Duveliyi’l-Am*, Kahire, 1391/1971, 331.

kölelere çok kötü muameleler yapılır, kölelerin kendilerine verilen görevleri harfiyen yerine getirmeleri için hiçbir kötü muameleden kaçınılmazdı.⁵⁷

Köleliğin yaygın bir şekilde uygulandığı Eski Mısır toplumunda, zamanla kölelere yapılan kötü muameleler yumuşadığı gibi, kölelere birtakım haklar da tanınmıştır. Eski Mısır kanunlarında da değişiklikler yapılmış, köleleri eziyet ve zulümden koruyucu maddeler kanunlarda yer almıştır. Hatta, “Bir köleyi öldürenin cezası idamdır.” Şeklinde bir madde Eski Mısır kanunlarında yer almıştır.⁵⁸

2.1.2. ESKİ YUNAN TOPLUMUNDA ESİRLER

Eski Yunan Toplumu’nda kölelik öylesine yaygındı ki, Yunan şehirlerinin hemen hemen hepsinde halkın büyük çoğunluğunu esirler teşkil ederdi. Halkın fakir olmasından dolayı köleleşenlerin yanı sıra savaşlar ve yabancı köle ithâli, Yunan şehirleri’ndeki köleliğin kaynakları arasındaydı. Esirlerin çoğunluğu efendilerinin evinde oturur, mutfak hizmetlerinde, kaba işlerde çalıştırılırlardı. Her evde mutlaka bir esir bulunurdu. Köle olarak kullanılan bazı esirler; maden ocaklarında, gemilerde, işyerlerinde, çalıştırılır kazançlarının yarısı efendilerine yarısı da kendilerine kalırdı.⁵⁹ Aristoteles’in (Ünlü Yunan düşünür) “Canlı bir alet” diye vasıflandırdığı köleler, efendilerinin malı sayılırlardı. Efendiler kölelerine istedikleri muameleleri yaparlardı. İstedikleri gibi köleleri çalıştırır, onları hapseder, onları aç bırakır, kırbaça vurur, kölelerin vücudunu kızgın demirle dağlayabilirdi. Yalnız Atina’da kölelerin öldürülmeleri kânûnen yasaktı. Eski Yunan Toplumu’nda özgür yurttaşlar, çalışan nüfusun çok az bir bölümünü oluşturuyordu, asıl üreticiler kölelerdi. Bütün bunlara rağmen köleler insan haklarından yoksun bir hayat sürüyorlardı.⁶⁰

2.1.3. ROMA TOPLUMUNDA ESİRLER

Roma Hukuku’nda insanlar başlıca iki guruba ayrılmaktadır; ya hürdürler ya esirdirler. Esirler de yaptıkları işlere göre iki kısma ayrılmışlardır:

⁵⁷ Ahmed Şefik, *er-Rikkû fi'l-İslâm*, (trc. Ahmed Zeki), İstanbul, t.y., 8.

⁵⁸ Engin, *a.g.e.*, s. 10.

⁵⁹ Engin, *a.e.*, s. 14.

⁶⁰ Engin, *a.e.*, s. 15.

a- Familia Urbana: Şehir esirleri.

b-Familia Rustica: Köy esirleri.⁶¹

Gaius'un "...köleler sahiplerinin hâkimiyeti altında bulunurlar. Bu hâkimiyet ius gentium (kavimler, yabancılar hukuku)'na ait bir hâkimiyettir; çünkü bütün milletlerde köle sahiplerinin köleleri üzerinde hayat ve ölüm hakkına sahip olmaları göstermektedir ki kölelik bütün milletlerde ortak bir hadisedir.⁶² Romalılar esirlere her türlü işkenceyi reva görüyor, esirlerin vücutlarını parçalıyor, büyük küçük, kadın erkek ayırımı yapmadan hepsini öldürüyorlardı. Ancak zamanla bu toplumlarda esirleri köleleştirip onlardan faydalanma yoluna gidilmiştir. Esirlere uygulanan kötü muamele her devirde varlığını sürdürmekle birlikte köle haline getirme yine de esirlerin durumunda bir iyileştirme sayılabilir.⁶³ Roma Hukuku'nda, İus Gentium (yabancılar hukuku)'a göre esirlerin hiçbir değeri yoktu. Başlangıçta âzât edilmeleri de yasaklanmıştı. Romalılar'la diğer toplumlar arasında uygulanan hukuk esaslarına göre savaş esirlerinin öldürülmesi meşru olmakla birlikte satılması veya hizmetlerinden faydalanılması daha avantajlı görüldüğünden esirler kumandanların emriyle açık arttırmaya çıkarılıyor ve esir, satın alanın kölesi oluyordu.⁶⁴ Roma'da "...köleliğin esası, kölenin hiçbir hakka sahip olmaması bilakis bir hakkın konusunu teşkil edebilirdi; satılır, kiralanır, kişinin borcuna karşılık alacaklıya verilebilirdi". Bir takım kanunlarla kölelerin, efendileri tarafından işkenceye maruz bırakılmalarının, öldürülmelerinin önüne geçilmek istenmişse de, bu prensip olarak kölelerin hukukî durumunda bir iyileştirme etkisi yapmamıştır.⁶⁵

2.1.4. İSLÂM'DAN ÖNCEKİ ARAP TOPLUMUNDA ESİRLER

İslâm'dan önceki Araplar esirlere uyguladıkları muamele bakımından diğer milletlerden farklı değillerdi. Münzir b. İmru'l-kays ve diğer bazı Hire hükümdarlarının yaptığı gibi, esirler bazen toplu halde yakılıyor, çeşitli organları kesilmek suretiyle işkenceyle öldürülüyor veya öldürülmeleri için düşmanlarına

⁶¹ Ernest Lavis, *Tarih-i Umûmî*, (trc. Ali Kuşçu v.dğr.), İstanbul, t.y., I, 14.

⁶² Engin, *a.g.e.*, s.16.

⁶³ Mansûr, *a.g.e.*, 331.

⁶⁴ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Muluk*, Kahire, 1939, I, 227.

⁶⁵ Engin, *a.e.*, s. 17.

satılıyor veya sağ bırakılıp köle olarak kullanılıyordu. Bazen de fidye karşılığında veya mübadele yoluyla serbest bırakılıyordu. Esirin kabilenin ileri gelenlerinden birine sığınarak kurtulduğu, bir daha savaşmamak şartıyla serbest bırakıldığı da olurdu. Bu muamele daha çok, esir edilmiş olan kabile reislerine uygulanıyordu.⁶⁶

Farslılar da esirleri diğer milletler gibi benzer muamelelere tabi tutuyorlardı. Esirlere hayat hakkı tanımıyorlardı. Kisra I.Hüsrev Yemen'e gönderdiği kumandanı Vehzir'e, anneleri; Arap asıllı bile olsa siyahî hiçbir kimseyi hayatta bırakmama talimatını vermiş, Vehriz de bu talimatı yerine getirmiştir. Ayrıca Farslıların esirleri hayvanların ayakları altında ezdirme adetleri de bilinmektedir.⁶⁷

İslâm öncesi Arabistan'da savaş esirlerine uygulanan özel ve sınırlı bir muamele tarzı yoktu; bazen öldürülebilir, özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere bazen köleleştirilir, bazen karşılıksız, bazen fidye karşılığında veya esir mübadelesi yoluyla serbest bırakılırlardı. Fidyeye ile serbest bırakma usulü Bedir savaşı öncesi yaygın bir muamele tarzı idi.⁶⁸

2.1.5. YAHÛDÎ TOPLUMUNDA ESİRLER

İbranicede köle mefhûmu, “eved” kelimesiyle ifade edilir. Çoğulu “avadin” olan bu kelime, çalışmak manasına gelen “bedea” fiilinden türemiştir.⁶⁹Yahûdî esirler (Hebrew slaves) ve yabancı esirler (ailen slaves) olmak üzere iki tür esir vardır. Yahûdî esirler borç ve fakirlik sebebiyle kendilerini satan insanlardır. Belli bir zaman hizmeti takiben (yubil⁷⁰ yılına kadar) serbest bırakılmaları, Tevrat'ın emridir.⁷¹Bir Yahûdî esirin altı yıl hizmetten sonra yedinci senede serbest bırakılması gerekir. Eğer yahûdî esir hür olmayı kabul etmeyip, efendisinin hizmetinde kalmayı

⁶⁶ İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (thk, Muhammed Fehmi es-Sercanî), Kahire, 1978, I, 214–222.

⁶⁷ Âmir, Abdüllatif, *Ahkamu'l-Esra ve's-Sebaya fi'l-Hurubi'l-İslâmiyye*, Kahire, 1406/1986, 91;

⁶⁸ Hamidullah, Muhammed, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, (Çev., Nazire Erinç Yurter), Beyan Yayınları, İstanbul, 1422/ 2002, 66.

⁶⁹ Engin, *a.g.e.*, s. 18.

⁷⁰ Yubil yılı: Eski Musevi kanunlarına göre, elli yılda bir bütün köleleri serbest bırakma senesidir.

⁷¹ *Kitab-ı Mukaddes*, “Levililer”, bab, 25/39 “Ve eğer kardeşin senin yanında fakir düşer, ve kendisini sana satarsa, onu köle gibi çalıştırmayacaksın. Senin yanında ücretli adam gibi ve misafir gibi olacaktır; yubil yılına kadar senin yanında çalışacaktır; sonra onu serbest bırakacaksın.

arzu ederse, o zaman esir efendisine ebediyen bağımlı hale gelir.⁷²Yahûdîler'in esirleri, sahiplerinin ev halkından olup imtiyaz kullanabilir, kutsal tatil günleri ile normal tatil günlerini kutlamadan mesuldürler. Esirlere günah çıkarttırılmalıdır. Esirler, kendilerine çok acı veren yaraları varsa serbest bırakılmalıdırlar. Şayet esirin efendisi esirin gözünü oymuş veya dişlerini kırmışsa, bu yaptığı kötü muameleden dolayı esirleri serbest bırakması gerekir. Esirler vücutlarında meydana gelen sakatlıklardan dolayı efendisine ücret ödeyerek serbest bırakılmalarını isteyebilirler.⁷³

Altı yıl hizmetten sonra yahudi esirlerin serbest bırakılmalarıyla ilgili kanunlar günlük hayatta pek uygulanmamıştır. Kral Zedekiah, (Yahudi krallarından biri) halkla bir anlaşma yaparak her adamın yedinci yılın sonunda esirlerini serbest bırakma hususunu kanun haline getirmişse de, halktan hemen hemen hiç kimse esirlerini serbest bırakmamıştır.⁷⁴Tevrat'ta açıkça görüldüğü üzere esir almanın caiz görülmesi toplumsal hayatın devamı açısından adeta bir zorunluluk olmuştur.

2.1.6. ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE ESİRLER

Göçebe toplumların hayat tarzları her yerde benzerlik göstermektedir. Orta-Asya'da önceleri basit bir çoban hayatına sahip olan Türkler, zamanla yerleşik hayata geçmelerine rağmen yarı göçebe bir hayat sürdürmeye devam etmişlerdir.⁷⁵M.Ö. 2000 yıllarına doğru bugünkü Çin Seddi'nden Orhun Nehri ve Tanu Ola Dağlarına kadar uzanan sahaya yayılmış olan Hunlar, çevrelerinde bulunan ülkelere yaptıkları akınlarla dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Çin topraklarının zenginliği, bu akınların çoğunlukla Çin üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır.⁷⁶Bu akınların sonunda ele geçirilen esirlerin köleleştirildikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır. Zira "Göçebe toplulukların adetleri savaşlarda ele geçirilen esirlerin

⁷² Engin, *a.g.e.*, s. 18.

⁷³ Engin, *a.e.*, s. 19.

⁷⁴ Engin, *a.e.*, s. 19.

⁷⁵ Esin, Emel, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş*, Edebiyat Dergisi Matbaası İstanbul, 1975, s. 6.

⁷⁶ Gürün, Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982, s. 110.

köle olarak aşiret beyleri arasında bölüştürülmesi ve sürü bekçisi (çoban) veya aşirete ait topraklarda tarım işçisi olarak çalıştırılmaları şeklindeydi.”⁷⁷

İslâmiyet’ten önceki Türk devletlerinde savaş esirlerinin evlerde uşak, hizmetçi, işçi ve çoban olarak çalıştırıldığına dair bilgiler mevcuttur. İslâm dininin kabulünden sonra Türk sosyal hayatında kölelik müessesesi yeni bir statüye kavuşmuştur. Geleneksel cemiyet hayatlarında köleliğe yer veren Türkler, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra, geleneksel kölelik sistemlerini, İslâmi kölelik sistemiyle değiştirerek devam ettirmişlerdir. Genellikle ilk zamanlarda İslâm ülkelerine köle olarak getirilen Türkler, zaman içerisinde kitleler halinde müslüman olup, daha sonra da Müslüman-Türk devletlerini kurduklarında, kölelik müessesesini tam manasıyla İslâmi esaslara uygun olarak uygulamışlardır.⁷⁸

İlk Müslüman-Türk devletlerinden olan Gazneliler’in kurucusu sayılan Alptegin, Samani Emîri Ahmed b. İsmail’e esir olarak satılmış ve köleleştirilerek hassa askerleri arasına dâhil edilmiştir.⁷⁹ Daha sonra Alptegin Samaniler Devleti için büyük bir tehlike haline gelmiştir. Abbasiler zamanında başlamış olan “Köle ve âzâtlı kölelerden meydana getirilen askerî birlikler, daha sonra diğer İslâm ülkelerinde de kurulmuş ve geniş şekilde teşkilatlandırılmıştır.”⁸⁰

Gazneliler (963–1186)’den sonra Selçuklularda da aynı yapı görülmektedir. “Selçuklu ordusunun esas olarak hür göçebe Türkmen Oğuzlar’la, Gulam (Esir, Köle) Türklerden meydana geldiği”⁸¹, bütün tarihçilerin kabul ettiği hakikatlerdendir. Selçuklularda esirler, askerliğin yanı sıra saray hizmetlerinde de kullanılmışlardır.⁸² Ayrıca halk, esir ve câriyeleri çeşitli işlerde kullanmışlardır. Sultanlarla diğer idareciler köleleri, mevki sahibi olma konusunda dâima sıradan halka göre bazı ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Nitekim Selçuklular Devleti büyüklerinden Bilge

⁷⁷ Gürün, *a.g.e.*, s. 131.

⁷⁸ Engin, *a.g.e.*, s. 21.

⁷⁹ Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 15.

⁸⁰ Merçil, *a.e.*, s. 3.

⁸¹ Köymen, M. Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 105.

⁸² Köymen, M. Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, II, 45.

Tegin'in Garcistan (Firuzkûh)'dan satın aldığı "Nuş Tegin Gerce" adlı esir kölenin çocukları, Harzemşahlar Devleti'ni kurmuşlardır.⁸³

Esirlerin köle statüsünde kullanılmaları Türk-İslâm Devletlerinde esirleri kötü muamelelere maruz kalan kişiler olarak değil de, devlet işlerinde daha etkin rol oynayan, öyle ki yeni devletler meydana getiren kişiler olarak görmekteyiz. Bu gelişmeler İslâmiyet'i kabul etmelerinden sonra Türklerin, İnsanlığa yaptıkları olumlu katkıların somut bir örneğidir.

2.1.7. OSMANLILARDA ESİRLER

2.1.7.1. KURULUŞ DÖNEMİ SAVAŞ ESİRLERİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında esirlik müessesesinin işletilmediği, fethedilen yerlerdeki gayri müslim halkın hür insanlar gibi hayatlarını sürdürdükleri, isteyenlerin Bursa, İstanbul vb. büyük şehirlere gidebildikleri kaynaklarda anlatılmaktadır. Osmanlı Tarihini anlatan kitaplarda Osman Gazî'nin ilk savaşlarında alınan esirlerden bahsedilmekteyse de, bunlar hiçbir zaman köle statüsüne geçirilmemişlerdir. Savaş sonrasında, bir süre için esir durumuna düşseler bile, tehlike arz etmedikleri anlaşıldıktan sonra reâyâ (halk) olarak serbest bırakılmışlardır. Osman Bey esir aldığı Yarhisar Beyinin kızına cariye muamelesi yapmayıp oğlu Orhan'a nikâhlamıştır bu uygulama ilk etapta esirler köle edinilmemiş olmasının açık bir örneğidir.⁸⁴ Orhan Bey zamanında Bursa ve İznik'in fethinden sonra buralardan hiç esir alınmamış, isteyenlerin bu şehirlerden ayrılacakları bildirilmişse de halkın çoğu evini barkını terk etmemiştir.⁸⁵

Osmanlı Devleti'nde ilk esirler I. Murad devrinde Rumeli fetihleri sırasında alınmaya başlanmış ve uzunca bir süre esirlik müessesesinin yegâne kaynağı savaşlar olmuştur. Onun saltanatı döneminde Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil Efendi'nin tavsiyesi üzerine pençik kanunu yürürlüğe girmiştir. Buna göre savaş esirlerinden

⁸³ Engin, *a.g.e.*, s. 22.

⁸⁴ Engin, *a.e.*, s. 53.

⁸⁵ Engin, *a.e.*, s. 53.

askerliğe elverişli olanların beşte biri asker yapılmıştır. Devletin hissesine düşen esirlerin bir kısmı ise yine esaret altındaki müslümanlarla karşılıklı olarak değiştirilmişlerdir. I. Murad zamanında (1360–1389) kurulan Yeniçeri ocağı'nın çekirdeğini bu esirler oluşturmuştur. Diğer esirler savaş ganimeti olarak gaziler arasında taksim edilir, onlar bunları ya kendi hizmetlerinde kullanır veya satarlardı. Böylece işlemeye başlayan esirlik müessesesi yapılan fetihlerle sınırların genişlemesine paralel olarak gelişmiş, esirler sosyal hayatın önemli bir unsuru olmuştur.⁸⁶ Devletin sınırların genişlemesi asker ihtiyacını arttırdığı için daha önce uygulanmayan esirlerin alınması uygulaması I. Murat tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

2.1.7.2. SAVAŞ ESİRLERİNE YAPILAN MUAMELELER

Osmanlı tarihinde ilk olarak Biga'nın fethinden sonra görülen savaş esirlerinin topluca öldürülmesi hâdisesi, sonraki yıllarda birkaç defa tekrarlanmıştır. Savaş sırasında öldürülen düşman askerlerinin başlarının kesilip pâdişaha gönderilme uygulaması da Osmanlılar tarafında ilk olarak Süleyman Paşa tarafından (760) uygulanmıştır. Sultan I. Murâd'ın vefâtına kadar savaş esirlerinin topluca öldürülmesi hâdisesine rastlanmamıştır.⁸⁷

Osmanlılar meydan savaşlarında teslim olan düşman askerlerini bağlayarak kontrolleri altındaki yerlere götürüp, onları orada savaş sonuna kadar tutarlardı. Esirler bazen zincirlerle, bazen de iplerle bağlanırlardı. Esirleri bağlama tarzı, bazen esirlerin elleri önde, bazen de elleri arkada olacak şekilde idi.⁸⁸

Kale fetihleri sırasında esirler, cins ve sınıf farkı gözetmeksizin ikişer ikişer birbirlerine bağlanırlardı. İstanbul'un fethi sırasında görüldüğü gibi, kadınların kuşakları yahut peçeleriyle bağlandıkları da olurdu.⁸⁹ Bu uygulama kanaatimize göre, esir sayısının çok olması ve esirleri bağlayacak ip ve benzeri şeylerin bulunmadığı

⁸⁶ Âşıkpaşazâde, Ahmed, *Tevarih-i Al-i Osman*, (nşr. Ali Bey), Matbaâ-i Amire, İstanbul, 1949, s. 16-60.

⁸⁷ Engin, *a.g.e.*, s. 56.

⁸⁸ Engin, *a.e.*, s. 68.

⁸⁹ Engin, *a.e.*, s. 68.

zamanlarda yapılmıştır. İnsan onurunu rencide eden bu uygulamaları kendi zamanları içinde düşündüğümüz zaman o dönemdeki imkânsızlıklardan kaynaklanmıştır.

Savaşlar ve akınlar sırasında ele geçirilen esirlere iyi davranılır, karınları doyurulur, başları traş edilir, kendilerine yeni elbiseler giydirilirdi. Esirlerin yaraları varsa tedâvi edilir, kendilerine yiyecek-içecek verilir ve kadınlarla erkekler birbirlerinden ayrı yerlerde muhafaza edilirdi. Esirler kadın, erkek, güzel, çirkin, çocuk, genç, yaşlı, sakat vb. sınıflara ayrılıp, değerleri belirlendikten sonra, diğer ganimet mallarıyla birlikte beş kısma ayrılırlardı. Devletin hissesi olarak bunların beşte biri ayrıldıktan sonra, kalan beşte dördü savaşa katılan askerler arasında paylaştırılırdı. Eğer savaş yeri emniyetli değilse, esir ve ganimet taksimi, emniyetli bölgeye gelindikten sonra yapılırdı.⁹⁰ Esirlerin bazıları casus olarak kullanılır, bunlardan ülkeleri ve orduları hakkında bilgi alınırdı. Müslüman olanlar ayrı statüye tabi tutulur, çeşitli hizmetlerde istihdam edilir, kesinlikle diğer esirlerle takas edilmezdi. Ancak asi olanlar öldürülür veya gemilerde kürek mahkûmu olarak kullanılırlardı. Kafileler halinde şehir merkezine getirilen esirler halka teşhir edilirdi. Niğbolu savaşında esir düşen Fransız asilzadelerini Gelibolu üzerinden Bursa'ya götüren Yıldırım Bayezid onlara gayet iyi davranmış, avlanmalarına bile müsaade etmiştir. Bu esirlerin birçoğu sonra fidye karşılığı serbest bırakılmıştır.⁹¹

İstanbul ve civarını fetheden II. Mehmed buraları iskân için savaş esirlerinden yararlanmıştır. Belgelerde “Ortakçı Kullar” şeklinde geçen bu esirler Haslar kazasındaki köylerde toprak işçisi olarak kullanılmıştır. Bursa, Biga, Edirne, Konya bölgelerindeki köylerde, Batı Anadolu ve Rumeli'nin bazı yerleşim yerlerindeki ziraat alanlarında istihdam edilen ortakçı kulların hukuki statüsü Batı'daki kölelik anlayışından farklıydı. Gerçek kölelikle hür köylülük arasında bir zümre olan ortakçı kullar XVI. Yüzyılda reaya sınıfına dâhil edilmiştir.⁹² İstanbul'daki ilk esir pazarı Haseki semtinde kurulmuştur. Daha sonra çeşitli yerlere taşınmış XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar varlığını koruyan, fakat günümüzde hiçbir izi kalmayan Esir Hanı iki

⁹⁰ Engin, *a.g.e.*, s. 68.

⁹¹ İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1407/1987, s. 9-vd.

⁹² Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1400/1980, s. 575.

katlı, tek kapılı ve 300 odalı bir yapıydı. Her biri bir esir tacirine ait bu odalarda tutulan esirler, hanın ortasındaki meydanda açık arttırma usulü veya özel pazarlıkla satılırdı. Esir Hanı, bizzat esircilerin ifadesiyle “ibadullahın haremi” olup müslümanların kutsal aile yuvasıyla eşdeğerde sayıldığından gayri müslimler yanında müslümanların ayak takımının bile giremediği bir yerdi.⁹³ Topluca köle ticaretiyle uğraşanlara esir tüccarı, bu işi küçük çapta yapan erkek veya kadınlara ise esirci denirdi. Kadın esirler genellikle aile içi hizmetlerde kullanılırlar, kendilerine meslek öğretilir çoğu defa evlendirilirler veya serbest bırakılırlardı.⁹⁴ XVII. yüzyılda İstanbul’daki Esirhane Eminliği’nin iltizam (Osmanlı Devleti’nde, devlete ait vergi gelirlerinin şahıslara havale edilerek toplanması, kesenek) bedelinin yılda 100 kese akçe olduğu anlaşılmaktadır. Diğer esnaf kuruluşları gibi esircilerin de bir locası vardı. İstanbul Esirhane Eminliği’ne bağlı görevliler arasında bir kethüda ile esircilerin kendi içlerinden seçtikleri bir şeyh, yiğitbaşı, çavuş ve dellallar vardı. Ünlü bestekâr İtri Efendi bir süre esirciler kethüdalığı yapmıştır. Esir hanının demir kapısının dibindeki odada bulunan emin, alınıp satılan köle ve cariyelerden belli oranlarda vergi tahsil ederdi.⁹⁵

1826 tarihinde II. Mahmud tarafından Esirhane Eminliği kaldırılarak esirci esnafının denetimi ihtisab ağalığına devredilmiştir. Aynı yıl çıkarılan İhtisab Ağalığı Nizamnamesi’nde köle ticareti ve kölelikle ilgili hükümler de yer almaktadır. Buna göre esir pazarında esircilerin odalarında bekçi olarak görev yapan kişiler tespit edilecek ve kefalete bağlanacak, ihtisab ağası güvenilir bir adamını esir pazarında bulundurarak esir ticaretindeki suistimallere engel olacak, hastalanan esirlerin tedavisi efendisi tarafından yaptırılacak, hür birini esir diye satanlar sürgün cezasına çarptırılacaktı.⁹⁶

İstanbul’da esir ticaretinin yapıldığı Esir Pazarı, Sultan Abdülmecit’in emriyle 1847’de kapatılmışsa da bazı esirciler bu işi, kendi evlerinde, bazıları da

⁹³ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1378/1959, 85.

⁹⁴ Engin, *a.g.e.*, s. 70.

⁹⁵ Evliyâ Çelebi, Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, (nşr. Robert Dankoff, v.dğr.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006., I, 292-293.

⁹⁶ Kazıcı, Ziya, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1987, s. 119 vd.

Fatih Camii civarı ile Tophane semtinde kaçak olarak sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine 1857 yılı başlarında Sultan Abdülmecit Mısır, Trablusgarp ve Bağdat valilerine gönderdiği emirle esir ticaretini kesinlikle yasaklamış, bu işi yapanların cezalandırılacağını belirtmiştir. 1876 Kanun-i Esasisi'nde yasaklanan esir ticareti ile ilgili olarak 1891'de ve nihayet Sultan Reşat zamanında bir kanun çıkarılmıştır. Bu yasaklamalara rağmen esir ticareti az da olsa imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir.⁹⁷

Osmanlılarda esirlerin köleleştirilerek satılmaları ve bunlar için bir meslek locasının tahsis edilmesi gösteriyor ki esirlerin alınıp satılması Osmanlıda doğal bir uygulama olarak süre gelmiştir.

⁹⁷ Engin, *a.g.e.*, s. 72.

2.2. İSLÂM'IN İLK DÖNEMİNDE ESİRLER

Esir almak, Yüce Allah'ın şu buyrukları dolayısıyla meşrudur: “(savaşa) *İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Sonunda onlara üstün geldiğiniz zaman bağı sıkıca bağlayıp esir alın. Sonra harp ağırlıklarını atıp, savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin.....*”⁹⁸ “*Haram aylar çıktığında, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, yakalayın, kuşatın, geçecekleri bütün yolları tutun.*”⁹⁹ Burada ifade kinaye yoluyla olup esir almaktan söz edilmektedir.¹⁰⁰ Müslümanların yapmış olduğu savaşlarda alınan esir sayısı oldukça azdır. Ancak harbiler ile yapılan savaşta eman dilemeyerek veya eman verilmiş olanlardan birine sığınmadan, savaş yoluyla yakalanan kimseler esir edilirdi.¹⁰¹ Müslümanlar düşmanını ancak savaşın sonların da esir alırdı. “*Yeryüzünde iyice güçlenmedikçe esirler almak, hiçbir peygamber için uygun değildir. Siz dünyanın gelip geçici menfaatini istiyorsunuz; Allah ise âhireti murad ediyor. Allah'ın kudreti her şeye üstündür, her işi ve her hükmü hikmet ile dir.*”¹⁰² Mealindeki ayet de onları bu konuda desteklemiştir. Savaş esnasında esir alınması ise az rastlanan bir olaydır. Zaten esirin geçimi, esir alan tarafından sağlanmak zorundadır.¹⁰³ Savaş esirlerine merhamet ve güzellikle muamele edilirdi; esaretleri süresince çalıştırılmazlardı. Devlete karşı isyan etmiş veya cinayet işlemiş olanlar dışındakiler öldürülmezdi.¹⁰⁴ “*Size savaş açanlara karşı Allah yolunda savaşın, ama (amacınızı aşıp) saldırganlık yapmayın; doğrusu Allah saldırganları sevmez.*”¹⁰⁵ Bu ayet, Müslümanlar için savaşın meşruiyetinin yalnızca kendini savunma amacına bağlı olduğunu tereddütsüz bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁰⁶ Savaş esirlerinin tasfiyesi konusunda takip edilen belli başlı yolların birincisi onları öldürülmek; ikinci yol ise esirleri hür insanlardan ayrı bir statü de kabul ederek onları

⁹⁸ Muhammed, 47/4.

⁹⁹ Tevbe, 9/5.

¹⁰⁰ Zûhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (trc. Ahmet Efe, v.dğr.) Risale Yayınları, İstanbul, 1992, VIII, 226.

¹⁰¹ Karaman, Hayreddin, *Yeni Gelişmeler Karşısında İslâm Hukuku*, İklim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 101.

¹⁰² Enfâl, 8/67.

¹⁰³ Zûhaylî, a.e., VIII, 226.

¹⁰⁴ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s. 215–221.

¹⁰⁵ Bakara, 2/190.

¹⁰⁶ Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1419/1999, I, 54.

muhafaza etmek, yani köle olarak kullanmaktır. Şu halde savaş esirlerinin karşılıklı veya karşılıksız serbest bırakılması mümkün olmadığı zaman geriye iki yoldan biri kalmaktadır: Öldürülmek veya köle olarak yaşamak. Buna göre kölelik ölümün alternatifini olarak ortaya çıkar. Nitekim köleliğin yasaklanmış olduğu günümüzde savaş esirlerinin serbest bırakılmadığı durumlarda onları bekleyen akîbet, çok defa tek tek veya toplama kamplarında topluca öldürülmekten ibaret olmuştur. İslâmiyet bundan dolayı köleliği tamamen kaldırmamış, uygulamada genellikle ölümün alternatifini olduğu için kölelik uygulamasını devam ettirmiştir.¹⁰⁷ Bununla birlikte İslâm hukuku'nda savaş esirlerinin mutlaka köle statüsüne geçirilmesine dair bir kural yoktur; şartlara göre karşılıklı veya karşılıksız serbest bırakılabilirler. İslâm hukukuna göre insan için aslanan esaret değil hürriyettir.¹⁰⁸ Bu konuda bir hadis şöyledir. Ebu Zerr (ra)'ın rivayetine göre Hz. Muhammed (s.a.s) : *“Allah kardeşlerinizi sizin idareniz altına koymuştur. Öyleyse, kim kardeşlerinin idarecisi kılınırsa onlara kendi yediğinden yedirsın, kendi giydiğinden giydirsın. Onlara güçlerinin yeteceğinden fazlasını teklif etmesin. Eğer ağır bir iş yaptıracaksa kendisi de yardım etsin”*¹⁰⁹ diye buyurmuştur.

2.2.1. HZ. MUHAMMED (S.A.S) DEVRİNDE ESİRLER

İslâm toplumunda esirin konumu incelenirken Hz. Peygamber (s.a.s) ile Hz. Ebû Bekir (ra) ve Hz. Ömer (ra) dönemi uygulamalarına ayrı bir önem vermek gerekir. Çünkü sonraki dönemlerde birçok konuda olduğu gibi esirlere uygulanacak muamelelerin ve onların hukuki statüsünün belirlenmesinde de bu iki dönem örnek alınmış, Kur'ân-ı Kerim'in ilgili ayetleri de bu uygulamanın ışığı altında yorumlanmıştır. Bu sebeple esirlerin hukuki statülerine geçmeden önce ilk döneme ait uygulamalardan bazı örneklerin verilmesi faydalı olacaktır.

¹⁰⁷ Aydın, *a.g.m.*, XXVI, 238.

¹⁰⁸ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, Daru'l-Alamu'l Kutûb, Rabat, t.y., VI, 112.

¹⁰⁹ Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul, 1325/1907. “Cihad”, 15.

Hız. Peygamber (s.a.s)'in katıldığı bütün seferlere 'Gazve' denir. Hız. Peygamber (s.a.s)'in bizzat katılmadığı, bir sahâbînin kumandası altında gönderdiği askerî birliklere de seriyye adı verilir.¹¹⁰

İslâm tarihçilerine göre, Hız. Peygamber (s.a.s)'in emir ve kumandasında yirmi yedi gazve gerçekleşmiştir. Bu gazvelerden sadece dokuzunda çarpışma meydana gelmiştir.¹¹¹

2.2.1.1. BATN-I NAHLE SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hicretin 17. ayında (Receb 2/ Ocak 624) Hız. Peygamber (s.a.s), Taif-Mekke arasındaki Batn-ı Nahle'ye giderek Kureyş'in durumunu gözetmek üzere amcasının oğlu Esed kabilesinden Abdullah b. Cahş kumandasında bir seriyye düzenledi. Seriyye de kendisinden başka Sa'd b. Ebî Vakkas, Ukâşe b. Muhsin, Ukbe b. Gazvan, Ebu Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa, Süheyl b. Beyzâ, Âmir b. Rebîa, Vakıd b. Abdullah, Halid b. Bekr'den oluşan sekiz kişi vardı ve hepsi de muhacirlerdendi.¹¹² Abdullah b. Cahş ve arkadaşları Batn-ı Nahle'ye varıp beklediler. Recep ayının son günü Amr b. Hadramî'nin başkanlığında bir Kureyş kervanı gördüler. Savaşın yasak olduğu haram ayların son günün de olduklarından kervana saldırmakta tereddüt ettiler. Ertesi gün de kervan Mekke haremine gireceğinden yine saldırmaları yasak olacaktı. İstişare sonucunda kervana saldırmaya karar verdiler. Kervanın başkanı Amr b. Hadramî öldürüldü, Osman b. Abdullah b. Muğire ile Hakem b. Keysan esir alındı. Nevfel b. Abdullah ise kaçtı, kervan da ganimet olarak ele geçirildi. İslâm tarihinde ilk defa düşman kanı dökülen, esir ve ganimet alınan askeri hareket budur. Seriyye Medine'ye dönünce ele geçirilen iki esir hapsedildi, Hız. Peygamber (s.a.s) ganimetten kendisine ayrılan hisseyi almadı ve haram ayda savaştıklarından dolayı Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarını kınadı. Seriyyeye katılanlar bundan dolayı çok üzüldüler. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: ***"Sana haram olan ayda savaş yapmayı soruyorlar. De ki: ' O ayda savaşmak büyük bir günahdır. Fakat Allah yoluna engel olmak, Allah'ı inkâr etmek, Mescid'i Haram'ın ziyaretini engellemek ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük bir günahdır. Fitne***

¹¹⁰ Algül, Hüseyin, "Gazve", *DİA.*, XIII, İstanbul, 1996, s. 488.

¹¹¹ Vâkidî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Meğazi*, Beyrut, t.y., I, 13-17.

¹¹² İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (thk.Ali Muhammed Amr), Mektebetü'l-Hanebiyye, Kahire, t.y, II, 10-11.

çıkarmak adam öldürmekten daha büyük bir suçtur' Onlar eğer güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar..."¹¹³ Bu ayet üzerine haklılıkları anlaşıldı ve Hz. Peygamber (s.a.s) de ganimetten payını aldı. Mekkeliler bu esirleri kurtarmak için Medine'ye fidye göndermişlerse de Hz. Peygamber (s.a.s), sefer sırasında kafileden ayrı düşen Sa'd b. Ebî Vakkas ile Utbe b. Gazven dönmedikçe esirleri bırakmayacağını bildirdi. Kureyş'in eline geçmediği anlaşılan bu iki sahâbî bir süre sonra dönünce Kureyş'in esirleri kırkar ukiyye (1283 gr.lık eski bir ağırlık ölçüsü) gümüş karşılığında serbest bırakıldı.¹¹⁴

2.2.1.2. BEDİR SAVAŞI'NDA ALINAN ESİRLERİ

Müslümanların çok sayıda esir elde ettikleri ikinci sefer Bedir Savaşıdır. Bedir Savaşı hicretin ikinci yılının Ramazan ayında (Mart 624) meydana gelmiştir. Ebu Süfyan'ın idaresinde Şam'dan gelmekte olan kervanı ele geçirmek üzere İslâm ordusu Kızıldeniz kıyısına 30 km. mesafede ve Medine'nin 160 km. güneybatısında bulunan Bedir mevkiine varmıştı. Durumu haber alan Ebu Süfyan Mekke'ye yardım için haber göndermiş, Ebu Cehil'in kumandasında bin kişiden oluşan müşrik ordusu da yola çıkmıştı. Ebu Süfyan'ın sahil yolunu takip ederek kervanı Mekke'ye ulaştırması ve Cuhfe mevkiinde Kureyş ordusuna bu haberin ulaşmasına rağmen ordu geri dönmeyerek yoluna devam etmiş ve Bedir'de İslâm ordusuyla karşılaşmıştı. Üç yüz beş kişiden oluşan İslâm ordusu müşriklere galip gelmiş, yetmiş müşrik öldürülmüş yetmiş kişi de esir alınmıştı.¹¹⁵ O zaman ki toplumda, esirlere hiçbir değer verilmediği esirlerin insan bile kabul edilmediği gerçeğine rağmen, Müslümanlar esirlere karşı örnek bir davranışta bulunmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.s), onları güvenli bir şekilde koruyabilmek için, kendi askerleri arasında taksim etmiş ve askerlerine onlara iyi davranmaları uyarısında bulunmuştur.¹¹⁶ Bu emir dikkate alındı; elbisesi olmayan esirlere elbise temin edildi ve Müslümanlar kendi yiyeceklerini eşit bir şekilde esirlere de dağıtarak onların karınlarını doyurdular. Bazı Müslümanlar, iyi muamele uyarısından dolayı onlara

¹¹³ Bakara, 2/217.

¹¹⁴ Vâkidî, *a.g.e.*, I, 13–17; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 603–605.

¹¹⁵ İbn Hişâm, *a.e.*, I, 605.

¹¹⁶ Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, s. 51.

ekmeklerini verdiler ve kendileri yalnız hurma yediler.¹¹⁷ Bu şekilde davranılarak Kur'ân-ı Kerimin şu emri yerine getirilmiştir. “*Yoksula, yetime ve esire, sevdikleri yemeği yedirirler.*”¹¹⁸ Müslüman ve düşman ölülerinin tamamı gömüldü. Düşman ölülerinin cesetlerini parçalama ve benzeri kötülükler, kesinlikle yasaklandı.¹¹⁹ Resul-i Ekrem (s.a.s) ele geçirilen bu esirlere uygulanacak muamele konusunda önde gelen sahâbîlerle görüşerek onların fikirlerini almıştır. Hz. Ömer (ra) ile Sa'd b. Muaz (ra) Bedir savaşının müşriklerle yapılan ilk büyük savaş olması, esirler arasında küfrün önde gelen temsilcilerinin bulunması münasebetiyle esirlerin öldürülmeleri suretiyle düşmanın tam bir bozguna uğratılması gerektiği yolunda görüş bildirmişlerdir. Hz. Ebû Bekir (ra) ise esir alınan kişilerin müslümanların yakın akrabaları olduğunu belirterek fidye karşılığında serbest bırakılmalarının daha uygun olacağını söylemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) de Ebû Bekir (ra)'ın bu görüşüne katılınca esirlerden mali durumlarına göre 1000 ile 4000 dirhem arasında değişen miktarlarda gümüş fidye alınarak esirler serbest bırakılmışlardır.¹²⁰ Ancak fidyeyi ödeyemeyen Rebia b. Derrac'dan çok az bir şey, Hz. Peygamber (s.a.s)'in bir silah tüccarı olan yeğeni Nevfel b. Haris'ten de 1000 mızrak alınmıştır. İslâm'ın azılı düşmanlarından olup Müslümanlara çok eziyet eden Nadr b. Haris ile Ukbe b. Ebu Muayt'ın öldürülmesine hükmedilmiş, mali imkânları yeterli olmayan yedi esir de karşılıksız serbest bırakılmıştır.¹²¹ Bunlardan Ebu Azze'den hiçbir düşmanla işbirliği yapmayacağına, Sayfi b. Ebu Rifaa'dan da fidyesini göndereceğine dair söz alınmış, ancak Sayfi b. Rifaa daha sonra fidyeyi göndermemiştir. Mali durumu müsait olmayıp da okuma yazma bilenlere ise ensar çocuklarından on kişiye okuma yazma öğretmeleri şart koşulmuştu. Ebu Süfyan oğlu Amr'a karşılık umre için Mekke'de bulunan Sa'd b. Numan'ı alıkoymuş, durum Hz. Peygamber (s.a.s)'e bildirilince Sa'd karşılığında Amr serbest bırakılmıştır.¹²²

¹¹⁷ Taberî, *a.g.e.*, I, 337.

¹¹⁸ İnsan, 76/8.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 13.

¹²⁰ Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Kitabû'l-Emvâl*, (nşr. M. Halil Herras), Kahire, 1395/1975, 150–151; Müslim, “Cihad”, 58; İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 641–644.

¹²¹ İbn Hişâm, *a.e.*, I, 649–660.

¹²² İbn Hişâm, *a.e.*, I, 649–660.

Bedir Savaş'ı sonrası alınan esirler ve bunların durumu ile ilgili detaylı açıklamalar tezimizin ikinci bölümünde anlatılmıştır. Bundan dolayı burada sadece tarihi gelişim ele alınmıştır.

2.2.1.3. BENÛ KAYNUKÂ GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hiz. Peygamber (s.a.s)'in hicretten sonra Medine'deki Arap ve yahudi kabileleriyle yaptığı, barış içerisinde birlikte yaşama anlaşmasına (Medine Vesikası) Benû Kaynukâ'lılar Benû Hazrec'in müttefiki olarak katılmışlardı. Ancak müslümanların Bedir Savaşı'nda kazandıkları başarı onları rahatsız etti ve taşkınlık yapmaya başladılar. Resûl-i Ekrem (s.a.s)'in, Kureyş'in başına gelenlerden ders alarak müslüman olmalarını istemesi üzerine de Resûl-i Ekrem (s.a.s)'e red cevabı verdiler. O sırada gerginlik sürerken alışveriş için Benû Kaynukâ çarşısına giden müslüman bir kadının tâcize uğraması ve çıkan olayda karşılıklı kan dökülmesi anlaşmanın bozulmasına sebep oldu. Hiz. Peygamber (s.a.s), hicretten yirmi ay sonra şevval ayının ortasında Benû Kaynukâ'ın yaşadığı mahalleyi kuşattı ve on beş gün sonra Benû Kaynukâ kabilesi esir alındı (Zilkade-2/Nisan 624). Resûl-i Ekrem (s.a.s)'in esirlerden, sayılarının 700 civarında olduğu nakledilen savaşçı erkeklerin öldürülmesine karar vermesi üzerine Hazrec kabilesinin reisi Abdullah b. Übey b. Selûl, Benû Kaynukâ'lıların kendilerinin müttefiki olduklarını belirterek bağışlanmalarını istedi. Hiz. Peygamber (s.a.s), münafıkların başı olduğunu bilmesine rağmen Abdullah b. Übey b. Selûl'ün ısrarı üzerine Benû Kaynukâ'lıların tamamının Medine'den çıkarılmasını emretti.

Medine'den ayrılmaları için Benû Kaynukâ'lılar'a üç gün süre tanındı ve alacaklarını tahsil etmelerine izin verildi. Benû Kaynukâ yahudileri Medine'den ayrılarak bir ay kadar Vâdilkurâ'da kaldıktan sonra Suriye taraflarına gidip Ezriât'a yerleştiler.¹²³

¹²³ Vâkidî, *a.g.e.*, I, 13-17; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 47-50; İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, Kahire, 1385/1966, III, 5-7; Hamidullah, *a.g.e.*, s. 154.

2.2.1.4. KAREDE SERİYYESİ'DE ALINAN ESİRLER

Mekke müşrikleri Bedir mağlubiyetinden sonra, öteden beri kullandıkları Şam kervan yolunu terk etmek zorunda kaldılar. Büyük ölçüde Suriye civarına gönderdikleri ticarî kervanlarla geçimlerini sağlayan Kureyş müşrikleri, Kızıldeniz sahil yolunu kullanmaktan korktuklarından bu yol yerine Necid bölgesi ve Irak üzerinden Suriye'ye ulaşan yolu kullanmayı kararlaştırdılar. Bu zorlu yolu aşmak için bir kılavuz buldular. Birçok zengin tâcirin katıldığı kervan Safvân b. Ümeyye'nin başkanlığında yola çıktı. Kervanın hazırlık yaptığı sırada Mekke'de bulunan Eşca' kabilesi reislerinden Nuaym b. Mes'ud, Medine'de misafir olduğu bir yahudinin evinde içki içtikten sonra Kureyş kervanı hakkında bildiklerini anlattı. Bu sözleri işiten bir sahâbî de onun bu sözlerini Resul-i Ekrem (s.a.s)'e haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.s) bunu haber alınca Zeyd b. Hârise (ra) kumandasında yüz süvarilik bir kuvveti kervan üzerine yolladı. Rebeze ile Gamre arasında kalan Karede suyu civarında Zeyd b. Hârise (ra), Kureyş kervanını pusuya düşürdü. saldırıya uğrayan kervan da Ebu Süfyan'ın da içinde bulunduğu ileri gelen Kureyşli tâcirler kervanı bırakarak kaçtılar. Hicretin 27. ayında vuku bulan bu olay sırasında bir veya iki kişi esir alınmıştı. Esir alınarak Hz. Peygamber (s.a.s)'in huzuruna getirilen, kervanın kılavuzu Furât b. Hayyân müslüman olduğunu söyleyince Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından serbest bırakıldı.¹²⁴

2.2.1.5. UHUD SAVAŞI'NDA ALINAN ESİRLER

Uhud Savaşı hicretin üçüncü yılında meydana gelmiştir. Kureyşliler Bedir'de mağlup oldukları gibi önemli ticaret yollarından da mahrum kalmışlardı. Hem müslümanlardan Bedir'in intikamını almak hem de terk etmek zorunda kaldıkları bu önemli ticaret yolunu tekrar elde etmek üzere diğer bazı kabilelerden de yardım alarak Medine üzerine yürüdüler. Savaş Uhud dağı ve çevresin de meydana geldi. Savaşta, düşman ordusunun sayısı üç bin kişi, müslüman ordusunun sayısı da yedi yüz kişi idi. Savaşın başlarında İslâm ordusu galip durumda iken Ayneyn tepesine yerleştirilen okçuların Hz. Peygamber (s.a.s)'in talimatına uymamaları sonucu İslâm ordusu düşmanın atlı birlikleri tarafından arkadan sarılmış ve müslümanlar mağlup

¹²⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, III, 50; Vâkidî, *a.g.e.*, I, 198; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 8-9.

olmuşlardı.¹²⁵ Uhud Savaşı'nda müslümanlar sadece bir esir elde etmişlerdir. Ebu Azze el-Cumahi adındaki bir kişi Bedir'de de esir alınmış, fakat beş kız çocuğunun kimsesiz kalacağını belirterek affını istemiş, müslümanların aleyhinde kimseye yardım etmemek şartıyla affedilmişti. Ebu Azze bu defa da savaşa zorla karıştığını belirterek tekrar affedilmesini istemişse de Hz. Peygamber (s.a.s) “*Müslüman'ın bir yılan deliğinden iki defa sokulmayacağını*” ve “*Muhammed'le iki defa alay ettim*” dedirtmeyeceğini belirterek isteğini reddetmiş ve öldürülmesine hükmetmiştir.¹²⁶

2.2.1.6. DÛMETU'L-CENDEL GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde Dûmetu'l-Cendel'e üç askerî sefer düzenlenmiştir. Bunların ilki, hicretin beşinci yılı Rebûlevvel ayında bizzat Hz. Peygamber (s.a.s)'in kumandasında yapılmıştır. Bu seferin sebebi, Dûmetu'l-Cendel'in Hristiyan hâkimi Ükeydir b. Abdûlmelik'in bölgeden geçen Medine kervanlarına saldırması idi. Hz. Peygamber (s.a.s) Fezâre ve Gatafân kabilelerine ait topraklardan geçerken bunların Mekkeli müşriklerle beraber Medine'ye saldırı düzenleme hazırlığı içinde olduklarını haber almış ve süratle geri dönmüştür.¹²⁷

İkinci sefer, hicreti altıncı yılı Şâban ayında Abdurrahman b. Avf (ra) kumandasında gerçekleştirilmiştir. Bu seferin sonunda Hristiyan Kelb Kabilesi reisi Asbağ b. Amr el-kelbî ve kabilesinden bazı kişiler müslüman olmuşlardır.¹²⁸

Üçüncü sefer ise, Tebük Gazvesi münasebetiyle yapılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s), hicretin dokuzuncu yılında Tebük'ten Halid b. Velid (ra) kumandasında dört yüz kişilik bir askerî birliği Dûmetülcendel'e gönderdi. Halid b. Velid (ra) Dûmetu'l-Cendel'deki kaleyi ele geçirdi ve Dûmetu'l-Cendel'in Hristiyan hâkimi Ükeydir b. Abdûlmelik'i esir alarak Medine'ye götürdü. Hz. Peygamber (s.a.s), Ükeydir ile cizye ödemesi şartıyla bir antlaşma yapmış daha sonra onun memleketine dönmesine izin vermiştir.¹²⁹

¹²⁵ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 69-93.

¹²⁶ Vâkidî, *a.g.e.*, I, 13-17.

¹²⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, 18-19; Vâkidî, *a.e.*, I, 402-403.

¹²⁸ İbn Kesîr, *a.e.*, 18-19.

¹²⁹ İbn Kesîr, *a.e.*, 18-19.

2.2.1.7. BENÛ MUSTALİK GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Mekkeliler, bütün müttefiklerini harekete geçirerek Hendek Gazvesi için hazırlıklara giriştiğinde Benû Mustalik reisi Hâris b. Ebu Dırâr, Müreysî suyu başında karargâh kurup müslümanlara karşı çevredeki kabileleri de kışkırtarak asker toplamaya başladı. Bu faaliyeti haber alan Hz. Peygamber (s.a.s), hicretin beşinci yılı Şâban ayında otuzu süvari olmak üzere yedi yüz kişilik bir orduyla Müreysi Gazvesine çıktı. İslâm ordusunun yaklaştığını duyan bazı kabileler kaçtılar. İslâm ordusu Müreysi suyuna vardığında müşriklerin müslüman olmayı reddetmeleri üzerine savaş başladı ve savaş müslümanların zaferiyle sonuçlandı. On müşrik askeri öldürüldü, geri kalanlar (600 veya 700 kişi) esir alındı. Ayrıca 2000 deve ve 5000 koyun ganimet olarak ele geçirildi. Bu sefer esnasında Müslümanlardan, düşman sanılarak yanlışlıkla öldürülen Hişâm b. Subâbe el-Kelbi'den başka İslâm ordusunun kaybı olmadı.¹³⁰

Resûlullâh (s.a.s) esirler arasında bulunan Kabile reisi Hâris b. Ebu Dırâr'ın kızı Cuveyriye ile evlenmesi üzerine ashâbın büyük bir kısmı kendi paylarına düşen esirleri karşılıksız serbest bırakmış, bir kısmı da ganimetten altı pay karşılığı bir fidye ile ellerindeki esirleri serbest bırakmışlardır.¹³¹ Bu olay üzerine başta Hâris b. Ebu Dırâr olmak üzere kabilenin hemen tamamı İslâm'a girerek müslüman oldular. Bu savaşa Abdullah b. Übey b. Selûl gibi çok sayıda münafık da katılmış, müslümanlar arasına fitne sokmak için bazı küçük anlaşmazlıkları tahrik etmiş, bu arada seferden dönerken Hz. Âişe (ra)'ye de iftirada bulunmuşlardı.¹³²

2.2.1.8. BENÛ KUREYZA GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hz. Muhammed (s.a.s) döneminde ele geçirilen önemli bir esir gurubu da Benû Kureyza Yahudileridir. Hendek Gazvesi sırasında Mekke müşrikleri ve onların müttefikleriyle işbirliği yapan ve Hz. Peygamber (s.a.s) ile daha önce imzaladıkları antlaşmayı bozan Benû Kureyza, müslümanların savaşla meşgul oluşundan faydalanarak Medine'de savunmasız kalan ailelere saldırmak istediler. Resûlullâh

¹³⁰ Önkâl, Ahmet, "Benî Mustalik", *DİA.*, İstanbul, 2006, XXXI, s. 360-361.

¹³¹ İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 459.

¹³² Önkâl, *a.g.m.*, XXXI, s. 360-361.

(s.a.s), Hendek Gazvesi'nden evine döndüğü gün öğle vakti Bilal-i Habeşî'yi çağırarak ikindi namazının Benû Kureyza topraklarında kılınmasını emretti; ardından zırhını giyip silahlarını kuşanarak atına bindi. Kendisi ana birliklerin başında, sancağı verdiği Hz. Ali (ra) de öncü birliklerin başında bulunuyordu. Ahzâb sûresinin 26-27. âyetleriyle **“Allah, kitap ehlerinden olup da onlara yardım edenleri de, kalplerine korku düşürerek, kalelerinden indirdi. Siz onlardan bir bölümünü öldürüyordunuz, bir bölümünü de esir alıyordunuz. Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız başka topraklara da sizi mirasçı yaptı. Allah'ın her şeye gücü yeter.”** Benû Kureyza Gazvesi'ne işaret olduğu kabul edilmektedir.¹³³ Resûlullâh (s.a.s), kalenin önüne geldiğinde yahudilerin ileri gelenlerini birer birer İslâm'a davet etti. Olumsuz cevap vermeleri üzerine kalelerinden inmelerini ve teslim olmalarını istedi; bu teklifin de reddedilmesi üzerine çatışma başladı. Benû Kurayza, karşılıklı ok ve taş atışlarıyla on beş veya yirmi beş gün boyunca kuşatma altında tutuldu. Müslümanlar 3000 piyade ve otuz altı süvariden oluşurken Benû kurayza savaşçıları 600-700 civarında idi.¹³⁴ Bu arada münafıklar Benû kurayza'ya çeşitli yollarla haber yollayarak onları müslümanlara teslim olmamaya çağırıyor, direnmeye devam etmeleri halinde kendilerine yardım da bulunacaklarını söylüyorlardı. Kuşatma dolayısıyla çaresiz kalan ve münafıklardan vaad edilen yardımın gelmediğini gören Benû kurayza yahudileri, Benû Nadir'in şartlarıyla, yani mal ve silahlarını bırakıp birer deve yükü eşya ile Medine'den ayrılmayı önerdilerse de Hz. Peygamber (s.a.s) bu teklifi kabul etmedi ve sadece kayıtsız şartsız teslim olabileceklerini söyledi. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.s)'in kendileri hakkında vereceği hükme rıza göstererek teslim olmak zorunda kaldılar.¹³⁵ Benû Kurayza, İslâm öncesinde Evs Kabilesinin müttefiki olduklarından Hz. Peygamber (s.a.s) Evsliler'den Sa'd b. Muaz'ı hakem tayin etti. Sa'd b. Muaz yetişkin erkeklerin öldürülmesine, kadınlarla çocukların ve malların ganimet olarak paylaştırılmasına hükmetti. Resûlullâh (s.a.s) bunun ilahi hükme de uygun olduğunu¹³⁶ belirterek yerine getirilmesini emretti. Ebu Said'den yapılan rivayette, konuyla ilgili şu bilgi verilmiştir: “Kureyza ehli (Benû Kureyza Kabilesi) Sa'd b. Muaz'ın

¹³³ Avcı, Casim, “Kurayza (Benû Kureyza)”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 432.

¹³⁴ Vâkidî, *a.g.e.*, II, 445, 496.

¹³⁵ Avcı, *a.g.m.*, XXVI, 432.

¹³⁶ Ahzâb, 33/26.

hükümüne uyarak kalelerinden indiler. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.s) Sa'd b. Muaz'a haber gönderip çağırdı. O da merkebinin üzerinde Resûlullâh (s.a.s)'a geldi. Sa'd b. Muaz mescide yaklaşıncâ Resûlullâh (s.a.s) Ensara: *"Kabilenizin başı, söz sahibinin önünde ayağa kalkınız veya hayırlınızın karşısında ayağa kalkınız"* buyurdu. Sa'd b. Muaz gelip Peygamberimiz(s.a.s)'in yanına oturdu ve Peygamber (s.a.s) şöyle dedi: *"Şüphesiz bunlar (Benû Kureyza Kabilesi) senin vereceğin hükme uyarak indiler..."* Sa'd b. Muaz da: *"Doğrusu ben onların savaşçılarının öldürülmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine hükmediyorum"* diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.s): *"And olsun ki, O en büyük hükümdarın hükmettiğiyle hükmetmiş bulunuyorsun."* Diğer bir lafızla: *"Aziz ve Celil olan Allah'ın hükümüne uygun hükmettin"* buyurdu.¹³⁷ Bu hükmün, Beni Kureyza'nın İslâm Devleti'yle yaptıkları antlaşmayı bozmaları ve Müslümanların düşmanlarına yardım etmeleri sebebiyle verildiği kabul edilmiştir.¹³⁸

2.2.1.9. ZÜ'L-KASSA SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hicretin 6. yılı Rebûlâhir ayında Ebu Ubeyde b. Cerrah (ra) kumandasında 40 kişilik bir kuvvetle Zü'l-Kassa mevkiine düzenlenen seriyyede düşman kaçtı, bir kişi esir alınarak Medine'ye getirildi. Esir müslüman oldu ve serbest bırakıldı.¹³⁹

2.2.1.10. ZEYD B. HARİSE'NİN İS, HİSMA VE VADİ'L-KURÂ SERİYYELERİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hicretin 6. yılı Cemâzîyelevvel ayında Zeyd b. Hârise kumandasındaki 170 kişilik bir kuvvet İs mevkiine gönderilmiş ve burada karşılaştıkları Kureyş'e ait kervanı ele geçirerek kafiide bulunanları esir almışlardı. Esirlerin içinde Hz. Peygamber (s.a.s)'in damadı Ebu'l As b. Rebi de vardı. Medine'ye geldiklerinde

¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, Kahire, 1313/1896, 3/22, 6/142; Buhârî, "Cihad", 168; Müslim, "Cihad", 65.

¹³⁸ Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 218; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 459.

¹³⁹ Vâkidî, *a.g.e.*, II, 552; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 338; İbn Seyyidünnâs, Ebu'l-Feth Fethuddîn Muhammed el-Ya'merî, *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzî ve's-Şemâ'il*, Beyrut, 1402/1982, II, 98.

Ebu'l As b. Rebi Hz. Zeynep'ten eman istemiş o da vermişti. Hz. Peygamber (s.a.s)'de bu emanı onaylayınca kendisinden alınan mal iade edilmişti.¹⁴⁰

Hicretin 6. yılı Cemâziyelâhir ayında Zeyd b. Hârise, Kayser'e elçi olarak gönderilen Dıhye b. Halife'nin dönüşte Beni Cüzam kabilesi tarafından soyulması üzerine 500 kişilik bir kuvvetle Hismâ mevkiine gönderilmişti. Meydana gelen çatışma sonunda 1000 deve, 5000 koyun ganimet alınmış, 100 kadın ve çocuk da müslümanlara esir düşmüştü. Daha sonra Zeyneb b. Rifâa el-Cüzâmî başkanlığında gelen heyet Resûlullâh (s.a.s) tarafından kabul edilmiş, bu görüşmeden sonra Zeyd b. Hârise (ra)'ye gönderilen talimat üzerine ele geçirilen mal ve esirler tekrar iade edilmiştir.¹⁴¹

Hicretin 6. Yılı Receb ayında Zeyd b. Hârise (ra) Vadilkurâ'da Benû Fezâre kabilesi üzerine gönderilmiş, burada çıkan çatışmada bazı sahâbîler şehid olmuş, Zeyd b. Hârise (ra) de yaralanmıştı. Zeyd b. Hârise (ra) iyileştikten sonra yine Fezâreliler üzerine gönderilmiş ve Ümmü Kırfe (Fatıma bint Zeria) ile kızı ve Abdullah b. Mes'ad esir alınmıştı. Zeyd b. Hârise (ra), Hz. Peygamber (s.a.s)'e küfretmesi sebebiyle Ümmü Karfe'yi öldürtmüş, Seleme b. Ekva'ın tutsağı olan kızı ise Medine'ye döndüklerinde Resûlullâh (s.a.s)'ın isteği üzerine ona hibe edilmişti. Bir rivayete göre ise, Hz. Peygamber (s.a.s) onu Kureys'e göndererek, Kureys'in elinde esir olan müslümanları kurtarmıştır.¹⁴²

2.2.1.11. CİNÂB SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hicretin 7. yılında Gatafanlılar'ın Medine'ye saldıracakları haber alınınca Beşir b. Sad'ın kumandasında Fedek ile Vadilkura arasındaki Cinab mevkiine bir birlik gönderildi. Düşmandan ele geçirilen birçok ganimet yanında bir veya iki de esir alındı. Bunlar da Resûlullâh (s.a.s)'a getirildiklerinde müslüman oldular ve serbest bırakıldılar.¹⁴³

¹⁴⁰ İbn Seyyidünnâs, *a.g.e.*, II, 98-99.

¹⁴¹ İbn Seyyidünnâs, *a.e.*, II, 100.

¹⁴² İbn Seyyidünnâs, *a.e.*, II, 105.

¹⁴³ Vâkidî, *a.g.e.*, II, 728; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 419; Kandemir, M. Yaşar "Beşir b. Sad", *DİA.*, İstanbul, 1992, VI, 6-7.

2.2.1.12. MEKKE’NİN FETHİ’NDE ALINAN ESİRLER

Hudeybiye Antlaşması ile, Benû Bekir b. Abdümenât ve Huzâa kabileleri arasında Câhiliye döneminden beri süregelen kan davasının ortadan kaldırılmasına rağmen Kureyş’in desteğini alan Benû Bekir kabilesi, Huzâa kabilesine gece baskını düzenleyerek Huzâa Kabilesinin reisi Kâ'b b. Amr ile bazı Huzâalılar'ı öldürdüler. Bu olay üzerine Huzâa kabilesi Medine'ye bir heyet gönderdi. Resûlullâh (s.a.s), Kureyşliler'e bir mektup yollayarak Benû Bekir'le ittifaktan vazgeçmelerini veya öldürülen Huzâalılar'ın diyetini ödemelerini istedi. Aksi takdirde Hudeybiye Antlaşması ihlal edilmiş olacağından kendileriyle savaşaacağını bildirdi.¹⁴⁴ Kureyşliler, diyet ödemeyi reddetmekle birlikte Hudeybiye Antlaşması'nı yenilemek üzere reisleri Ebû Süfyân'ı Medine'ye gönderdiler. Ancak Ebû Süfyân Medine'deki girişimlerinden bir sonuç alamadı.¹⁴⁵

Mekke'ye yürümeye karar veren Hz. Peygamber (s.a.s), kan dökmek ve düşmanı hazırlıksız yakalamak için gideceği yeri gizli tutarak sefer hazırlıklarına başladı; müslüman kabilelere haber gönderip Medine'de toplanmalarını istedi. Yapılan hazırlıkları Kureyşliler'e bildirmek isteyen Hâtıb b. Ebû Beltea'nın gönderdiği haberci, bu durumdan vahiy yoluyla haberdar olan Resûlullâh (s.a.s)'ın görevlendirdiği sahâbiler tarafından yakalandı. imâmet için İbn Ümmü Mektûm'u vekil bırakan Hz. Peygamber (s.a.s), ordusuyla hicretin sekizinci yılı Ramazan ayında Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Yol boyunca katılanlarla birlikte 10.000 kişiyi bulan İslâm ordusu Merrû'z-zahrân'da konaklayıncaya kadar Kureyşliler seferden haberdar olamadı.¹⁴⁶

İslâm ordusunu karşılarında görerek paniğe kapılan Kureyşliler Ebû Süfyân'ı Hz. Peygamber (s.a.s)'e gönderdiler. Ebû Süfyân başkanlığında Hz. Peygamber (s.a.s)'in karargâhına giden heyet üyeleri İslâm'ı kabul etmiş olarak Mekke'ye döndüler. Bu durum karşısında Mekke halkı İslâm ordusuna karşı konulamayacağını anladı. Ebû Süfyân'ın Kâbe'nin avlusunda Mekkeliler'e kendisinin İslâmiyet'i kabul ettiğini ve teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığını söyleyerek Mescid-i

¹⁴⁴ Vâkidî, *a.g.e.*, II, 825-828.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, IV, 49-50.

¹⁴⁶ Vâkidî, *a.e.*, II, 825-828

Harâm'a veya kendi evine sığınmalarını tavsiye etmesi bir bakıma Mekke'nin teslimi anlamına geliyordu. Resûlullâh (s.a.s), başta Ebû Süfyân olmak üzere Ümmü Hânî, Hakîm b. Hizâm, Ebû Ruveyhâ ve Budeyl b. Verkâ gibi Mekkeliler'in evine sığınanlara himaye hakkı verip bu kişileri onurlandırdı ve gönüllerini İslâm'a ısındırmak istedi. Ebû Süfyân'dan sonra Mekke'ye gelen Hz. Peygamber (s.a.s)'in amcası Hz. Abbas (ra)'da Mekkeliler'e aynı şeyleri söyledi; onlar da Kâbe'nin içerisine ve evlerine sığındılar.¹⁴⁷

Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber (s.a.s) kaçanların takip edilmemesini, hiçbir yaralı ve esirin öldürülmemesini emretmiştir.¹⁴⁸ Hz. Peygamber (s.a.s), Mekke'ye girdikten sonra Kâbe'yi tavaf etti ve burada kılınan namazın ardından Kâbe etrafında toplanan halka bir hitapta bulunarak kendisine ve ashabına birçok zulüm ve haksızlık yapmış Mekkeliler'e, *"Ey Mekke'liler! Şimdi ben size ne yapacağım, dersiniz?"* buyurdu onlar da hayır ve iyilik umduklarını söylediler. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.s) şöyle buyurdular: *Haydi gidiniz sizler serbestsiniz* اذهبوا انتم الطلقاء *"gidiniz, siz serbestsiniz"*. Bu şekilde Mekkeliler'i serbest bıraktı, Mekkeliler Hz. Peygamber (s.a.s)'e biat edip müslüman oldular. Kendilerine esir muamelesi yapılmayarak serbest bırakılan bu kişilere onun için *"tulekâ"* طلقاء *"serbestler"* denilmiştir.¹⁴⁹ O zamana kadar İslâm'a girenler birer ikişer giriyorlardı.¹⁵⁰ Mekke ele geçirildikten sonra her kavim, İslâm'a ve Resûlullâh (s.a.s)'a koştı. Resûlullâh (s.a.s) Mekke'yi fethedince Araplar: *"Allâhü Teâlâ Mekkelileri Fil ashabından korumuşken, Hz. Muhammed (s.a.s), mademki Mekkeliler'e üstün geldi, o halde bizim ona gücünüz yetmez."* Dediler ve bölük bölük Allah'ın dinine girdiler.¹⁵¹ Ancak daha önce Müslüman olup, başka bir müslümanı öldürdükten sonra dinden dönen, Abdullah b. Hatal, ile Mekke'de Resûlullâh (s.a.s)'a eziyet eden ve hicretleri sırasında; Hz. Fatıma ile Ümmü Gülsüm'e saldırıda bulunan Huveyris b. Nukayz, Beni Mustalik Gazvesi sırasında müşrik sanılıp yanlışlıkla öldürülen kardeşinin diyetini almak için Müslüman görünerek Medine'ye gelen ve diyeti aldıktan sonra

¹⁴⁷ İbn Hişâm, *a.g.e.*, IV, 50.

¹⁴⁸ Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 82-141.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azim*, (trc. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner), İstanbul, 1994, II, 38.

¹⁵⁰ Buhârî, *a.g.e.*, "Daavât", 53.

¹⁵¹ Alûsî, Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azim ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut. t.y., XV, 2/328.

kardeşinin katilini de öldürüp Mekke'ye kaçan Mikyas b. Subabe'yi ismen belirterek öldürülmesini istemiştir.¹⁵² Bunlardan başka Abdullah b. Hatal'ın Hz. Peygamber (s.a.s)'i hicvederek şarkı söyleyen iki cariyesinden biri de yakalanarak öldürülmüştür. Kaçan diğer carie ile daha önce vahiy kâtipliği yaptığı halde dinden dönen Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ve Mekke'de Hz. Peygamber (s.a.s)'e eziyet eden Ümmü Sare adlı carie ise eman dilemeleri üzerine affedilmişlerdir.¹⁵³ Resûlullâh (s.a.s) Mekke'de kaldığı sürede bir çadırda ikamet etti. Kendisine evinde kalması teklif edilince Medine'ye hicretinden sonra, henüz müslüman olmayan amcasının oğlu Akil b. Ebû Tâlib'in evini satmış olduğuna işaret ederek, "*Akil bize ev mi bıraktı?*" diye serzenişte bulundu ve şehrin fâtihi olmasına rağmen evini geri almayı düşünmemiştir.¹⁵⁴

2.2.1.13. HUNEYN GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hevâzin Gazvesi'de denir; Kur'ân-ı Kerîm'de adına yer verilen iki savaştan biridir (diğeri Bedir savaşıdır). Mekke'nin fethinden hemen sonra Hz. Peygamber (s.a.s)'in Taif yolu üzerindeki Nahle'de bulunan Uzzâ heykelini yıktırması, aynı âkıbetin kendi putları olan Lât'ın da başına geleceğini düşünen Hevâzin kabilesinin önemli bir kolu olan ve Taif'de yaşayan Sakifliler'i telâşlandırdı. Sakifliler de o sırada Evtâs'ta toplanmaya başlayan Hevâzinliler'e katıldılar. Düşman ordusunun kumandanlığını otuz yaşlarındaki Mâlik b. Avf en-Nasrî yapıyordu. Malik b. Avf müslümanlarla topyekûn savaşı göze almış ve bunun için tecrübeli kişilerin muhalefetine rağmen askerlerine kadın, çocuk, mal ve hayvanlarını da yanlarına almalarını emretmişti; böylece onların en değerli varlıklarını savaş meydanının da bırakıp kaçmalarına engel olabileceğini düşünüyordu.¹⁵⁵

Hz. Muhammed (s.a.s), istihbaratçı olarak görevlendirdiği Abdullah b. Ebû Hadred el-Eslemî'den Hevâzin ve sakif kabilelerinin Evtâs vadisinde toplandıkları haberini alınca hemen savaş hazırlıklarına başladı ve Mekke'nin fethinden on yedi gün sonra hicri, 8 şevval 6 (Miladi-627) tarihinde 12.000 askerle yola çıktı. İslâm

¹⁵² Vâkidî, *a.g.e.*, I, 13–17.

¹⁵³ Vâkidî, *a.e.*, I, 13–17.

¹⁵⁴ Bozkurt, Nebi, "Mekke", *DİA.*, Ankara, 2003, XXVIII, 558.

¹⁵⁵ Vâkidî, *a.e.*, II, 331.

ordusunda Ümmü Umâre, Ümmü'l-Hâris ve Ümmü Süleyym gibi kadınlarda bulunuyordu.¹⁵⁶

Hevâzinliler müslümanlardan önce savaş yapılacak vadiye gelmiş, vadinin en dar ve kumlu yerine pusu kurmuşlardı. İslâm ordusu buraya varınca Hevâzinliler onları ok yağmuruna tuttular. Bunun üzerine İslâm ordusunun büyük bir kısmı düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başladı. Bir süre sonra Hz. Peygamber (s.a.s)'in etrafında muhacir, ensar ve Ehl-i beyt'ten çok az sayıda asker kalmıştı. Kur'ân-ı Kerim'de bu bozguna, 12.000 kişilik ordudan gurur duyan bazı müslümanların kendilerine çok güvenmeleri ve böbürlenip övünmeleri sebep gösterilmiştir: **“Gerçek şu ki, Allah size pek çok yerde ve Huneyn Gününde de yardım etmişti. O gün siz çokluğunuzla böbürlenmiştiniz; fakat bu size bir fayda vermemiş ve yeryüzü, onca genişliğiyle beraber, size dar gelmişti de arkanızı dönüp gitmiştiniz..”**¹⁵⁷ Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.s)'in çabalarıyla ordu tekrar toparlanarak karşı saldırıya geçmiş ve büyük bir zafer kazanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de bu hususa şöyle işaret edilmiştir: **“Sonra Allah, Resulüne ve mü'minlere güven ve rahmetini indirdi. Bir de sizin görmediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenleri azaba uğrattı. Kâfirlerin cezası işte budur.”**¹⁵⁸

Yenilginin ardından kaçan Hevâzinliler'in büyük kısmı kumandanları Mâlik b. Avf ile birlikte Taif'e, bir kısmı da Evtâs'a sığındı; geri kalanlar ise Nahle'ye yöneldiler. Resûlullâh (s.a.s) savaşın ertesi günü kendisi Taif üzerine yürürken bir birliği Evtâs'a, bir birliği de Nahle'ye sevketti. Nahle'ye giden birlik, kaçanların dağlara çıkmaları üzerine takipten vazgeçerek geri döndü. Ebû Âmir el-Eş'ari kumandasındaki diğer birlik Evtâs'ta Hevâzinliler'le yaptığı savaşı kazandı; ancak Ebû Âmir el-Eş'ari şehit oldu. Kumandayı alan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, ele geçirdiği esirlerle ganimetleri Hz. Peygamber (s.a.s)'in tâlimatı gereği Ci'râne'ye getirdi. Taif'i kuşatan Resûlullâh (s.a.s) ise haram ayların yaklaşması ve diğer bazı sebeplerle bir ay kadar sonra kuşatmayı kaldırarak ganimetlerin toplandığı Ci'râne'ye geldi. Huneyn ve Evtâs savaşlarında, 6 bin esir, 24 bin deve, 40 bin

¹⁵⁶ Vâkidî, a.g.e., II, 331.

¹⁵⁷ Tevbe, 9/25.

¹⁵⁸ Tevbe, 9/26.

ukiyye (5 ton) altın, gümüş ve kıymetli eşya ele geçirilmiştir. O zamana kadar hiçbir savaşta bu kadar çok esir ve ganimet ele geçmemiştir. Özellikle yeni Müslüman olmuş bedevi Araplar, Huneyn zaferinin ilk gününden itibaren, ganimet mallarını paylaşırması için Resûlullâh (s.a.s)’a sürekli müracaat ediyorlar Resûlullâh (s.a.s)’da: “*Taif’ten döndüğümüzde*”, diye cevap vermişti.¹⁵⁹ Hz. Peygamber (s.a.s)’in gelişinin ardından esir ve ganimetler beytûlmâl’in hissesi olarak beşte biri ayrıldıktan sonra ashaba paylaştırıldı ve müellefe-i kulûba daha fazla pay verildi. Bu sırada bir Hevâzin heyeti, kabilesinin İslâmiyet’i kabul ettiğini bildirerek mallarını ve esirlerini geri istedi. Resûlullâh (s.a.s), Mâlik b. Avf’ı kabileye âmil tayin edip ya esirleri ya da mallarını tercih etmelerini söyledi; onların esirleri tercih etmeleri üzerine de Hz. Peygamber (s.a.s) esir, kadın ve çocukların geri verilmesini emretti. Hz. Peygamber (s.a.s) kendisiyle Abdulmuttaliboğulları’na ait esirleri serbest bıraktığını ilan etmiş, bunun üzerine diğer Müslümanlar da kendi paylarına düşen esirleri salıvermişlerdi. Ancak bazı kişiler sahip oldukları esirleri bedelsiz bırakmayacaklarını söyleyince Hz. Muhammed (s.a.s), elde edilecek ilk ganimetten her esire karşı altı pay vermeyi taahhüt ederek onları da ikna etti.¹⁶⁰ Uyeyne ise Hevazinlilerin yaşlı bir kadını almış ve şöyle diyordu: “Ben bu kadının nesebinden sağ kalmış birinin olacağını zannetmem”. Bu sözü ile fidyesinin artırılmasını istemiştir. Ebu Sard da ona, bu kadını serbest bırak. Yemin ederim ki bu kadın sana eş olamaz ne çocuk yapabilir ne de sana bakabilir ayrıca bu kadın birçok defa evlenmiştir. Bu sözler üzerine Uyeyne, ihtiyar kadını, altı deve karşılığı geri verdi.¹⁶¹ Esirler arasında Hz. Peygamber (s.a.s)’in sütkardeşi Şeymâ binti’l-Haris b. Abdi’l-Uzza da vardı. Resûlullâh (s.a.s) onu çeşitli hediyelerle kabilesine geri gönderdi.¹⁶²

¹⁵⁹ Vâkidî, *a.g.e.*, III, 954.

¹⁶⁰ Vâkidî, *a.e.*, III, 950–954; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 488–490.

¹⁶¹ Mâverdi, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Ahkamu’s-Sultaniyye* (Çev. Ali Şafak), (*İslâm’da Hilafet ve Devlet Hukuku*), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976, 151.

¹⁶² İbnü’l-Esir, Ebu’l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi’t-Târih*, Leiden, 1293/1876, II, 261-272; İbn Seyyidünnâs, *a.g.e.*, II, 187-200.

2.2.1.14. TAİF GAZVESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Huneyn Gazvesi'nin hemen ardından Taif kuşatılınca, kaleden inip teslim olacak kölelerin hür olacağı ilan edildi. Kaleden inen on kadar köle serbest bırakılarak geçim ve dini eğitimleri için birer müslüman aileye verildiler. Daha sonra Taifliler müslüman olunca bu kölelerin kendilerine iade edilmelerini istedilerse de Hz. Peygamber (s.a.s) bu isteği kabul etmedi ve onların, Allah'ın azatlısı kimseler olduğunu belirtti.¹⁶³

1.2.1.15. BENÛ CEZİME SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Benû Cezîme b. Âmir kabilesi, Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında Mekke'nin güneyinde ikamet ediyordu. Hz. Peygamber (s.a.s) Mekke'nin fethinden sonra çevredeki kabileleri İslâm'a davet etmek için seriyyeler göndermeye başladı. Hz. Peygamber (s.a.s), Hâlid b. Velîd (ra)'i de ensar, muhacir, Benû Süleym ve Benû Müdlic'e mensup askerlerden oluşan 350 kişilik bir seriyyenin başında Cezîme kabilesine gönderdi. Halîd b. Velid (ra) Gumeysâ'ya varınca Cezîme kabilesinin silahlanmış olduğunu gördü. İslâmiyet'in Arap kabileleri arasında hızla yayıldığını söyleyerek onlardan silahlarını bırakıp müslüman olmalarını istedi. Bir kısmı silahlarını bırakmak istediyseler de kabilenin çoğu silahlarını bırakmak istemediler. Ancak kendi aralarında geçen kısa bir tartışmadan sonra silahlarını bıraktılar ve “صبانا” “sabe'na” “dinimizi değiştirdik” dediler. Fakat Hâlid b. Velîd (ra) onların bu sözlerinden müslüman olduklarına kesin emin olmadı. Sert ve disiplinli bir kumandan olan Hâlid b. Velîd (ra), onların vaktiyle İslâm düşmanlarıyla iş birliği yaptıklarını da hatırlayarak kendilerini esir aldı ve onları askerler arasında paylaştırdı, ertesi sabah da öldürölmelerini emretti. Bunun üzerine Süleymoğulları ellerindeki otuz kadar esiri öldürdüler. Fakat başta Abdullah b. Ömer (ra) ve Ebû Huzeyfe'nin âzatlısı Sâlim olmak üzere ensar ve muhacirler bu emre karşı çıktılar; İslâmiyet'i kabul ettiklerini söyleyerek onları serbest bıraktılar. Hatta bazı sahâbîler Hâlid b. Velîd'(ra)i, Câhiliye döneminde Yemen'e yaptığı bir seferden dönerken Cezîme kabilesi tarafından öldürölen amcası Fâkih b. Mugîre'nin intikamını almak için esirleri öldürtmekle suçladılar.¹⁶⁴

¹⁶³ Vâkidî, *a.g.e.*, III, 931; İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 485.

¹⁶⁴ Özeydin, Abdülkerim, “Cezime b. Âmir”, *DİA.*, İstanbul, 1993, VII, 508.

Bu haber Medine'ye ulaşınca Hz. Peygamber (s.a.s) çok üzüldü; Hâlid b. Velîd'(ra)i onların müslüman olup olmadıklarını tespit hususunda acele etmekle suçladı ve, “*Allahım, ben Hâlid'in yaptıklarından uzağım!*” diyerek onun bu davranışını doğru bulmadığını belirtmiştir. Daha sonra Hâlid b. Velîd (ra), onları müslüman olduklarını açıkça ifade etmedikleri için müşrik kalmakta direndiklerini sanarak öldürttüğünü ve ictihatında yanıldığını kabul etmiştir. Kabile mensuplarını Câhiliye döneminden kalma bir intikam hissiyle öldürmediğine yemin eden Hâlid b. Velîd'(ra)'i, Hz. Peygamber (s.a.s) acele etmesinden dolayı kınamakla beraber cezalandırmadı ve kumandanlık görevinden de uzaklaştırmadı. Ayrıca Hz. Ali (ra)'yı Cezîme kabilesine gönderip öldürülenlerin diyetlerini ödedi ve uğradıkları zararı fazlasıyla tazmin etti.¹⁶⁵

2.2.1.16. BENÛ ANBER SERİYYESİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hicretin 9. yılında Hz. Peygamber (s.a.s) Bişr b. Süfyan'ı Benû Ka'b'ın zekâtlarını almak üzere gönderdi. Bu kabile Benû Temimle birlikte aynı su çevresinde ikamet ediyordu. Bişr b. Süfyan zekâtları topladı, fakat Temimliler zekât mallarını götürmesine engel oldular. Durum Medine'ye bildirilince Hz. Peygamber (s.a.s) Uyeyne b. Hısın kumandasında elli atlı gönderdi. Benû Temim'in Benû Anber kolundan onbir erkek, yirmi bir kadın ve otuz çocuk esir alınarak Medine'ye dönüldü. Daha sonra Benû Temim heyeti Medine'ye geldi. Bu heyettekiler Müslüman oldular ve esirler kendilerine iade edildiği gibi dönüşte kendilerine armağanlar da verildi.¹⁶⁶

Savaş esirlerine merhamet ve güzellikle muamele edilirdi; esaretleri süresince çalıştırılmazlardı. Devlete karşı isyan etmiş veya cinayet işlemiş olanlar dışındakiler öldürülemezlerdi. Normal şartlar altında savaş esirleri için ölüm cezası hoş görülmezdi.¹⁶⁷ Eğer müslüman esirler haincesine katledilirlerse, düşman esirleri, şahsen kendilerinin olmayan bir suçun cezasını çekmezler. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerimde şöyle buyurmuştur: “*Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü*

¹⁶⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 18; Özeydın, *a.g.m.* VII, 508.

¹⁶⁶ İbn Hişâm, *a.g.e.*, II, 621–622; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 85.

¹⁶⁷ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s. 215–221.

üstlenmez.”¹⁶⁸ Hz. Peygamber (s.a.s)’in sünneti gibi halife Muaviye ve Mansur’un örnek icraatı¹⁶⁹ bu münasebetle müelliflerimiz tarafından naklolunmuştur. Çıkar yol; Ebu Hanife’ye göre rehineleri, İslâm devletinin gayr-i müslim tebaası olmaya zorlamaktır. Çünkü onlar, müslüman rehinelerin iadesinden önce memleketlerine dönemeyeceklerdir ve müslüman rehinelerin öldürülmesi, onların memleketlerine dönüşlerini imkânsız hale getirecektir, o halde esirlerin İslâm toprağındaki ikametlerinin daimi oluşu kaçınılmaz bir hale gelecektir.¹⁷⁰ Hz. Ebû Bekir (ra), Hz. Muhammed (s.a.s) in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “ *Elinin altında bulunanlara kötü davranan kişi cennete giremeyecektir.*”¹⁷¹ Abdullah b. Ömer (ra)’ın rivayetinde: Bir kimse Hz. Muhammed (s.a.s)’e gelip; Ey Allah’ın Resûlü, bir köleyi ne kadar sık affetmeliyim? şeklinde soru sordu ve bunu üç defa tekrarladı. Hz. Muhammed (s.a.s) ona şu cevabı verdi: “*Onu günde yetmiş kez affet.*”¹⁷² Başka bir hadislerinde Resûlullâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Kölelerinize çocuklarınız gibi cömertlikle muamele edin ve onlara yediklerinizden yedin.*”¹⁷³

¹⁶⁸ En’am, 6/164; İsra, 17/15; Fatır, 35/18; Necm, 53/38.

¹⁶⁹ Serahsî, Şemsu’l-Eimme Muhammed b. Ebu Sehl Ebu Bekr, *el-Mebsut*, (nşr. Ebu’l-Vefa el-Afganî), Daru’l-Marifet Matbaası, Beyrut, t.y., X, 129; Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 445-446.

¹⁷⁰ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁷¹ Buhârî, “Kitabu’l-İtk”, 15.

¹⁷² Buhârî, “Kitabu’l-İtk”, 6.

¹⁷³ Buhârî, “Kitabu’l-İtk”, 17.

2.2.2. HZ. EBÛ BEKİR (ra) VE HZ. ÖMER (ra) DÖNEMİ'NDE ALINAN ESİRLER

2.2.2.1. HZ. EBUBEKİR (ra) DÖNEMİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hiz. Peygamber (s.a.s)'in vefatı üzerine özellikle Yemen ve Necid bölgelerinde bazı kabileler dinden dönmüşlerdi. Hiz. Ebû Bekir (ra) büyük bir kararlılıkla bunların üzerine ordular göndererek savaş açtı. Halid b. Velid (ra) komutasında bir ordu peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'nin üzerine gönderildi. Buzaha'da yapılan savaşta Tuleyha ile birlikte olan Uyeyne b. Hısın el-Fezari, mağlubiyetin yaklaştığını fark edip Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'den desteğini çekince Tuleyha'nın ordusu bozguna uğradı. Bu arada Uyeyne b. Hısın esir alınarak Medine'ye getirildi. Hiz. Ebû Bekir (ra) onu affederek serbest bıraktı.¹⁷⁴

Halid b. Velid Benû Fezare, Esed ve Tay kabilelerini etkisiz hale getirdikten sonra Butah'a yöneldi. Benû Temim'le savaşarak mağlup edildiler. Hiz. Peygamber (s.a.s)'in zekât âmili iken Resûlullâh (s.a.s)'in vefatı üzerine zekâtları yollamayan Malik b. Nüveyre öldürüldü. Bir rivayete göre Halid b. Velid (ra) Butah'a gelmemiş, Dırar b. Ezver'in komutasında gönderdiği seriyye ile Malik b. Nüveyre savaşmış, bir gurup esirle Halid b. Velid (ra)'e gelmişler o da esirlerin boyunlarının vurulmasını emretmiş, Dırar da Malik b. Nüveyre'nin boynunu vurmuştur.¹⁷⁵ Bir başka rivayete göre, esirlerin durumu konusunda anlaşmazlık çıkmış, bazıları, esirlerin ezan okuyup namaz kıldıklarını, bazıları da aksini iddia etmiştir. Hava soğuk olduğundan Halid b. Velid (ra)'in “esirleri ısıtın” talimatı, “دفا”, “ادفا” “ısıtma anlamına gelen (defe) fiilinin” Kinane lehçesinde öldürmek anlamına da gelmesi sebebiyle, askerler tarafından bu talimat yanlış anlaşılmış ve esirler öldürülmüştür.¹⁷⁶

¹⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 347–48; Belâzûrî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Fütuhu'l-büldan*, el-Matbaatu'l-Rahmaniyye, Kahire, 1379/1960, 105.

¹⁷⁵ Belâzûrî, *a.e.*, 107.

¹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *a.e.*, II, 57-58.

İrtidat olayları sırasında Fücae (Büceyr b. İyas es-Sülemi) Hz. Ebû Bekir (ra)'e gelerek mürtedlerle savaşmak üzere kendisi ve kavmini silahlandırmasını istemiş o da bunu kabul etmişti. Büceyr b. İyas es-Sülemi ise yetkilerini aşarak müslüman-mürted demeden önüne geleni öldürmüş, bir müddet sonra Halifeye karşı bir güç haline gelmiştir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (ra), Turafe b. Hacize'ye haber göndererek Büceyr b. İyas es-Sülemi ile savaşmasını ve esir alınıp huzuruna getirilmesini emretti. Büceyr b. İyas es-Sülemi esir alınarak Medine'ye getirilmiş, yaptığı katliamlar sebebiyle Hz. Ebû Bekir (ra)'in emriyle öldürülmüştür.¹⁷⁷

Hz. Ebû Bekir (ra), Hadramevt ve Sedif âmili Ziyad b. Lebid ile Kinde âmili Muhacir b. Ebu Ümeyye'nin güçlerini birleştirip zekât vermek istemeyenlerle savaşmalarını emretti. Beni Amr b. Muaviye ile savaşıldı ve esirler alındı. Eşas b. Kays'ın reisi olduğu Kindelilerle de savaşıldı, Nuceyr'de kuşatmadan sonra teslim oldular. Muharipler öldürüldü, kadın ve çocuklar esir alınıp götürüldüler. Hz. Ebû Bekir (ra) onların esirlerini kişi başına 400 dirhem fidye karşılığı serbest bıraktı. Eş'as b. Kays da Medine tüccarlarından esirlerin fidye bedelleri için borç aldı, daha sonra da borcunu Medine tüccarlarına ödedi.¹⁷⁸

Halid b. Velid (ra), Yemame'den dönünce Hz. Ebû Bekir (ra) tarafından Irak'a gönderildi. Uzayb ve Muğise'deki kaleleri kuşatıp fethetti, muharip erkekler öldürüldü, kadın ve çocuklarla mal ve silahları ganimet olarak alındı. Ganimetten beytülmal payı olan 1/5 (hums) ayrıldı, kalanı gaziler arasında paylaştırıldı. Kadisiye halkı bu durumu görünce sulh isteyip cizye ödemeye razı oldu. Bunun ardından Ülleys, Hire, Banikya ve Aynüttemr halklarıyla antlaşmalar yapıldı.¹⁷⁹ Halid b. Velid (ra), Hire'de kalmak istiyordu, fakat Hz. Ebû Bekir (ra) Ebu Ubeyde b. Cerrah (ra)'a yardım için Suriye'ye gitmesini emretti. O da aldığı ganimetten ayırdığı 1/5 pay ile topladığı cizyeyi Hz. Ebû Bekir (ra)'e gönderdi. Suriye'ye giderken de çeşitli yerlerde savaşıp ganimet ve esirler aldı. Bazı yerlerde de antlaşma yaptı.¹⁸⁰ Halid b.

¹⁷⁷ Belâzûrî, *a.g.e.*, 107; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 350-351.

¹⁷⁸ Belâzûrî, *a.g.e.*, 111-112; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 380-382.

¹⁷⁹ Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbu'l-Harâc*, el- Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1396/1976, II, 153-157.

¹⁸⁰ Ebû Yûsuf, *a.g.e.*, II, 158-159.

Velid (ra), Hire'den Şam'a varıncaya kadar çeşitli rivayetlere göre 1000 veya 5000 kişiyi esir aldı.¹⁸¹

2.2.2.2. HZ. ÖMER (ra) DÖNEMİ'NDE ALINAN ESİRLER

Hiz. Ömer (ra), zamanında Amr b. As (ra), İskenderiye'yi fethedip ganimet aldı. Ancak hiç kimseyi öldürmediği gibi, esir de almayıp halkı ehl-i zimme(İslâm yurdunda eman altında yaşayan gayr-i müslim) yaptı. Sonra yerine Abdullah b. Huzafe b. Kays'ı bırakarak Fustat'a döndü. Bunun üzerine kendisine haber verilen Bizans kralı 300 gemilik bir donanma göndererek İskenderiye'ye girdi ve kaçıp kurtulanlar dışında bütün müslümanlar öldürüldüler. Amr b. As (ra) durumu öğrenince 15 bin kişilik bir kuvvetle hareket etti Amr b. As (ra), İskenderiye önlerine geldiğinde burada şiddetli bir savaş oldu. İskenderiye tekrar fethedildi. Bu defa muharipler öldürüldü, kadın ve çocuklar esir alındılar.¹⁸²

Mısır'da savaşa katılmış köy halkından bazı kişiler kadın ve çocuklarıyla birlikte esir alınarak Medine'ye gönderilmiş, Hiz. Ömer (ra) da onları iade ederek zimmî statüsüne sokmuştur.¹⁸³

Tüster halkıyla antlaşma yapılmış ancak, daha sonra antlaşmayı bozmuşlardı. Bunun üzerine kendileriyle savaşmış, muharipler öldürülmüş, kadın ve çocuklar ise esir alınmıştı. Hatta esir alınan bazı kadınlarla, sahabeden bazıları evlenmiş ve ashabın bu kadınlardan çocukları dahi olmuştu. Daha sonra Hiz. Ömer (ra), sahabeden ellerindeki bu esirleri serbest bırakmalarını istemiş, onlar da esirleri serbest bırakmışlardı.¹⁸⁴

Hiz. Ömer (ra) zamanında Ahvaz fethedilmiş, çok sayıda kadın ve çocuk esir alınarak gaziler arasında paylaştırılmıştı. Hiz. Ömer (ra) daha sonra burayı fetheden ordusuna haber göndererek elde edilen toprakları işlemeye güçlerinin yetmeyeceğini, bundan dolayı ele geçirilen esirlerin serbest bırakılıp, onun yerine kendi topraklarını

¹⁸¹ Ebû Yûsuf, *a.g.e.*, II,158.

¹⁸² Belâzûrî, *a.g.e.*, 222-223.

¹⁸³ Belâzûrî, *a.g.e.*, 217.

¹⁸⁴ Belâzûrî, *a.g.e.*, 374; Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 239.

işlemelerine karşılık haraca bağlamalarını emretmiş, onlar da Hz. Ömer (ra)'in emrine göre hareket etmişlerdi.¹⁸⁵

Abdurrahman b. Yezid (ra) şöyle der: Selman-ı Fârisi (ra)'in de bulunduğu bir orduyla bir kaleyi kuşatıp oranın halkıyla antlaşma yaptık. Bizden sonra Basra'dan gelen bir ordu oraya uğramış, onlar da korkarak kalenin kapısını kapatmışlar ve savaş çıkmış. Kale alınca erkekleri öldürüp diğerlerini esir almışlar. Durum Selman-ı Fârisi (ra)'ye sorulunca, müslümanların verdiği sözün herkesi bağladığını belirterek alınan esirlerin iadesini istedi. Dökülen kanlar konusunda da Hz. Ömer (ra)'in hüküm vermesi gerektiğini belirtti.¹⁸⁶

Daha sonraki halifeler zamanında da benzerleri görülen bu örnekleri çoğaltmak mümkün olup Hulefa'yi Raşidin döneminde doğuda ve batıda gerçekleştirilen fetihlerin büyük çoğunluğu sulh yoluyla gerçekleşmiş veya fetihden sonra halk zimmî statüsüne sokulmuştur.¹⁸⁷ Antlaşmaya uydukları sürece esir alınmayacakları açıkça belirtilmiştir. Ebu Ubeyd de Hz. Peygamber (s.a.s) ve müslümanların uygulamasının, ehl-i sulhun esir alınmaması ve köleleştirilmemesi şeklinde olduğunu belirtir.¹⁸⁸ Hz Ömer (ra) de Ebu Ubeyd b. Cerrah (ra)'a gönderdiği talimatta, onları cizyeye bağladıktan sonra esir alınmamalarını, kendilerine zulmedilmesine veya mallarının gayr-i meşru yolla alınmasına engel olmasını emretmiştir.¹⁸⁹

Bu dönemde esirlerin nadiren öldürüldüğü, antlaşma yapanlar dışında ganimet olarak taksim edilip köleleştirildikleri görülmektedir. Fetihlerin çokluğuna bağlı olarak bunların sayısında hızlı bir artış meydana geldiği de muhakkaktır. Bunun başlıca sebeplerinden biri, düşman tarafın müslüman esirleri genelde öldürmeleri ve kendi esirlerini ise fidye ile kurtarma yoluna gitmemeleridir. Özellikle Bizans askerlerinin çoğunun fakir kimselerden veya paralı askerlerden oluşması sebebiyle

¹⁸⁵ Belâzûrî, *a.g.e.*, 370.

¹⁸⁶ Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 240-241.

¹⁸⁷ Ebû Ubeyd, *a.e.*, 131-133; Ebû Yûsuf, *a.g.e.*, II, 74.

¹⁸⁸ Ebû Ubeyd, *a.e.*, 238.

¹⁸⁹ Ebû Yûsuf, *a.e.*, II, 152.

esir düşünce fıdye ile kurtarılmaları söz konusu değildi.¹⁹⁰ Ayrıca esirlerin sayılarının çokluğu, o günkü orduların şimdiki gibi düzenli olmayıp savaş sonrası dağılmaları, esirleri bir arada tutup barındıracak imkânların bulunmaması ve o günkü uluslararası yaygın bir uygulama olması sebebiyle esirler savaşı kazanan tarafın askerleri arasında dağıtılıp köleleştiriliyordu. Şüphesiz ki bu, esirler için diğer milletlerin yaptığı gibi toplu katliama uğramaktan daha iyiydi.¹⁹¹

¹⁹⁰ Edgîrî, Abdüsselam b. Hasan, *Hukmû'l-Esrâ fi'l-İslâm*, Rabat, 1415/1995, 201.

¹⁹¹ Özel, *a.g.m.*, XI, 388.

3. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ESİR

3. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ESİR

İslâm hukukuna göre esir almak Yüce Allah'ın şu buyrukları uyarınca caiz görülmüştür. **“Savaşta, kâfirlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Onları tam mağlup edip etkisiz hale getirince esir alın ve işi sıkı tutun. Sonra ya bir lütuf olarak ya karşılıksız serbest bırakın ya da fidye karşılığı salı verin.”**¹⁹² Ayette **“karşılaşma”**dan amaç, genel anlamdaki karşılaşma değil, savaş ve çarpışmak için karşı karşıya gelmektir. Bu sûre indirilinceye kadar, Arap Yarımadası'ndaki müşriklerden bir kısmı müslümanlarla savaş halinde ve bir kısmı da anlaşmalıydı. Henüz, müşriklerle süresi belirlenmiş anlaşmaların, bu sürelerin sonuna kadar geçerli sayılması, süresi belirlenmemiş anlaşmaların da dört ayla sınırlandırılması ve bu süre içinde onlarla savaşılmaması gerektiğini, bundan sonra ise müşriklerin Arap Yarımadası'nın neresinde ele geçirilirse -İslâm'ın kuralı gereği- öldürülmeleri, ya da müslüman oldukları takdirde dokunulmaması gerektiğini emreden Tevbe sûresi inmemiştir. Böylece İslâm'ın kurallarının yerleşmesi sağlanacaktı.¹⁹³ Muhammed sûresi'nin bu ayeti, savaş kurallarından bahseden ilk ayettir.¹⁹⁴

Kâfirlerin boyunlarının vurulması konusundaki emir, doğal olarak kendilerine İslâm'ın sunulmasından ve buna rağmen onu kabul etmekten kaçınmalarından sonra yerine getirilecek bir emirdir. Aynı zamanda ayet, sûrenin atmosferine ve ortaya koyduğu anlama uygun olarak, öldürme işlemini doğrudan hissi bir biçimde tasvir etmektedir.¹⁹⁵ **“Onları tam mağlup edip etkisiz hale getirince esir alın ve işi sıkı tutun.”**¹⁹⁶ Ayette, düşmanı kırıp geçirmek, tam mağlup etmek anlamlarına gelen **“اِشْنُ”** “ishan” kelimesi, düşman bütün gücünü yitirip mağlup oluncaya kadar, onlarla çarpışmak anlamını taşır. Böylece düşman, bir daha kendinde saldırıya geçme, ya da kendini savunma gücünü bulamayacaktır. İşte o zaman düşman esir alınır ve sıkıca

¹⁹² Muhammed, 47/4.

¹⁹³ Kutûb, Seyyid, *Fî Zılâli 'l-Kur'ân*, (trc. Yakup Çiçek, v.dğr.) Emir Yayınları, İstanbul, 1994, X, 466-467.

¹⁹⁴ Mevdûdî, Ebu'l-Al'â, *Tefhimu 'l-Kur'ân*, (trc. Yusuf Karaca, v.dğr.), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, V, 370.

¹⁹⁵ Kutûb, a.e., X, 466-467.

¹⁹⁶ Muhammed, 47/4.

bağlanır. Düşman hala gücünü yitirmemişse, o zaman sindirip perişan etmek ve öldürmek, tehlikeyi ortadan kaldırmak için, kaçınılmaz olur.¹⁹⁷

Kur’ân’ın temel cihad (savaş) emri, genel cihad prensiplerine uygun düşer. Kur’ân’ın temel cihad emri, yalnız saldırganlara karşı savaşımdır. Savaş saldırı ve haksızlığın kalkması içindir: **“Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın.”**¹⁹⁸ buyrulmaktadır. Her kâfir ile savaşmak, Kur’ân’ın emri değildir. Saldırmayan insanlara saldırmak, Kur’ân’ın prensiplerine aykırıdır. Kendi vicdani kanaatine göre yaşayan, İslâm davetine engel olmayan kimselere saldırmak haramdır. **“Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez.”**¹⁹⁹ Esirlerin bağlanıp tutulması, savaştan sonra fidyesiz veya fide ile serbest bırakılması hakkındaki emir ile **“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”**²⁰⁰ Ayette peygamberin otoritesi, egemenliği yerleşmeden esirler alıp onlarla uğraşmasının doğru olmayacağı bildirilmiştir. Esir almak yasaklanmıyor, fakat esirlerle uğraşmanın, onlara barınacak yer ve gıda sağlamanın, yeni kurulmakta olan İslâm Devleti’ne külfet yükleyeceği belirtiliyor. İlk aşamada en önemli olan şey, küfrü yok etmektir. Küfrün gücü bitip de, peygamberin otoritesi sağlandıktan sonra savaşta yenilen kâfirler esir alınır. Savaş yüklerini tamamen bıraktıktan sonra da Devlet başkanı uygun görürse esirler serbest bırakılabilir.²⁰¹ Süleyman Ateş ayetin tefsirini yaparken şöyle bir rivayeti kaydeder; İbn Abbas (ra) Şöyle buyurmuştur: “Müslümanlar çoğalıp otoriteleri güçlenince Allah esirler hakkında: **“ya bir lütuf olarak ya karşılıksız serbest bırakın ya da fide karşılığı salı verin”** hükmünü indirdi.”²⁰² Bu ayetin ne ifade ettiği hakkında İslâm âlimleri tarafından birçok yorum yapılmıştır. İbn Abbas, Katade, Dahhak, Mücahid, İbn Cureyc ve Süddi’ye atfedilen görüşe göre bu ayet, **“Haram aylar çıkınca Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları**

¹⁹⁷ Kutûb, a.g.e., X, 466–467.

¹⁹⁸ Bakara, 2/193.

¹⁹⁹ Bakara, 2/190.

²⁰⁰ Enfâl, 8/67.

²⁰¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.y., VIII, 414.

²⁰² Ateş, a.e., VIII, 414.

*yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*²⁰³ mealindeki ayet ile neshedilmiştir. Kâfir olan bir esiri ne fidyesiz, ne de fidye ile serbest bırakmak caizdir. Esir, Müslüman olmazsa öldürülür veya köle yapılır. Çoğunluğun görüşüne göre bu cümle mensuh değildir. Devlet başkanına esiri ya fidye ile veya fidyesiz serbest bırakma seçeneği verilmiştir. Fakat devlet başkanı dilerse esiri öldürme yetkisine de sahiptir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s) Bedir Savaşı'nda alınan esirlerden ikisini öldürmüş, çoğunu fidye ile bazısını da fidyesiz serbest bırakmıştır. İmam Şafiî'ye göre: Devlet başkanı dilerse esiri öldürür, dilerse fidyesiz veya fidye ile serbest bırakır, dilerse köle yapar.²⁰⁴ Hasan-ı Basri'ye göre: Ayette esir hakkında sadece fidyesiz veya fidye ile serbest bırakma hükmü vardır. Bundan dolayı devlet başkanının esiri öldürmesi veya onu köle yapması caiz değildir.²⁰⁵

Taberi şöyle der: “Bize göre bu ayet muhkemdir, yani hükmü yürürlükten kaldırılmamıştır, mensuh yani hükmü yürürlükten kaldırılmış değildir. Nasih ve mensuhun hükmü bir arada bulunamaz. Hâlbuki burada iki ayetin hükmü de uygulanabilir. Burada öldürmeden söz edilmemiştir. Ama “**Müşrikleri nerede bulursanız öldürünüz**”²⁰⁶ ayeti, peygamber'e, öldürme yetkisi de vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s), eline düşen esirlerden kimini öldürür, kimini fidye ile kimini de lûtfen serbest bırakırdı.²⁰⁷ Ata, müşriklerin cebren öldürülmesini mekruh görür, şu ayeti okurdu: “**Artık bundan sonra ya karşılıksız serbest bırakın ya da fidye karşılığı salı verin**”. Hasan-ı Basri demiştir ki: “Esirler öldürülmez ancak savaşta onlar kullanılarak düşmana İslâm ordusu heybetli gösterilir.” “Ömer b. Abdülaziz, erkeği erkeğe karşılık fidye olarak karşılıklı serbest bırakırdı.” “Ve Hasan-ı Basri bir mal karşılığı esirleri serbest bırakmayı mekruh görürdü.” Taberi bunları naklettikten sonra der ki: “Bence doğru olan şudur ki, bu ayet mensuh değil muhkemdir. Çünkü

²⁰³ Tevbe, 9/5.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim*, IV, 17

²⁰⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 174; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Daru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut, 1985, XXVI, 40

²⁰⁶ Tevbe, 9/5.

²⁰⁷ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyan an Tevili Ayi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr Matbaası, Beyrut, 1409/1988, XXVI, 40.

neshedenle, neshedilen, aynı durumda hükümlerinin birleştirilmesi mümkün olmayan yahut birinin diğerini neshettiğine kesin delil bulunmayan şeydir. Hâlbuki âzât, fidye ve öldürmede Resûlullâh(s.a.s)’a ve ondan sonra ümmetin işlerini yönetmekte olanlara muhayyerlik verildiği inkâr edilmemektedir.” “Görülüyor ki Taberi’nin bu açıklamasına göre **“artık bundan sonra ya âzât ya fidye”** muhayyerliğinin mutlak oluşu öldürmeye delalet eden diğer ayetlerle kayıtlanmış oluyor. Hâlbuki fıkıh usulünde bilindiği üzere mutlakın kayıtlanması beraberindeki hüküm ile olursa tahsis, daha sonra gelen bir şey ile olursa bir nesih manasını içerir.²⁰⁸ Muhammed Sûresi’nin en güzel ve en önemli hükümlerinden biri olan bu ayet, esas itibariyle sabittir. Bununla Tevbe sûresi’ndeki ayetler arasında bir nesihten çok, bir tefsir ve açıklama farkı bulabiliriz. Bir defa en fazla ileri sürülen **“Haram aylar çıktığı zaman müşrikleri nerede bulursanız öldürün.”**²⁰⁹ ayeti ile buradaki **“Küfredenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.”** Ayeti arasında öldürme emri bakımından çelişki değil bir uyum vardır. “öldürün” ifadesi ne ise “boyunlarını vurun” ifadesi de odur. Yine Enfal Suresi’ndeki **“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz”**²¹⁰ ayeti de buradaki **“Onların kuvvetlerini kırdığınız zaman”** ifadesinin bir açıklamasıdır. Yalnız **“Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar.”**²¹¹ ayetinde âzât ve fidyeye ters düşecek bir özellik var gibidir. Fakat Hasan-ı Basri’nin harpte düşmana heybetli görülür, dediği bu manayı da onların kuvvetini kırma manası içinde düşünmek mümkündür. Şu halde bu gayenin elde edilmesine kadar öldürme emredilmiştir. Esir tutulduktan sonra da bu gayeyi gerçekleştirmek manasına ilave olarak öldürmeye izin verilmiş olmalıdır”.²¹²

3.1. ESİRLERE UYGULANACAK HÜKÜMLER

Müslümanlık, ferdi vicdan hürriyetini kabul ettiği gibi, insana farz-ı ayın görevini de yüklemiştir. Bundan dolayı İslâm’ın gözünde her fert, nedenleri ve şartları mevcut olduğu takdirde, şeriatın bütün hükümleriyle yükümlüdür. Ve bu

²⁰⁸ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, t.y., VII, 131.

²⁰⁹ Tevbe, 9/5.

²¹⁰ Enfâl, 8/67.

²¹¹ Enfâl, 8/57.

²¹² Yazır, *a.e.*, VII, 132.

hususta tüm insanlar eşittir.²¹³ Hz. Peygamber (s.a.s) bir hadislerinde “*Din, kişinin yaptığı hayır (iyilik) ve şer’in (kötülük) karşılığını, hem bu dünyada hem de ahirette görmesi demektir.*”²¹⁴ buyurarak, insanların yaptıklarına göre mükâfat veya ceza alacaklarına işaret etmiştir.²¹⁵

3.1.1. ESİRLERİN ÖLDÜRÜLMESİ

Devlet reisi şerlerini defetmek için, öldürmek suretiyle onların haklarını iptal etme salahiyetine sahiptir. İhtiyaç olmadıkça düşman esirleri müslüman esirlerle değiştirilmezler: İmameyn dediler ki; değiştirilirler. Çünkü müslüman esirlerin geri gelmesi bizim için bir yardım olur. Zira bir müslümanın kurtarılması, kâfirlerin öldürülmelerinden daha iyidir.²¹⁶ Zira Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “***Ya karşılıksız veya fidye karşılığında salıverin.***”²¹⁷ Ebû Hanîfeye göre esirler öldürülür. Bu görüşünün delilleri, şu âyet-i kerîmelerdir. “***Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.***”²¹⁸ “***Fitne ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşın.***”²¹⁹ Onları öldürmek gerekir. Bu da onlarla dost olmaya mânidir. Zira kâfirler bize karşı harbîdirler. Onların savaş şerlerini defetmek, müslümanı onların elinden kurtarmaktan daha hayırlıdır. Zira müslümanın esir olarak onların elinde bulunması, Allah (cc) tan bir imtihandır; bunu yapan biz değiliz. Kâfir esirleri kendilerine teslim ederek kâfirlere yardımcı olmaksa, bizim yaptığımız bir iştir.²²⁰

Kerhî'nin anlattığına göre Ebû Yûsuf şöyle demiştir: 'Ganimetlerin dağıtılmasından evvel fidye karşılığında esirleri serbest bırakmak caizdir. Ama ganimetlerin dağıtılmasından sonra bu caiz değildir.' İmam Muhammed dedi ki; 'bu her hal-ü kârda caizdir.' Esirler, ihtiyaç olmadıkça fidye karşılığında geri verilmez.²²¹ Bedir harbinde Peygamber Efendimiz (s.a.s) esirleri fidye karşılığında serbest

²¹³ İzmirli, İsmail Hakkı, *Anglikan Kilisesine Cevap*, TDV Yayınları, Ankara, 1415/1995, 71.

²¹⁴ Buhârî, “İman”, 1.

²¹⁵ Ekicioğlu, Osman, *İslâm Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996, s. 290.

²¹⁶ Mavsılî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar*, (çev. Mehmed Keskin), Ümit Yayınları, İstanbul, t.y., IV, 58-60.

²¹⁷ Muhammed, 47/4.

²¹⁸ Tevbe, 9/5.

²¹⁹ Enfal, 8/39.

²²⁰ Mavsılî, a.e., IV, 58-60.

²²¹ Mavsılî, a.e., IV, 58-60

birakınca, Allah (cc) onu uyarmıştı: *“Allah (cc) tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”*²²² Bu âyet-i kerîme nazil olunca, Peygamber Efendimiz (s.a.s) ile Hz. Ebû bekir (ra) oturup ağlamışlar ve Peygamber Efendimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştu: *“Gökten azap inse ondan ancak Ömer kurtulur.”* Çünkü Hz. Ömer (ra) fidye alınmayıp, esirlerin öldürülmelerini teklif etmişti. Bununla alâkalı kıssa bilinmektedir. Ama ihtiyaç halinde cihada hazırlanmak için fidye karşılığında esirleri serbest bırakmak caizdir. Zira esas olan maslahattır.²²³

Hz. Peygamber (s.a.s)’in esirleri öldürdüğü konusunda güvenilir haberler vardır. Bunlardan birisi, Bedir günü Ukbe b. Ebi Muayt ile Nadr b. Haris’in, diğeri de, Uhud günü, şair Ebu Azze’nin esir alındıktan sonra öldürülmeleridir. Kureyza oğulları, Sa’d b. Muaz’ın kendileri hakkında vereceği hükme razı olacağını belirtmelerinden sonra, Sa’d b. Muaz onların büyüklerinin öldürülmesine ve çocuklarının da esir alınmasına hükmetmiş ve büyükleri öldürülmüştü. Aralarından Zübeyir İbn Bata, karşılıksız olarak serbest bırakılmıştı. Hayber’in, bir kısmı barış yoluyla, bir kısmı da savaş yoluyla alınmış, İbn Ebi’l-Hukayk’ın bir şey gizlememesi şartı koşulmuştu. Ancak sözünde durmadığı ve gerçekleri gizlediği için öldürülmüştü. Mekke fethedildiğinde, Hilal b. Hatal, Mikyas b. Hababe, Abdullah b. Ebi Sarh ve diğerlerinin öldürülmesi de emredilmişti. Resûlullâh (s.a.s) şöyle buyurmuştu: *“Onları Kâbe örtülerine sarılmış olarak bulsanız bile öldürün!”* Salih b. Keysan, Muhammed b. Abdurrahman ve babası Abdurrahman b. Avf’tan Şu rivayeti yapmıştır: Ebû Bekir’in şöyle dediğini duydum: *“Ansızın bana getirilen kimseleri ya yakmamayı ya serbest bırakmayı ya da hemen öldürmeyi isterdim”*. İşte bunlar, esirleri öldürmek veya bırakmak konusunda Resûlullâh (s.a.s) ve ashabından gelen doğru haberlerdir.²²⁴

Öldürme olayının gerçekleştirildiği durumlar incelendiğinde, bunların belirli durumlarda meydana geldiği ve arkalarında, esir alma veya öldürmenin dışında belirli nedenlerin bulunduğu anlaşılır. Mesela, Nadr İbn Haris ve Ukbe b. Ebî Muayt,

²²² Enfal, 8/68.

²²³ Mavsîlî, *a.g.e.*, IV, 58-60.

²²⁴ Cessâs, *a.g.e.*, III, 391; Sabûnî, Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, (trc. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil yayınevi, İstanbul, t.y., II, 376.

Resûlullâh (s.a.s) ve onun davetine karşı saldırı hususunda özel bir çaba içindeydiler. Aynı şekilde Şair Ebu Azze de böyledir. Benû Kureyza da, İslâm'a ve onun Peygamber(s.a.s)'ine yaptıkları ihanete karşılık uygulanacak hüküm konusunda Sa'd b. Muaz'ın hakemliğine razı oldukları için, öldürülmeleri hususunda özel bir konumları vardı. Böylece Muhammed suresinin 4. ayetinin, esirler konusundaki genel hükmünden ayrı olarak özel durum ve özel sebepleri vardır.²²⁵

3.1.1.1. BEDİR SAVAŞI SONRASI ALINAN ESİRLERE YAPILAN MUAMELE İLE İLGİLİ YORUMLAR.

Hiz. Ömer(ra)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Yüce Allah'ın yardımıyla müslümanların Bedir günü müşrikleri mağlup etmesi ve onlardan yetmiş kişinin öldürölüp yetmişinin de esir edilmesi üzerine Resûlullâh (s.a.s), benimle, Hiz. Ebû Bekir (ra) ve Hiz. Ali (ra) ile esirler konusunda istişare etti. Hiz. Ebû Bekir (ra) şöyle dedi: “Ya Resûlullâh! Bunlar amcaoğullarımız ve akrabalarımızdır. Bana göre bunlardan fidye alıp serbest bırakman daha uygundur, onlardan alacağımız fidye kâfirlere karşı bizim için bir kuvvet olur. Umulur ki Allah bunlara hidayet nasip eder de bize yardımcı olurlar”. Resûlullâh (s.a.s), “*Senin görüşün nedir Ey Hattapoğlu!*” diye buyurdu. Ben dedim ki: “Vallahi ben Ebû Bekir'in görüşünde değilim. Benim görüşüm şudur: Bana müsaade et falancanın –Hiz. Ömer'in bir akrabası- boynunu vurayım, Ali'ye müsaade et Âkil'in boynunu vursun, Hamza'ya müsaade et, o da kardeşinin boynunu vursun ta ki Allah bizim kalbimizde o müşriklere, o küfrün önderleri ve liderlerine karşı her hangi bir sevgi olmadığını görsün.” Resûlullâh (s.a.s) benim söylediğime değil, Ebû Bekir (ra)'in söylediğine meyletti ve esirlerden fidye aldı. Ertesi gün sabahleyin Resûlullâh (s.a.s)'in yanına gittim. Bir de ne göreyim Resûlullâh (s.a.s) Hiz.Ebû Bekir (ra) ile birlikte oturmuş ikisi de ağlıyorlar. Dedim ki: “Ey Allah'ın Resûlü! Seni ve arkadaşını ağlatan sebep nedir?” Bunu bana söyle! Eğer ağlayabilirsem ben de sizinle birlikte ağlarım, ağlayamazsam ağlar gibi görünürüm.” Resûlullâh (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Arkadaşlarının bana teklif ettiği fideden dolayı ağlıyorum (yakındaki bir ağacı göstererek) Allah'ın azabı bana şu*

²²⁵ Cessâs, a.g.e., III, 581–585.

ağaçtan daha yakına kadar geldi” dedi. ²²⁶Bu olay üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: **“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”**²²⁷ Bu ayet, fidye aldıkları için Hz. Peygamber (s.a.s) ve ashabını uyarmaktadır.²²⁸

Peygamberlerin ismet sıfatı hakkında konuşup, bunu kabul etmeyenler, birkaç yönden bu ayeti (Enfal suresi 67.ayet) delil kabul etmişlerdir.

Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

Birinci görüş, Enfal Suresi 67. ayeti esir almanın Allah tarafından yasaklanmış olduğu hususunda açık bir ifadedir. Ama bedir savaşında esirler alınmıştır. Burada esirler alındığına da, şu iki husus delalet etmektedir. **“Ey peygamber, ellerinizdeki esirlere de ki...”**²²⁹ ayetidir. Yukarıda geçen rivayetler, Hz. Peygamber (s.a.s)’in kâfirleri öldürmeyip, aksine onları esir edindiğine delalet eder. Bundan dolayı, denilebilir ki, peygamber için bir günah söz konusudur.

Buna şu şekilde cevap verilir: Yüce Allah Enfal suresi 67. ayetiyle, esir almanın meşru olduğuna; ancak ne var ki bunun, daha önce yeryüzünde ağır basma, hâkimiyet kurma şartına bağlı olduğuna delalet eder. Ayetteki **“حتى يثخن”** ‘hatta yüşhine’ tabiriyle öldürmek ve şiddetli bir korku salmak manası kastedilmiştir. Sahâbînin Bedir Savaşı’nda büyük bir müşrik kitlesini öldürdüğü hususunda şüphe yoktur. Yeryüzünde hâkimiyet kurmanın şartı, müşriklerin tamamını öldürmek değildir. Sahâbî, bu kadar kimseyi öldürdükten sonra bir gurubu esir almıştır. Hâlbuki ayet, yeryüzünde hâkimiyet kurduktan sonra esir almanın caiz olduğuna delalet eder. Bundan dolayı bu ayet, ihtiva ettiği hükme göre, esir almanın caiz olduğuna apaçık bir delaletle delalet etmiş olur. Bu sebeple esir almanın bir günah ve masiyet olduğu hususunda, nasıl olur da bu ayet delil gösterilir? Bu görüş Yüce Allah’ın, **“Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye**

²²⁶ Sabûnî, a.g.e., II, 438.

²²⁷ Enfâl, 8/67.

²²⁸ Sabûnî, a.e., II, 438.

²²⁹ Enfâl, 8/70.

karşılığı salıverin.²³⁰ ayetiyle de kuvvetlenmektedir.²³¹ Yeryüzünde ağır basıp hâkimiyet kurmak, belli, muayyen bir kaideye bağlı değildir. Aksine bundan maksat, kâfirlerin kalplerine korku salacak ve onları, bir daha mü'minlerle savaşılmaya cesaret edemeyecekleri bir derecede, çokça öldürmektir. Öldürme işinin bu belirli noktaya ulaşması ise, hiç şüphesiz, içtihadı bırakılmış bir meseledir. Belki de, Hz. Peygamber (s.a.s), zannı galip ile o savaşta meydana gelmiş olan öldürmenin, aslında durum öyle olmadığı halde, bu maksadın tahakkuku için kâfi geldiğine hükmetmiştir! Binaenaleyh bu, hakkında nass (Allah'ın kesin emri) bulunmayan bir mesele hakkında, yapılan yanlış içtihat sonucu meydana gelmiş bir hata olarak görülmelidir. Aslında kesinlikle bir günah ve masiyet söz konusu değildir.²³²

İkinci görüş, Yüce Allah, gerek Hz. Peygamber (s.a.s), gerekse Bedir savaşı'na katılan ashabin tamamına, kâfirleri öldürmelerini emretmiştir. Bu da Yüce Allah'ın, **"...şimdi vurun boyunlarının üstüne, vurun onların her bir tarafına..."**²³³ ayetiyle buyurduğu emirdir. Hâlbuki emir zahiri vücut ifade eder. Binaenaleyh, onlar öldürmeyip, onları esir edinince, bu esir alma işi bir günah olmuş oldu. Bu izaha şu şekilde cevap verilir: Yüce Allah'ın **"vurun boyunlarının üstüne"** emrinin zahiri olduğu ve bu hitabın, sadece ashaba müteveccih olduğunu göstermektedir. Zira müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.s)'in, bizzat kendisinin kâfirlerle savaşılmaya memur olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Öyleyse bu hitap, sahâbiyle alakalı bir hitap olup, onlar da öldürmeyi bırakıp esir almaya yönelince günah, Allah Resûlü (s.a.s)'den değil, sahâbîden sudur etmiş gibi olur. Yine nakledildiğine göre, sahâbe-î kiram, kâfirleri bozguna uğratıp, onlardan büyük bir gurubu öldürdükten sonra, geriye kalan kâfirler de kaçmıştı, sahâbe-î kiram onların peşine düştüler. Bu esnada sahâbîler, Hz. Peygamber (s.a.s)'den uzaklaştılar ve müşriklerden birçoğunu esir aldılar. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.s), onların esir almaya yöneldiklerini ancak sahâbî, Hz. Peygamber (s.a.s)'in huzuruna geldikten

²³⁰ Muhammed, 47/4.

²³¹ Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Tefsiru'l-Kebir*, (trc. Suat Yıldırım, v.dğr.), Akçağ Yayınları, Ankara, 1995. XI, 372.

²³² Râzî, a.e., XI, 372.

²³³ Enfâl, 8/12.

sonra öğrenmiştir. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.s), ne esir almış, ne de esir alınmasını emretmiştir.²³⁴

Savaşta İslâm ordusunun asıl hedefi, düşmanı yıpratmak savaş gücünü kırmak ve savaşa son vermektir. Bu hedeften saparak düşman askerlerini yakalamaya uğraşmamak gerekir. Esir almaya, düşmanın kökü kazınıp savaş alanında mücadele eden hiçbir asker kalmayınca başlanmalıdır. Araplara daha başlangıçta böyle bir emrin verilmesi, fidye elde etmek veya köle temin etmek hırsına kapılarak savaşın asıl hedefini unutmamaları içindir.²³⁵

Resûlullâh (s.a.s)'in amcası Hz. Abbas (ra), Bedir savaşında esir düştüğünde yanında 20 ukiyye (64 gr) altın vardı. Bu para onun için fidye karşılığı sayılmadı. Kendi fidyесinden başka kardeşinin iki oğlunun fidyесi de ona yüklendi ve ikisinin yerine 80 ukiyye altın ödedi. Resûlullâh (s.a.s) buyurdu ki: *“Abbas'ın fidyесini iki kat alın”*. Dolayısıyla ondan 80 ukiyye aldılar. Hz. Abbas *“Resûlullâh (s.a.s)'e, Beni, yaşadığım müddetçe Kureyş'ten dilenecek durumda bıraktın”* dedi. Resûlullâh (s.a.s) şöyle buyurdu: *“Ümmü'l-Fadl'in yanında bıraktığın altınlar nerede?”* Hz. Abbas: *“hangi altınlar?”* dedi. Resûlullâh (s.a.s) ona: *“Sen Ümmü'l-Fadl'e 'bu başıma ne geleceğini bilmiyorum! Benim başıma bir hadise gelirse bu para senin ve çocuğunundur' dedin”* diye cevap verdi. Hz. Abbas: *“Ey kardeşimin oğlu bunu sana kim haber verdi?”* dedi. Resûlullâh (s.a.s), *“Bana Allah haber verdi”* diye cevap verdi. Hz. Abbas dedi ki: *Senin doğru söylediğine şahitlik ederim. Bugüne kadar senin Allah'ın resûlü olduğuna inanmıyordum ama bundan sonra inanıyorum dedi.* Hz. Abbas, kardeşinin oğullarına emretti onlar da müslüman oldular.²³⁶ Onların hakkında şu ayet nazil oldu. ***“Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah kalplerinizde hayır olduğunu bilirse, sizden alınandan daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Çünkü Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”***²³⁷

²³⁴ Râzî, a.g.e., XI, 372.

²³⁵ Mevdûdî, a.g.e., V, 371.

²³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/353; Kurtubî, a.g.e., VIII, 42.

²³⁷ Enfâl, 8/70.

Bize göre, Yüce Allah'ın, Bedir gününde müslümanların, önce müşrikleri esir alıp, daha sonra fidye karşılığında serbest bırakmaları sebebiyle, müslümanlar – doğrusunu Allah bilir- Allah tarafından yadırganmışlardır. Kur'ân-ı Kerim, daha yapılan ilk savaşta fidye kabul eden müslümanların durumunu şöylece yadırgıyor: **“...Siz dünya malını istiyorsunuz...”**²³⁸ Yani, siz müşrikleri öldüreceğinize, onları esir alıp fidye karşılığında serbest bırakıyorsunuz!... Oysa: **“...Allah, sizin için ahireti istiyor...”**²³⁹

3.1.2. ESİRLERİN KÖLELEŞTİRİLMESİ

Kur'ân-ı Kerim'de esirlerin köle edilmesine doğrudan doğruya müsaade eden bir ayet yoktur.²⁴⁰ İslâm hukukunda esas itibariyle köleliğin kaynağı savaştır. Savaş esirlerinin kaderi İslâm devletinin alacağı karara bağlıdır; bunlar karşılıksız olarak veya fidye mukabilinde salıverilirler, düşman elinde bulunan müslüman esirlerle değiştirilir yahut köle statüsüne geçirilirler.²⁴¹ Bu durumda kölelerin beşte biri devlet hazinesinin payı olarak ayrılır, beşte dördü de muharipler arasında taksim edilir. Köle statüsüne geçirilen esirlerin gayr-i müslim olması şarttır; savaş esirleri arasında bulunan müslümanlar köle yapılamaz.²⁴² Bir müslüman erkek dinden dönerse, hapsedilir ve kendisine İslâm arzedilir. Mürted eğer mühlet isterse, kendisine üç günlük süre tanınır. Aksi halde hemen öldürülür. Böyle biri köleleştirilmez, öldürülmesi gerekir.²⁴³ Yahudi Kureyza oğullarının kadınları ve çocukları, bizzat onlar tarafından tayin olunan hakemin kararıyla köle edilmişler ve ganimet olarak müslümanlar arasında bölüştürülmüşlerdir.²⁴⁴

İslâm hukukçuları diğer toplumlarla savaş sebebiyle misliyle mukabeleden ibaret bir davranış olan esirlerin köleleştirilmelerinin caiz oluşuna yüce Allah'ın şu buyruğunu delil gösterirler: **“(savaşta) İnkâr edenlerle karşılaştığınız zaman hemen**

²³⁸ Enfâl, 8/67.

²³⁹ Enfâl, 8/67.

²⁴⁰ Hamidullah, *a.g.e.*, 334.

²⁴¹ Buğa, Mustafa, *Büyük Şafî Fıkhi*, (çev. Ali Arslan), Huzur Yayınevi, İstanbul, t.y. IV, 120.

²⁴² Mavsılî, *a.g.e.*, IV, 58-60.

²⁴³ Mavsılî, *a.e.*, IV, 99-100.

²⁴⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 689.

boyunlarını vurun. Sonunda onlara üstün geldiğiniz zaman bağı sıkıca bağlayıp esir alın. Sonra harp ağırlıklarını atıp, savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin.....²⁴⁵ Fakihler şöyle derler: Köle edilmeleri, bağı sıkıca tutulması emrinden anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Resûlullâh (s.a.s)’ın savaşlarında sabit olan, Hevazin, Mustalıkoğulları ve bazı Arap kabilelerini köleleştirdiğine dair rivayetleri²⁴⁶ delil gösterdikleri gibi, Hz. Ebû Bekir (ra) ve Hz. Ömer (ra)’in de Kureyşlilerden Naciye oğullarını köle etmelerini de delil gösterirler. Ayrıca ashâb-î kiram, İran ve Bizans topraklarını fethetmiş ve uygun delil bulduklarını söyleyerek, onların kadın ve çocuklarını köleleştirmişlerdir.²⁴⁷ Ebû Ubeyd, Fezara kabilesine karşı düzenlenen bir seferden bahsederken aralarında kadınların da bulunduğu bir gurup hakkında bilgi vermekte ve bu seferin kumandanı Hz. Ebû Bekir(ra)’in, bunları köle statüsüne geçirdiğini ve askerler arasında ganimet olarak dağıttığını söylemektedir.²⁴⁸

Savaş esirlerinin köleleştirilmesi dünyada çeşitli konumlarda karşılaşılan bir uygulama olmuş ve genel bir savaş geleneği halinde süregelmiştir. Genel bir anlam taşıyan: ***“Sonra, ya bir lütuf olarak karşılıksız serbest bırakın veya teslim karşılığında fidye alın”***²⁴⁹ hükmünü İslâm’ın bütün durumlarda uygulaması mümkün değildir. Hele, İslâm’ın düşmanlarının, aldıkları müslüman esirleri köleleştirdiği bir zamanda... Bu yüzden Resûlullâh (s.a.s), bazı durumlarda esirleri karşılıksız olarak bırakmış, bazılarını müslüman esirlerle değiştirmiş, bazılarını mal karşılığında serbest bırakmıştır. Diğer bazı durumlarda ise, bu uygulamaların dışında başka çözüm yolu kalmadığı için, köleleştirme uygulaması gerçekleşmiştir.²⁵⁰ İbn Hişam’ın naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s) 5. hicri yılında Benû Mustalik Gazvesi’nde ele geçirilen kadın ve çocukları köle olarak müslüman askerlere dağıtmıştır.²⁵¹

²⁴⁵ Muhammed, 47/4.

²⁴⁶ Şevkânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali el-Yemenî, *Neylû'l-Evtar*, (nşr. Mustafa el-Babi el-Halebî), Mısır, 1348/1929.III, 2 vd.

²⁴⁷ Zûhaylî, *a.g.e.*, VIII, 231.

²⁴⁸ Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 120–121.

²⁴⁹ Muhammed, 47/4.

²⁵⁰ Kutûb, *a.g.e.*, X, 472.

²⁵¹ İbn Hişam, *a.g.e.*, II, 294.

H. Ebû Bekir (ra), halifeliği sırasında Ridde Savaşları'nda elde edilen Arap esirleri köle statüsüne geçirmekte tereddüt etmemiştir. H. Ömer (ra) ise bu hükmü genel bir hüküm olarak kabul etmiş ve H. Ebû Bekir(ra)'ın köleleştirdiği esirleri kendi halifeliği zamanında serbest bırakmıştır.²⁵² H. Ömer (ra), muharip memleketlere mensup çiftçilerin, sanat sahiplerinin, meslek sahiplerinin köle edilmemeleri hakkında emirler çıkarmıştır.²⁵³

İnsanların hürriyetinin teminatı; tevhid akidesidir. Hiçbir mü'min zorbalık veya kaba kuvvet yoluyla köleleştirilemez. Resûl-i Ekrem (s.a.s)'in hür bir insanı kuvvet kullanarak köleleştiren kimsenin namazının asla kabul olmayacağını beyan buyurduğu bilinmektedir.²⁵⁴ Dolayısıyla bir İslâm beldesi; kâfirlerin istilasına uğrarsa, o beldedeki mü'minler esir olabilirler, ancak onlara köle denilemez.²⁵⁵

İslâm köleliği asgari hadde indirmek için çok çalışmış fakat tamamıyla ilga etmemiştir. Şüphesiz ki savaş esirlerini daima köle etme mecburiyeti yoktur. Bununla beraber, bir ordunun kumandanı, esirleri köleleştirme veya onları başka bir muameleye tabi tutma hususun da hak sahibi olduğu inkâr edilemez. Köle, İslâm'da diğer medeniyetlerde ifade ettiği manayı ifade etmez. Çünkü bir müslümanın kölesi, yiyeceği gıda, giyeceği elbise ve yaşayacağı yer hususlarında efendisiyle bazı haklara sahiptir.²⁵⁶ Bunun da İslâm devleti'nin baş siyaseti olan gayr-i müslimleri Müslüman yapmak için güzel bir yöntem olduğu inkâr edilemez.²⁵⁷ İnsanlığın menfaati için köleliğe başvurulacak haller olabilir. Mesela, bir kavim kendisi dışındaki bütün insanların dokunulmaz aşağılık birer varlık olduklarına dini bir inançla inanır ve insanlara hayvanlardan daha kötü muamele ederse, aynı zamanda insani değerleri yok etmemesi gerektiği hususunda toplumun ileri gelenlerinin tavsiyelerini dinlemeyi reddederse; yahut bir ırka mensup olan insanlar, Allah'ın yarattığı başka bir ırka mensup insanlara karşı aşırı derecede bir kin ve nefretle saldıracak onlara iğrenç bir şekilde muamele ederse, bütün milletler bir araya gelerek böyle insanlıktan

²⁵² Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 133–134.

²⁵³ Hamidullah, *a.g.e.*, 443.

²⁵⁴ İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, (thk. Mustafa Muhammed el-A'zamî), Riyad, 1403/1983, 1/111.

²⁵⁵ Buğa, IV, 120.

²⁵⁶ Mavsılî, *a.g.e.*, IV, 58-60.

²⁵⁷ Hamidullah, *a.g.e.*, 337.

uzak olan bu kavme karşı birleşip onları esir aldıktan sonra köleleştirerek hiçbir dil, ırk ve renk tarafgirlikleri olmayan başka bir kavmin idaresi altına koymaları insanlığın menfaati icaplarındandır. Temenni edelim ki böyle bir ihtiyaç duyulmasın.²⁵⁸

Tarih boyunca toplumda yer alan esirlere karşı yapılan çağdışı uygulamalara rağmen İslâm tarihi boyunca esirlere iyi muamele yapıldığını söylemek gerekir. esirlere insanca muamele yapılmasına yönelik gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Hz. Muhammed (s.a.s)'in sünnetinde yer alan ve bunlara dayalı olarak geliştirilen teorik esaslar Hz. Peygamber (s.a.s)'in uygulamalarında somut birer örnek haline gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s)'in kölesi Hz. Zeyd (ra)'e karşı yapmış olduğu muamele müslümanlar tarafından her zaman hatırlanmış ve örnek alınmıştır. Hz. Zeyd b. Harise (ra), Kelb kabilesinin reisinin oğluydu. Düşman kabilelerinden biri tarafından kaçırılıp esir edilmiş sonra da köle olarak satılmış, el değiştirerek Hz. Hatice (ra)'ye kadar gelmiş, o da Hz. Zeyd (ra)'i Hz. Peygamber (s.a.s)'in emrine tahsis etmişti. Hz. Zeyd (ra)'in annesi ve babası oğullarının Mekke'de bulunduğunu öğrenince Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelerek onu geri vermesi için ne kadar fidye istediğini sordular. Hz. Peygamber (s.a.s) bunun için para ödemelerine gerek olmadığını, Zeyd'in istediği takdirde onlarla birlikte gidebileceğini söyledi. Ancak Hz. Zeyd (ra), Hz. Peygamber (s.a.s)'in yanında kalmayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) Hz. Zeyd (ra)'i serbest bırakmış, fakat onu yanından ayırmamıştır.²⁵⁹

Hanefî fukahası, “İnsan için asıl olan hürriyettir”. Zira insanlar müslümanların en hayırlısı olan Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın çocuklarıdır. Ayrıca daru'l-İslâm'da hürriyet esastır”²⁶⁰ hükmünde ittifak etmiştir.

Şafîî fukahası esirlerin köleleştirilmesi konusunda şöyle demişlerdir: “Burada genel olarak müslümanların maslahatı gözetilir. Esirlerin köleleştirilmesinin bir

²⁵⁸ Hamidullah, *a.g.e.*, 337.

²⁵⁹ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 247–248.

²⁶⁰ Merginânî, Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire, 1385/1966, II, 173; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l Muhtar*, (Çev. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1983, IX, 111.

sebebi de kâfirlerin elinde bulunan müslüman esirlere karşılık olması, kâfirlere karşı bir silah olmasıdır. O halde müslümanların bu silaha sahip olmaları gerekir. Bu bir zarurettir. Çünkü müslümanların esirlerini köleleştiren düşmanların bulunduğu kabul edilir. Kölelerle ilgili olan milletlerarası kanun ve kaidelerin misillemeyi kabul edeceği malumdur. Bu silahı ortadan kaldırmak veya kullanmamak müslümanlara zarar verir; yani müslümanların aldığı esirleri köleleştirmemesi veya köleleştirmesinin yasak olması müslümanlar için zararlıdır. Çünkü kâfirler bu silahı kullanmaktadırlar. Müslümanlar esirleri köleleştirmezse, bu silah sadece kâfirlerin elinde olur; kâfirlerin cüret ve cesaretleri artar. Aldıkları müslüman esirleri köl el eştirerek müslümanlara karşı kullanırlar. Fakat aynı silahın müslümanlarda da bulunduğunu bilirlerse mesele değişir.”²⁶¹

3.1.3. ESİRLERİN FİDYE KARŞILIĞI SERBEST BIRAKILMASI

Esirlerin para karşılığında serbest bırakılmaları örneğine Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde sadece Bedir savaşında rastlıyoruz. Esir başına çeşitli miktarlarda değişen fidyeler alınmıştır.²⁶²Bu tip bir uygulamayı sahâbî döneminde göremiyoruz. İslâm hukukçuları genel olarak bunu uygun görmemişlerdir. Çünkü bu, para karşılığında serbest bırakılan esirin daha sonra silahlanarak yeniden müslümanlarla savaşmasına izin verilmesi anlamına gelmektedir.²⁶³Bununla birlikte Kur’ân fidyeye alınmasına izin vermiş, Hz. Peygamber (s.a.s) de bir defa da olsa böyle bir uygulamada bulunmuştur. Bu bakımdan bu uygulama kesin olarak yasaklanmış değildir. Müslümanlar mecbur kalırlarsa, esirleri para karşılığında serbest bırakabilirler.²⁶⁴

Esir alınan kişiler müslümanların bir kısmının akrabası ise genellikle fidyeye alınır. Fidyeye mal cinsinden olabileceği gibi, karşılıklı esir değişimi şeklinde de olabilir. Yahut da karşı tarafın tümüne yahut sadece esir edilen şahsa, ileri sürülen bir

²⁶¹ Buğa, *a.g.e.*, IV, 123.

²⁶² Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 150–151.

²⁶³ Mevdûdî, *a.g.e.*, V, 377.

²⁶⁴ Şeybânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Hasen, *es-Siyerü's-Sağîr*, (thk. Mahmud Ahmed Gazî), el-Câmiatü'l-İslâmiyyetü'l-Alemiyye, İslâmabad/Pakistan, 1419/1998, 120.

şart şeklinde de olabilir.²⁶⁵ Ganimetlerin savaşçılara taksimi hususunda ayet hükmü gelmezden önce, Hz. Peygamber (s.a.s) fidye ve ganimetleri müslümanların esir düşmüş olanlarını esaretten kurtarmak için tahsis etmiştir.²⁶⁶

Esir olan kişinin serbest bırakılması karşılığında alınacak şey; mal olabileceği gibi düşman elindeki müslüman esirleri kurtarmak için gerekli olan bir şey de olabilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında bazı esirler bir daha İslâm'a saldırmamak şartıyla âzât olundukları gibi Bedir savaşı esirlerinden malları olmayıp da okuma yazma bilen kimseler, Müslümanlara okuma yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmışlardır.²⁶⁷

Kur'ân, Mü'minlerin köle âzât etmelerini daima teşvik etmiş, bunu Allah'a yakınlaşma vesilesi saymıştır: ***“İyilik yüzlerinizi doğu ve batı yönüne çevirmekten ibaret değildir. Asıl iyilik Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere inanan, Allah sevgisiyle yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere veren ve köle ile esirleri kurtarma uğrunda malını harcayanın... yaptığı iyiliktir”***²⁶⁸; ***“Fakat insan zor yola yönelmedi. Bu zor yolun ne olduğunu bilirmisin? O köle âzât etmektir...”***²⁶⁹ Bu ayetlerin yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.s)'in de köle âzâtıyla ilgili çeşitli hadisleri vardır: ***“Kim müslüman bir köleyi âzât ederse o kölenin her organına karşılık Allah da onun bir organını cehennemden âzât eder.”***²⁷⁰

Kur'ân şu üç hususta köle âzâtını emretmiştir: Bozulan yeminlerde ***“Allah, düşüncesizce ağzınızdan kaçırdığınız yeminler hususunda sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilinçli olarak yaptığınız yeminlerden sorumlu tutacaktır. Bu tür yeminleri bozmanın karşılığı, ...veya bir insanı özgürlüğe kavuşturmadır...”***²⁷¹ Hata ile adam öldürmede ***“...Bir mü'mini hata ile öldüren kişi, mü'min bir köleyi***

²⁶⁵ Râzî, a.g.e., XX, 75.

²⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, X, 25.

²⁶⁷ Vehbî, Konyalı Mehmed, *Hülâsatü'l-Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1388/1969, XIII, 5374.

²⁶⁸ Bakara, 2/177.

²⁶⁹ Beled, 90/11-13.

²⁷⁰ Buhârî, “Kefâret”, 6; Ebû Dâvûd, “İtak”, 13; Tirmîzî, Ebu İshak b. İsa b. Sevr, *el-Camiu's-Sahih*, (thk. M. Fuad Abdülbaki), İstanbul, 1413/1992, “Nüzûr”, 14.

²⁷¹ Maide, 5/89.

*özgürlüğüne kavuşturur ve maktûlün yakınlarına diyet öder...*²⁷² Zihar yemininde “*Ne ki, ‘sen bana annem kadar haramsın’ diyerek eşlerinden ayrılanlar, ardından da söylediklerinden geri dönenler var ya; işte onların (keffareti) eşler birbirine yaklaştırmadan önce bir köleyi özgür kılmaktır...*”²⁷³ Ayrıca zekattan köle âzâtı için pay ayrılmasını “*Zekatlar...özgürlükleri elinden alınanlar içindir...*”²⁷⁴ Azatlık sözleşmesi yapılmasını “*...Öteden beri mülkiyetinizde bulunan esirlerden azatlık sözleşmesi yapmak isteyenlere gelince; eğer onlarda bir liyakat görüyorsanız, onlarla sözleşme yapınız...*”²⁷⁵ evlilik yoluyla köle/cariye kadınların özgürlüğüne kavuşturulmasını “*İçinizden bekâr olanları, erkek ve kadın esirlerinizden (evliliğe) elverişli olanları evlendirin...*”²⁷⁶ emriyle özendirmiştir. Bir insanı kölelikten kurtarma çabası içinde olmayı Kur’ân vahyin ilk yıllarda kınamıştır. “*Bilir misin nedir o sarıp yokuş? Bir kişiyi zincirlerinden kurtarmaktır.*”²⁷⁷

Hiz. Peygamber (s.a.s)’in birçok kölesi vardı, fakat bunların hepsini âzât etmiştir. Vefat ettiğinde eli altında bir tek köle dahi kalmamıştır; sadece ümmüveled statüsündeki cariyesi Mariye bulunuyordu. Ayrıca Hiz. Peygamber (s.a.s), çok sayıda köleye sahip kimseler nezdinde bunların âzât edilmesi için müdahaleler de bulunmuştur. Hiz. Peygamber (s.a.s), Cerie b. Abdullah aracılığıyla Yemen hükümdarı Zülkela’ el-Himyri’ye bir mektup göndermiş, o da bunun üzerine eli altındaki dört bin köleyi âzât etmiştir.²⁷⁸

Mal karşılığı kadın ve çocukları fidye karşılığı serbest bırakmak hukuken caizdir. Bu fidiyeleşme bir çeşit alış-veriştir. Fidyeye malları ganimet sayılır, muhariplere uygun hisseleri verilir. Düşman elinde esir olarak bulunan, müslüman kadın ve çocukları kurtarmak için fidye ödenecekse bir miktar mal fidye bedellerini ödemeleri için, ganimet olarak müslümanlara dağıtılabilir.²⁷⁹ İslâm’ın savaş esirleriyle ilgili meseleler için ortaya koyduğu kanun, her zaman ve durumda

²⁷² Nisa, 4/92.

²⁷³ Mücadele, 58/3.

²⁷⁴ Tevbe, 9/60.

²⁷⁵ Nur, 24/33.

²⁷⁶ Nur, 24/32.

²⁷⁷ Beled, 90/12-13.

²⁷⁸ İbn Hacer, Ebu’l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsabe fi temyizi’s-Sahabe*, (nşr. Ali Muhammed el-Bicavî), Kahire, 1413/1992, I, 492–493.

²⁷⁹ Serahsî, el-Mebcut, X, 30.

uygulanabilme esnekliğine sahiptir. Kur’ân’ın, savaş esirleri hakkındaki **“Ondan sonra isterseniz iyilik yapıp serbest bırakın, isterseniz fidye alın”** mealindeki ayetini dar anlamıyla ele alarak sınırlandıranlar, savaş esirleriyle ilgili uygulamaların çeşitli yönlerini, çeşitli zamanlarda ne kadar değişik problemler ortaya çıkardığını ve gelecekte ne tip problemler ortaya çıkaracağını bilmemektedirler.

3.1.4.ESİRLERİN KARŞILIKLI (MÜBADELE) DEĞİŞİMİ

Şafîî, Malikî ve Hanbelî mezhepleriyle Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre düşman esirleri müslüman esirlerle mübadele yoluyla serbest bırakılabilir.²⁸⁰ Ebu Hanife ise bunu caiz görmez. Müşriklerin öldürülmesini emreden ayetleri delil olarak ileri süren Ebu Hanife’ye göre bundan vazgeçmek, ancak esir’in İslâm’ı tanıyıp benimsemesine vesile olabilecek bir yolla mümkündür. Bu da zimmi statüsüne geçirmek veya köleleştirmekle gerçekleşebilir. Ayrıca mübadele yoluyla düşmana yardım edilmiş olur.²⁸¹

Hanefî âlimler şöyle derler: ‘Esirler mal karşılığı olarak serbest bırakılmaz ve savaştan düşmana da satılmazlar. Çünkü bu durumda tekrar savaşılmaya başlarlar.’ Ebu Hanife der ki: ‘Onlar müslüman esirler karşılığında da serbest bırakılmaz ve hiçbir zaman tekrar düşman saflarına döndürülmezler.’ Ebu Yusuf ve İmam Muhammed de şöyle der: ‘Müslüman esirlerin müşrik esirlerle değiştirilmesinde sakınca yoktur.’ Sevri ve Evzaî’nin görüşleri de bu yöndedir. Evzaî der ki: ‘Esirlerin düşmana satılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak erkekler, müslüman esirlerle değiştirilir.’²⁸²

Cessâs, Müzeniden Şafîî’nin şu görüşünü nakleder: ‘Devlet başkanı, aldığı erkek esirleri serbest bırakabileceği gibi, fidye karşılığında da bırakabilir.’²⁸³

²⁸⁰ Buğa, *a.g.e.*, IV, 125.

²⁸¹ Serahsî, *el-Mebhut*, X, 24–25.

²⁸² Mavsılî, *a.g.e.*, IV, 58–60.

²⁸³ Cessâs, *a.g.e.*, III, 581–585.

Müslüman olan bir esirin mübadele sırasında kâfirlere geri verilmeyeceği, bütün İslâm müçtehitlerinin ortak görüşüdür.²⁸⁴

Diğer hukukçular ise esirin bir karşılıkla salıverilebileceğine dair ayetle Hz. Peygamber (s.a.s)’in çeşitli uygulamalarını delil kabul etmektedirler. Bu yolla düşman elindeki müslümanları kurtarmak suretiyle, düşman tarafından eziyet görmesi, inancı konusunda baskıya ve zulme maruz kalması da önlenmiş olur.²⁸⁵ Resûlullâh (s.a.s), Bedir savaşı ve ondan sonraki savaşlarda aldığı savaş esirlerini, bir müşrik esiri iki müslüman esirle olmak üzere mübadele etmiştir. Yukarıda aktarılan görüşler ışığında devlet başkanı veya ordu komutanı istediği görüşe göre hareket eder.²⁸⁶

3.1.5. ESİRLERİN KARŞILIKSIZ SERBEST BIRAKILMASI

Kur’ân-ı Kerim’de savaş esirlerinin salıverilmesiyle ilgili açık emirler vardır: *“Esirler için bağı sımsıkı tutuktan sonra da ya bir lütuf olarak onları bırakın, ya da bir fidye karşılığı salıverin.”*²⁸⁷ Bu, Kur’ân ayetine göre savaş esirleri ya bir lütuf olarak karşılıksız, ya da fidye alındıktan sonra serbest bırakılırlar. Resûlullâh (s.a.s), hayatı boyunca Kur’ân’ın bu emriyle hareket etti. Kendi komutası yahut ashabının komutası altında düzenlenen toplam yetmiş sekiz seferin büyük bir kısmında esir alınmamıştır. Alınan esirlerin çoğunluğu çeşitli şekillerde serbest bırakılmıştır.²⁸⁸ Düşmanın kaçtığı veya mukavemet göstermediği durumlarda, Hz. Peygamber (s.a.s), onları esir almak yahut öldürmek amacıyla peşlerinden gitmemiştir. Bu seferlerde düşman ya hazırlıksız yakalandı; ya kaçtı ya da teslim oldular.²⁸⁹ Bununla beraber, herhangi bir savaşta müslümanlar tarafından savaş esirleri alınacak olsa, Hz. Peygamber (s.a.s) kendi payına düşenleri salıverirdi. Diğer Mü’minler de ona uymak için kendi paylarına düşen esirleri serbest bırakırlardı.²⁹⁰ Huneyn Savaşı’nda Hevazin kabilesinden altı kişi tutsak alındı, fakat bunlardan bir heyet merhamet için Hz.

²⁸⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, V, 378.

²⁸⁵ Serahsî, *a.g.e.*, X, 24-25.

²⁸⁶ Serahsî, *a.g.e.*, X, 24-25; Mâverdî, *a.g.e.*, 146; Mavsılî, *a.g.e.*, IV, 58-60; Buğa, *a.g.e.*, IV, 50-70.

²⁸⁷ Muhammed, 47/4.

²⁸⁸ Şeybânî, *es-Siyerü’s-Sağîr*, 120; Vâkidî, *a.g.e.*, II, 552; İbn Seyyidünnâs, *a.g.e.*, II, 95.

²⁸⁹ Vâkidî, *a.g.e.*, II, 552; İbn Seyyidünnâs, *a.g.e.*, II, 95; Afzalurrahman, *a.g.e.*, I, 431.

²⁹⁰ Mavsılî, *a.g.e.*, IV, 58-60;

Peygamber (s.a.s)’e başvurduklarında, o kendi hissesine düşenleri serbest bıraktı ve kendi hissesinden feragat ettiğini halka ilan etti. Bunu duyar duymaz muhacir ve ensardan oluşan Mü’minler de paylarından vazgeçtiler.²⁹¹

Mekke’nin fethi esnasında Resûlullâh (s.a.s)’in tavırlarındaki yücelik ve merhametin insanlık tarihinde bir eşi ve benzeri yoktur. Mekke halkı on üç yıl boyunca Resûlullâh (s.a.s)’a ve ashabına her türlü zulmü ve kötülüğü yapmış, Resûlullâh (s.a.s)’ı öldürmeyi planlamış ve yurdunu terk ederek Medine’ye hicret etmesine sebep olmuşlardı. Hatta Medine’de bile Resûlullâh (s.a.s) ve arkadaşlarını rahat bırakmayıp Resûlullâh (s.a.s)’ı ve dinini ortadan kaldırmak için diğer Arap kabilelerinin desteğiyle sürekli saldırılarda bulunmuşlardı. O kadar çok cürüm işlemişler, o kadar çok suçsuz insan kanı akıtmışlardı ki, Kureyş ileri gelenlerine verilecek herhangi bir ceza yaptıklarının yanında hafif kalırdı. Şimdi bütün bu insanlar on bin askeriyle Mekke’yi fetheden Resûlullâh (s.a.s)’ın merhametine muhtaç hale gelmişlerdi. Ashab onun emrini bekliyordu, bir sözüyle Mekke sokakları kan gölüne dönebilirdi. Ancak Resûlullâh (s.a.s) şahsı için hiç kimseden öç almadı. Resûlullâh (s.a.s) farklı suçları bulunan birkaç kişi dışında, geri kalanları toptan af ederek adeta genel af ilan etti. Silahlarını bırakanlar, Ebu Süfyan’ın evine sığınanlar, evlerine çekilip kapılarını kapatanlar veya Kabe’ye girenler, hepsinin güvenliği teminat altına alındı. Hiçbir esir alınmadı, kan da akıtılmadı.²⁹²

Yüce Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s)’in Mekke’nin fethi sonrası yapmış olduğu örnek davranışları göstermiştir ki Müslümanların elindeki savaş esirleri, müslümanlara karşı her hangi bir düşmanlık yapmayacaklarına dair söz vermeleri halinde şartlı olarak serbest bırakılırlar.²⁹³

²⁹¹ İbn Seyyidünnâs, *a.g.e.*, II, 95 ; Afzalurrahman, *a.g.e.*, I, 431.

²⁹² Vâkidî, *a.g.e.*, II, 552-560; İbn Seyyidünnâs, *a.g.e.*, II, 80-110; Şeybânî, *a.g.e.*, 130.

²⁹³ Mavsılî, *a.g.e.*, IV, 58-60; Mâverdi, *a.g.e.*, 146.

3.1.6. ESİRLERE KÖTÜ MUAMELENİN YASAKLANMASI

Bedir savaşı öncesinde bir Müslüman keşif kolu Bedir suyu üzerinde Kureyş'e su götüren iki hizmetçiyi yakalamıştı. Bunlar sorgulandıklarında Hz. Peygamber (s.a.s) namaz kılıyordu. Sahabiler onların Ebû Süfyân'ın adamları olduklarını düşündüklerinden Kureyş'in suçuları olduklarını söyleyince onları dövdüler. Bunun üzerine Ebû Süfyân'ın hizmetçileri olduklarını söyleyince dövmekten vazgeçtiler. Hz. Peygamber (s.a.s) namazını bitirince “Doğru söyleyince dövdünüz, yalan söyleyince bıraktınız!”²⁹⁴ diyerek yapılan davranışın ne kadar anlamsız olduğuna işaret etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s), taraflarca kabul edilen hakem tarafından öldürülmelerine karar verilen Benî Kureyza esirlerine iyi davranılmasını, hava serinleyinceye kadar öğle istirahatlarının sağlanmasını tenbih ederek “Onların üzerinde güneş ve silahın ateşini birleştirmeyin”²⁹⁵ buyurmuştu. Hanefî hukukçularından Kâsânî bu hadisi de naklederek esirlere açlık, susuzluk ve benzeri bir şekilde işkence yapılmasının doğru olmadığını, bunun bir fayda sağlamayacağını belirtir.²⁹⁶

Kureyş'in önde gelenlerinden ve hatip olan Süheyl b. Amr Bedir'de esir alındığında Hz. Ömer (ra) “Ey Allah'ın Resûlü onun ön dişlerini sökeyim de senin aleyhine asla söz söyleyemesin!” deyince Hz. Peygamber (s.a.s): “*Ona müsle yapmam; peygamber bile olsam Rabbim'de bana bunu yapar*” karşılığını vermiştir.²⁹⁷ Hz. Peygamber (s.a.s) çeşitli vesilelerle müsleyi, yani bir insanın sağken veya öldükten sonra herhangi bir uzvunu kesmeyi, koparmayı, insanın yüceliğine uygun düşmeyen, sadece kin ve öfkeyi artırmaya yarayan bu davranışı yasakladığı gibi düşmanın öldürülmesiyle ilgili olarak da şöyle demiştir: “*Öldürme konusunda insanların en iffetli (şefkatli) davrananı inananlardır.*”²⁹⁸ Bu konudaki bir hadis de

²⁹⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, I, 616-617.

²⁹⁵ Vâkidi, *a.g.e.*, II, 514.

²⁹⁶ Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerai'*, (nşr. Ali Muhammed Muavvez), Mektebetu'l-Habibiyye, Pakistan, 1409/1989.VII, 120.

²⁹⁷ Vâkidi, *a.g.e.*, I, 107; İbnu'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğabe*, II, 480-481.

²⁹⁸ Ebû Davud, “Cihâd”, 110.

şu mealdedir: “ *Allah her şeye ihsanla davranmayı yazdı (farz kıldı); öldüreceğiniz zaman güzel öldürün, hayvan keseceğiniz zaman güzel kesin.*”²⁹⁹ İslâm bu konuda mukabele bilmisil esasını da kabul etmemiştir. Abdullah b. Âmir, Hz. Ebû Bekir (ra)’e bir patriğin başını getirdiğinde bunu hoş karşılamamış, Abdullah onların müslümanlara böyle yaptığını söyleyince de Hz. Ebû Bekir (ra) şu karşılığı vermiştir: “Farşlılarla Bizanslıları mı örnek alacağım?”³⁰⁰

3.1.6.1. ESİR KADINLARA TECAVÜZ YASAĞI

Esirlere kötü muamele yapılması yasaklandığı gibi esir alınan kadınların kişilik ve iffetleri de belirli bir hukuki düzenleme getirilerek güvence altına alınmıştır.³⁰¹ Dört sünnî mezhebe göre, kölelik yolu ile hukuki bir statüye kavuşturulmadan önce esir alınan bir kadınla cinsi münasebette bulunmak haramdır. İmam Malik ve Ebu Sevr’e göre böyle bir fiile zina için öngörülen ceza uygulanır. Diğer üç mezhebe göre ise “Mülk” şüphesi bulunması sebebiyle had cezası düşmekle birlikte tazir cezası uygulanır. Şafiî ve Hanbelîler’e göre bu durumda askerden mehr-i misil de alınarak ganimete katılır. Hanefî âlimlerinden Serahsî’nin kaydettiğine göre “ukr” gerekir, Kâsânî ise gerekmeceğini belirtir. Ganimet paylaşıldıktan sonra bir kimsenin hissesine düşen kadın ile cinsî ilişkide bulunabilmesi için istibrâ, yani bir adet görüp hamile olmadığının anlaşılması, hamile ise çocuğunu doğurması gerekir. Hayız görmeyenler ise iki ay bekledikten sonra hamile olmadıkları anlaşılınca cinsî münasebet meşru olur.³⁰² Meşru sayılmayan ilişkiden dolayı kadının hamile kalması halinde Hanefîler’e göre neseb hukuken sabit olmazken, Şafiîler nesebin sabit olacağını belirtmişlerdir.³⁰³

Ebu Said el-Hudrî’den şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullâh (s.a.s) Huneyn seferi sırasında Evtas’a bir ordu gönderdi. Ordu düşmanla karşılaştı ve çarpıştılar. Müslüman askerler onları yendi, bir kaç kadını da esir aldılar. Resûlullâh (s.a.s)’in

²⁹⁹ Ebû Davud, “*Edâhî*”, 11.

³⁰⁰ Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü’l Kübra*, Dairetü’l-Maarifi’n-Nizamiyye, Haydarabat, 1404/1983. IX, 132; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 494.

³⁰¹ Özel, *a.g.m.*, XI, 385.

³⁰² Ebû Yusûf, *a.g.e.*, s. 224; Serahsî, *a.g.e.*, X, 50-51; Kâsânî, *a.g.e.*, VI, 122-123; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 491-492.

³⁰³ Kâsânî, *a.g.e.*, VI, 122; Serahsî, *a.g.e.*, X, 50.

ashabından bir kısmı ele geçirilen esirlerle cinsel teması, müşrik kocaları sebebiyle sanki günah addettiler. Bunun üzerine Allah (c.c) şu ayet nazil buyurdu: **“Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Sahibi bulunduğunuz (savaş esiri olarak elde ettiğiniz) cariyeler müstesna...”**³⁰⁴ Bununla ilgili olarak bir hadiste şöyle buyrulmuştur: **“Esir aldığınız kadınlar da iddetlerini doldurunca size helaldir.”**³⁰⁵

Esir kadınlarla bu şartlar altında ilişkide bulunmanın meşru sayılması, onların ganimet yoluyla köle statüsüne geçirilmesi sebebiyledir. Esirlerin köleleştirilmesi ise İslâm’ın ortaya koyduğu ve arzuladığı bir uygulama olmayıp o dönemde mevcut yaygın bir uygulamadır. Esasen İslâmiyet’in getirdiği şartlar içinde gerçekleşecek bir ilişki bu günkü anlamda bir tecavüz değil hukuki bir mesnede dayanan, hukuken korunan ve belirli sonuçlar doğuran bir tür karı-koca ilişkisi mahiyetindedir.³⁰⁶

“Esir aldığınız kadınlar da iddetlerini doldurunca size helaldir.”³⁰⁷ Bu hadis savaşta elde edilen esirlerin, müslüman erkeklere helal olduğunu ifade etmektedir. Esaret, kadınların kocalarıyla olan nikâh akidlerini feshetmektedir. Öyleyse, kadının hamile olmadığı anlaşıncı müslümanlara helal olur. Bu hadis ile ilgili olarak Hattabi den rivayetle Ebu Hanife der ki: “Karı-Koca beraber esir edilirlse, onlar eski nikâhları üzere devam ederler”; Evzai der ki: “Esir taksiminde beraber olanlar eski nikâhları üzeredirler. Kadını biri, erkeği de biri almışsa, dilerse kocasıyla kadını birleştirirler, dilerse aralarını ayırır ve istibradan sonra kadını kendisine cariye yapar.”³⁰⁸

İbn Sâriye’den şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullâh (s.a.s), karınlarındaki yükü vaz’ etmedikçe (doğurmadıkça) esirlere temasta bulunmayı yasakladı.”³⁰⁹ İstibra yapmadan veya hamile olduğu bilinen kadınla cinsî ilişkide bulunmanın haram sayılması Hz. Peygamber (s.a.s)’in bunu yasaklaması sebebiyledir. Resulullah (s.a.s) Hayber ve Huneyn savaşları sırasında şöyle buyurmuştur: **“ Kim Allah’a ve**

³⁰⁴ Nisa, 4/24.

³⁰⁵ Müslim, “Rada”, 33 (1456); Tirmîzî, “Nikâh”, 36 (1132); Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 45.

³⁰⁶ Özel, *a.g.m.*, XI, 386.

³⁰⁷ Müslim, “Rada”, 33 (1456); Tirmîzî, “Nikâh”, 36 (1132); Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 45.

³⁰⁸ Serahsî, *a.g.e.*, X, 50-51; Kâsânî, *a.g.e.*, VI, 122-123; Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1415/1995 XII, 45.

³⁰⁹ Tirmîzî, “Siyer”, 15.

ahiret gününe inanıyorsa, kendi suyu ile başkasının ekinini sulamasın. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa bir hayızla istibra etmedikçe esir kadınla ilişkide bulunmasın"³¹⁰ Hayber savaşı sırasında birinin kendi payına düşen fakat hamile olan esir bir kadınla cinsî ilişkide bulunmak istediğini öğrenince de şöyle demiştir: *"Neredeyse ona öyle bir lanet edecektim ki kabrinde bile onu bırakmazdı."*³¹¹

Ebû Yusuf'un kaydettiğine göre kadının putperest veya Mecusî olması halinde, ganimet taksiminden sonra bile olsa onunla cinsî ilişki caiz değildir.³¹² Zira bunlarla evlenmek esasen haramdır. Mürted kadın da böyledir, isterse seçtiği din Yahudilik veya hristiyanlık olsun.³¹³

Esir kadına karşı yapılan haksız fiil ve tecavüzler mutlaka cezalandırılır. Hür kimseye göre farklı cezalar verildiği durumlarda bile bu cezalar tecavüzü önleyecek sertlikte ve ağırlıktadır. Hanefî hukukçularının köle edilmiş esire karşılık hürlerin de kısas yoluyla öldürülmesini kabul etmeleri, esirin insan olma özelliğinin hukuki statüsünün hürlerle nispetle daha aşağı bir konumda olmadığını göstermektedir.³¹⁴

3.1.7. MÜSLÜMAN SAVAŞ ESİRLERİ

Düşman eline düşen Müslüman kişinin ilk etapta esareti kabul etmesi kural olarak caiz görülmemiştir. Müslüman asker sonuna kadar savaşp azimeti tercih etmekle hem sevap kazanmış hem de düşmanın tahakküm, eziyet ve manevi baskısından kurtulmuş olur. Hayatın imkânlar nispetinde korunması vacip olduğundan kaçmak vb. yollarla kurtulma çaresi aranmalıdır. Çaresiz kalındığı takdirde teslim olmak caiz görülmüştür.³¹⁵ Bir müslüman esir, sözünü ve şerefini sadakatle gözetmekle mükelleftir.³¹⁶ Esir düşen müslüman kişi gücü yeterse düşman elinden kaçmak veya kendini esir alanlara bir zarar vermek hususunda serbesttir.³¹⁷

³¹⁰ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 45; Tirmîzî, "Nikâh", 35; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 108.

³¹¹ Müslim, "Nikâh", 139; Vâkıdî, a.g.e., II, 638.

³¹² Ebû Yusuf, a.g.e., I, 224.

³¹³ Serahsî, a.g.e., IV, 114.

³¹⁴ Aydın, a.g.m., XXVI, 241.

³¹⁵ İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 483-485.

³¹⁶ Serahsî, a.g.e., IV, 223.

³¹⁷ Serahsî, a.g.e., 219, vd.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s), bir defasında başlarında Asım b. Sabit el-Ensari'nin bulunduğu on kişilik bir gurubu, istihbarat amacı ile düşmanın durumunu öğrenmek üzere görevlendirdi. Bu sahâbî gurubu yolda yaklaşık ikiyüz kişilik bir gurup tarafından kuşatıldılar. Asım b. Sabit teslim olmayı reddetmiş ve altı arkadaşıyla birlikte şehit edilmişti. Hz. Muhammed (s.a.s), teslim olmayı kabul eden Hubeyb b. Adiyy el-Ensari ve Zeyd b. Desine'in arkadaşları gibi şehit olmayı tercih etmeyip de düşmana teslim olmalarını yadırgamamıştır.³¹⁸

Bazı fakihler, müslüman savaşçı düşmana teslim olmadığı takdirde hemen öldürüleceğine kanaat getirirse, esir düşen kadının da teslim olduğu takdirde namusuna dokunulmayacağından emin olursa esaretin meşru olacağını ileri sürmüşlerdir.³¹⁹

Ebu Musa'dan rivayet edildiğine göre Resûlullâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Esiri kurtarın, açığı doyurun ve hastayı ziyaret edin!”*³²⁰ “Bu hadis-i şerifte esir sözüyle kastedilen, düşman elindeki müslüman esirdir. Müslümanı esarettен kurtarmak bütün müslümanlar üzerine düşen bir görev, bir farz-ı kifayedir.”³²¹

İmkân olduğu takdirde düşman elindeki müslüman bir esiri fidye ile kurtarmak müslümanlar üzerine vaciptir. Hz. Peygamber (s.a.s), *“Esiri kurtarın, açığı doyurun ve hastayı ziyaret edin!”* buyurmuş³²² Hz. Ömer (ra) de, “Kâfirlerin elindeki bir müslümanı kurtarmayı Arap yarımadasının tümüne sahip olmaya tercih ederim” demiştir.³²³ Bir başka rivayette ise, “Gayr-i müslimlerin elinde bulunan her müslüman esir için, İslâm devleti hazinesinden para vermek suretiyle kurtarılmalıdır.”³²⁴ Kur’ân-ı Kerim açık olarak devlet gelirinin bir kısmının, esirlerin ve kölelerin hürriyetlerine kavuşmaları için yardım şeklinde tahsis edilmesini beyan eder. ***“Sadakalar Allah’tan bir farz olarak ancak şunlar içindir:...Özgürlüğünü***

³¹⁸ Buhârî, “Cihad”, 170; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 105.

³¹⁹ İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 483–485.

³²⁰ Buhârî, “Cihad”, 171, “Et’ime”, 1, “Nikâh”, 71, “Merda”, 4.

³²¹ Nevevî, *a.g.e.*, IV, 500.

³²² Buhârî, “Cihad”, 171.

³²³ Ebû Yûsuf, *a.g.e.*, II, 121. Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, 168; İbn Rüşd, Ebû'l Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, (trc. Ahmet Meylani), Arslan Yayınları, İstanbul, 1392/1973, II, 560.

³²⁴ Ebû Yûsuf, *a.g.e.*, 121.

*satın almaya çalışan köleler (esirler)...*³²⁵ Hz. Muhammed (s.a.s) de bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: “*Esirleri kurtarmanın çarelerini arayın*”³²⁶ Hanefilerle bazı Malikî âlimler düşmanın güçlenmesine yol açacak silah vb. şeylerin verilemeyeceğini belirtirler. Ödenecek fidye beytûlmalden, bu yetmezse Müslümanların mallarından alınır. Hatta Malikîler, düşman istilasına sebep olmasından korkulmadığı sürece Müslümanların bütün mallarının bile verilebileceğini belirtirler. Fidye ile kurtarma konusunda zimmi esirler de Müslüman esirler gibidir. Ancak zimmilerin aksine inançları konusunda baskıya maruz kalmaları söz konusu olduğundan Müslüman esirlere öncelik tanınır.³²⁷

Şafîî, Hanbelî ve Malikilerden oluşan ulemanın çoğunluğuna göre esaret sırasında had ve kısas gerektiren bir suç işlendiğinde esir gerekli cezaya çarptırılır. Bu konuda ülke ayrılığının bir etkisi yoktur. Hanefilere göre ise, daru’l-harpte işlenen suçlar cezayı gerektirmediğinden müslüman esirin suç teşkil eden bir fiili işlemesi haram olmakla birlikte İslâm ülkesine döndüğünde kendisine cezaî hükümler uygulanmaz.³²⁸

3.1.8. MÜRTED SAVAŞ ESİRLERİ

Bir şehir veya bölge halkı toptan dinden dönerek İslâm Devleti’ne karşı savaşırlarsa onlardan esir alınanlara şu hükümler uygulanır: Hanefilere göre, ele geçirdikleri yerler daru’l-harb’e dönmemişse erkekler tekrar müslüman olmadıklarında öldürülürler, kadın ve çocuklar ise İslâm’a girmeye zorlanır, esir hükmü uygulanarak köleleştirilemezler. Çünkü daru’l-İslâm’da hürriyetleri kesin olup dinden dönmekle hürriyetleri ortadan kalkmaz. Ele geçirdikleri yerler daru’l-harb’e dönüşmüşse erkeklere uygulanacak hüküm aynıdır; kadın ve çocuklar ise esir alınarak ganimet hükmüne tabi olurlar. Mürted olup da herhangi bir savaş yapılmadan önce tekrar İslâm’a dönerlerse can ve malları masum olur, esir de alınamazlar. Savaş sonucunda ele geçirildikten sonra tekrar müslüman olmaları

³²⁵ Tevbe, 9/60.

³²⁶ Buharî, “Cihad”, 171.

³²⁷ Ebû Yusuf, *a.g.e.*, I, 212; Kâsânî, *a.g.e.*, VII, 120; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 445.

³²⁸ Özel, *a.g.m.*, XI, 388.

halinde ise canları masum olur, erkekler hür olup köleleştirilemezler; kadın ve çocuklara ise ganimet hükmü uygulanır.³²⁹

Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre, ister erkek ister kadın ve ister daru'l-harpte ister daru'l-İslâm'da bulunsun dinden dönen kimse ele geçirilince esir hükmü uygulanarak köleleştirilmez. Zira küfürleri üzere bırakılmayıp tövbeye davet edilirler, kabul etmezlerse öldürülürler. Dinden dönmeden önce çocuk olanlar müslüman kabul edilir. İrtidat (dinden dönme) konusunda babalarına tabi olmaz ve esir edilmezler. İrtidat (dinden döndükten) dan sonra doğan çocuklar ise esir alınıp köleleştirilirler. Devlet başkanı isterse bu çocukları karşılıksız veya fidye karşılığı serbest bırakabilir. Bir görüşe göre de, bu çocuklar anne ve babaları gibi köleleştirilmez, ergenlik çağına ulaşip akıl baliğ olduktan sonra tövbe etmeleri teklif edilir; şayet kabul ederlerse serbest bırakılırlar.³³⁰ Bu görüşlerden anlaşıldığına göre, mürted esirler başka bir devletin İslâm devletine karşı savaştan fertleri gibi mütalaa edilmeyip bir bakıma savaş suçlusu muamelesi görürler. Bunlara uygulanan hüküm savaştan çok devlet düzenine karşı işlenen bir suçtan dolayıdır.³³¹

3.1.9. ASİ SAVAŞ ESİRLERİ

İslâm devletinde meşru yönetime karşı siyasi maksatla çıkarılan silahlı isyan hareketine bağy, bu harekete katılanlara da bâği (âsi) veya ehl-i bağy denir.³³² Bunlarla yapılan savaşın hükümleri gayr-i müslimlerle yapılan savaştan farklı olduğu gibi esirlerine uygulanacak hükümlerde de farklılık mevcuttur.³³³ İslâm dininden çıkan kimse için Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Dinini değiştiren kimseyi öldürünüz.*”³³⁴ İslâm'dan dönmek, bunu açıkça söylemek, müslümanların inançlarıyla alay etmek, şüpheler, karışıklıklar meydana getirmektir ki, İslâm'ın temeli, devam ve gayesi olan devletin tehlikeye düşmesi toplumun zarar görmesi

³²⁹ Ebû Yusuf, *a.g.e.*, I, 73; Serâhsî, *a.g.e.*, X, 111,113-114; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 123.

³³⁰ Şîrâzî, Ebu İshak Cemâluddîn İbrâhîm b. Ali, *el-Mühezzeb*, (nşr. Muhammed ez-Zûhaylî), Dimeşk, 1416/1996, II, 224–225; Nevevî, Ebu Zekerîya Yahya b. Şeref b. Muri, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, (nşr. Ali Muhammed Muavvez), Beyrut, 1413/1992, XIX, 238–239; Özel, Ahmet, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1984, 196–199.

³³¹ Edgîrî, *a.g.e.*, 180.

³³² Şafak, Ali, “Bağy”, *DİA.*, İstanbul, 1991, IV, 451.

³³³ Özel, *a.e.*, 203–210; Şafak, *a.g.m.*, IV, 451.

³³⁴ Ebû Dâvûd, “Hudud”, 1.

demektir.³³⁵ Bu gerekçelere dayanarak İslâm dininden çıkan kimseye ölüm cezası, verilmiştir. Ancak irtidat eden kişi kadın ise, İslâm'a tekrar dönmediği sürece serbest bırakılmaz ve hapsedilir.³³⁶

Hanefî mezhebine göre âsilerden esir alınanlar, serbest bırakıldıkları zaman varıp birleşecekleri bir güçleri kalmışsa devlet başkanı gerekli görürse öldürülmelerine veya hapsedilmelerine hükmedebilir. Katılabilecekleri askeri bir güçleri kalmamışsa öldürülemez; affedildiklerinde tekrar güç oluşturmalarından endişe edilirse hapsedilirler. Kadın ve çocukları ise hiçbir zaman esir alınmaz. Kaçan asiler diğer isyancılara katılarak yeni bir isyana yol açacaksa onların takip edilip yakalanması, değilse takip edilmemesi görüşü benimsenmiştir.³³⁷

Şafiîlere göre âsi savaş esirleri öldürülemez. Öldürülmesi halinde diyetini ödemek gerekir. Âsi savaş esirleri İsyandan vaz geçip af dilerlerse serbest bırakılır, değilse savaş sonuna kadar hapsedilir, sonra tekrar savaşmamak şartıyla salıverilir. Kadın ve çocuklar da savaş sona erince serbest bırakılır.³³⁸

Hanbelîlerin görüşü de Şafiîlerinki gibi olmakla birlikte kadın ve çocuklar bir görüşe göre, hapsedilmeden serbest bırakılırlar, diğer bir görüşe göre ise, asileri psikolojik bakımdan baskı altında tutmak için hapsedilip savaştan sonra bırakılırlar. Kaçan âsiler takip edilmezler.³³⁹ Âsi savaş esirleriyle ilgili hükümler, Hz. Peygamber (s.a.s)'in kaçan âsilerin takip edilmeyeceği, yaralı ve esirlerinin öldürülemeyeceği, mallarının ganimet alınamayacağına dair sözleri ile³⁴⁰ Hz. Ali (ra)'nin Cemel Vakası'nda verdiği ve aynı hususları ihtiva eden talimatına dayanmaktadır.

³³⁵ Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal li Diraseti 'ş-şeriatî'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1423/2002, 45.

³³⁶ Çalışkan, İbrahim, *İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları*, A.Ü.İ.F. Dergisi, Ankara, t.y., XXXI, 85.

³³⁷ Ebû Yûsuf, *a.g.e.*, 232; Serahsî, *a.g.e.*, X, 126; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd, el-İskenderî, *Fethu'l-Kadîr*, Kahire, 1319/1901, V, 337; Zeydan, *a.e.*, V, 295–296.

³³⁸ Şirâzî, *a.g.e.*, II, 219–220; Nevevî, *a.g.e.*, XIX, 204; Zeydan, *a.e.*, V, 296.

³³⁹ İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 115; Zeydan, *a.e.*, V, 296.

³⁴⁰ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdülkadir 'Ata), Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990, II, 155; Beyhâkî, *a.g.e.*, VIII, 182.

Maliki mezhebinde ise, âsi savaş esirlerine kendi görüşlerinin propagandasını yapmayan bidat ehlinin hükümleri uygulanır; tövbe teklif edilir, tövbeyi kabul ederse serbest bırakılır aksi halde öldürülür. Bir görüşe göre ise, tövbe etmese bile öldürülmez tedip edilir. Kadınlar ise öldürülemez. Bazı Maliki âlimler erkek esirin de hiçbir şekilde öldürülemeyeceğini söylerken bazıları tevilinin geçersiz (fasit) olması halinde öldürülebileceğini belirtir.³⁴¹

İbn Kudame şöyle der: Her iki taraf birbirlerinden esir almışlarsa esir mübadelesi caizdir. Âsiler ellerindeki esirleri öldürseler, meşru yönetimin, elindeki esirleri öldürmesi caiz değildir. Âsiler esir mübadelesine yanaşmazlarsa, meşru yönetimin de kendi esirlerini kurtarmak için elindeki âsi esirleri bırakmayıp tutması muhtemel olduğu gibi bunun caiz olmaması da muhtemeldir. Zira diğer esirlerin bırakılmamasından bu esirler sorumlu tutulamaz.³⁴² İbn Âbidîn de, âsiler ellerindeki rehineleri öldürseler meşru yönetimin aynı şekilde karşılık veremeyeceğini söyler. Aynı durum gayrimüslim esirler içinde söz konusudur.³⁴³

İsyanın bastırılmasından sonra harp hukuku hükümleri uyarınca âsilerin isyan sırasındaki öldürme ve yaralama gibi suçları ayrıca cezalandırılmaz; yine bu esnada yaptıkları zararlar tazmin ettirilmez. Sadece isyanlarıyla ilgili olarak ta'zir cezasına çarptırılırlar. Ebu Hanife ta'zir olarak ölüm cezasının da verilebileceğini ileri sürerken diğer hukukçulara göre ölüm cezası dışında bir ceza uygulanır.³⁴⁴

Bu görüşlerden anlaşıldığına göre âsi esirlerinin durumu bir esaretten çok savaşmalarını önlemek için bir tür gözaltında bulundurmaktan ibaret olup savaşın sona ermesiyle de gözaltının son bulmasıdır.

³⁴¹ İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 419; Âmir, *a.g.e.*, 121.

³⁴² İbn Kudâme, *a.g.e.*, VIII, 115.

³⁴³ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, IV, 265; Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l- Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1413/1982, V, 297.

³⁴⁴ Şafak, *a.g.m.*, IV, 452.

3.1.10. EHL-İ KİTAP SAVAŞ ESİRLERİ

Kur'ân-ı Kerim, beşeri sorumluluğu kabul veya redde bağlı olarak insanları inananlar ve inanmayanlar diye iki guruba ayırır **“De ki: Hak, Rabb’inizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...”**³⁴⁵ Bu temel ayırım dışında İslâmiyet insanlar arasında ırk, renk, dil ve ülke esasına dayalı başka bir fark gözetmez. Müslüman hukukçular, **“Ey Kitap Ehli! Gerçeği gördüğünüz halde, niçin Allah’ın ayetlerini inkâr ediyorsunuz?”**³⁴⁶ **“Eğer Kitap ehli iman etmiş ve Allah’tan korkmuş olsalardı, elbette onların kötülüklerini örter ve onları nimeti bol cennetlere sokardık”**³⁴⁷ bu ayetlerdeki açık ifadelerden hareketle yahudi ve Hristiyanlar’ın Ehl-i kitap olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel Sabiîler’i Ehl-i kitap sayarken Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed bunların Ehl-i kitap olduklarını kabul etmezler. Zerdüş’tün peygamber olduğuna inanan ve ateşe tapan Mecusiler’in Ehl-i kitap kapsamına girip girmediği konusunda İmam Şafiî ve İbn Hazm, bir kitapları bulunmakta iken işledikleri fiiller yüzünden semaya kaldırıldığına dair Hz. Ali (ra) den nakledilen bir görüşe³⁴⁸ dayanarak Mecusiler’i Ehl-i kitap sayarlar.³⁴⁹

Müslüman bir toplumun kitap ehli toplumlarla ilişkilerinin barış esasına dayandığı ve bu ortamın ancak kitap ehlinin düşmanca tavırları sebebiyle bozulabileceği şu ayette ifade edilmektedir. **“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adaletli olanları sever.”**³⁵⁰ **“Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa, işte zalimler onlardır.”**³⁵¹ Bu ayet aynı zamanda, müslüman bir devletin gayr-i müslim devlet ve toplumlara karşı takip edeceği dış siyasetinde ana esaslarını

³⁴⁵ Kehf, 18/29.

³⁴⁶ Al-i İmran, 3/70.

³⁴⁷ Maide, 5/65.

³⁴⁸ Şevkânî, a.g.e., VIII, 64–65.

³⁴⁹ Özel, Ahmet, “Gayri Müslim”, DİA., İstanbul, 1996, XIII, 418.

³⁵⁰ Mümtehhine, 60/8.

³⁵¹ Mümtehhine, 60/9.

belirlemektedir. Gayr-i müslim toplumlarla iyi ilişkiler kurulması hükmü, ayetteki **“sizinle din uğrunda savaşmayanlar”** ifadesinin delaletiyle bu özelliğe sahip bütün din mensuplarını kapsar.³⁵²Bu ayet ayrıca, müslümanlarla savaşmadıkları sürece kitap ehliyle savaş yoluyla mücadele edilemeyeceğini göstermektedir.³⁵³

Müslümanlar kendi topraklarındaki gayr-i müslim halkı korumakla mükelleftirler. Eğer bazı kimseler, İslâm Devleti sınırları içinde yaşayan kitap ehline mensup kişilere saldırarak onlardan bazısını esir alarak tutsak ederlerse; İslâm devleti’nin esir alınmış olan kitap ehline mensup bu kişileri kurtarması gerekir.³⁵⁴

İslâm hukukçularının büyük bir kısmı, Kur’ân ve Sünnet’te belirlenen temel prensipler çerçevesinde müslümanlarla gayr-i müslimler arasındaki milletlerarası ilişkilerin barış esasına dayandığı, savaşın ancak onların müslümanlara karşı düşmanca tavırlara başvurmaları halinde meşru sayılacağı görüşündedir. Kitap ehli savaş esirlerine uygulanacak hükümler diğer esirlere uygulanan hükümlerle benzerlik arz etmektedir. Gayr-i müslimler’in bazıları zimmî statüsüne geçirilerek İslâm devletine vergi ödemek suretiyle topraklarını işlemelerine müsaade edilmiştir. Bu uygulama özellikle İslâm devletinin sınırlarının genişlemesi ve bunun sonucunda fethedilen yerlerin idaresinin zorlaşması gösterilebilir.

³⁵² Taberî, *a.g.e.*, XXVIII, 66.

³⁵³ Râzî, *a.g.e.*, V, 679.

³⁵⁴ Serahsî, , Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Kitabü’s-Siyerü’l-Kebir*,(thk. Selâhuddîn el-Müneccid), Matbaatu’ş-Şirketi’l-ilaneti’ş-Şa’, Kahire, 1391/1971.IV, 112.

4. SONUÇ

Mekke müşrikleriyle ve antlaşma yapılan bazı kabileler hariç, diğer müşrik kabilelerle ilişkiler genellikle mücadele ve savaş şeklinde geçmiştir. Hicretin ikinci yılından sonra müslümanların yahudiler ve Hristiyanlarla ilişkilerinde de savaşların önemli yeri vardır. Başlangıçtan itibaren müslümanlar; İslâm'ı kılıç zoruyla kabul etmemişlerdir.

Hicretten sonra savaşa izin verilmesinin en başta gelen sebebi müslümanların canlarını, mallarını ve namuslarını korumalarına imkân tanımaktır. Müslümanlar Mekke'de müşriklere hoşgörülü davrandıkça, onlar azgınlıklarını, zulümlerini artırmışlardı. Bu saldırganlık hicretten sonra da devam etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in savaşları gerek savaş taktikleri ve gerekse dinî ve siyasî sonuçları bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu savaşlar, dünya harp tarihinde bilinen en az kan dökülen savaşlardandır. Hz. Peygamber (s.a.s) efendimiz, yurtlarından ve mallarından haksız yere mahrum edilerek sürgün edilen Mü'minleri savunmak amacıyla savaşmıştır. Onun yaptığı savaşlarda fazilet ve ahlak ilkelerinin geçerli olduğunu gösteren en büyük delillerden biri, esirlere karşı takındığı tavidir. O, esirlere karşı her zaman merhametli davranmış ve onların birer insan olduklarını hiçbir zaman unutmamıştır. İnsanlık tarihinde, esirlere merhamet konusunda Hz. Muhammed (s.a.s)'den daha ileride bir lider gösterilemez.

İslâm Hukukunda esirlerle ilgili son kararı devlet başkanı verir. Devlet başkanı kararını verirken içinde bulunulan şartları ve esirlerin özel durumlarını gözeterek Müslümanlar için en uygun hükmü vermekle mükelleftir.

Devlet başkanı esirlerle ilgili olarak şu hükümlerden birini uygulayabilir.

- a) Esirleri öldürmek
- b) Esirleri köleleştirmek
- c) Esirleri Fidyeye karşılığında serbest bırakmak
- d) Esirleri karşılıklı olarak değiştirmek
- e) Esirleri şartlı olarak serbest bırakmak
- f) Esirleri karşılıksız olarak serbest bırakmak

Savaş sonucunda ele geçirilen esirler öldürülür. Öldürme yalnız muharip erkeklerle ilgili olup kadın ve çocuklar ile din adamları ve savaş sırasında öldürülmeleri caiz olmayan diğer sivil insanlara uygulanmaz.

Savaş sonucunda ele geçirilen esirler köleleştirilir. Ele geçirilen bütün esirler köleleştirilerek, savaşan askerler arasında paylaşılır.

Savaş sonucunda ele geçirilen esirler fidye karşılığı serbest bırakılır. Ele geçirilen esir Müslümanların maddî ihtiyacının olması veya söz konusu esirin görüşünden faydalanılmayan biri yahut çocuk doğuramayacak kadar yaşlı olması halinde fidye ile serbest bırakılabilir.

Savaş sonucunda ele geçirilen esirler düşman elindeki Müslüman'ı kurtarmak için karşılıklı olarak serbest bırakılır. Bu yolla düşman elindeki Müslüman kurtararak eziyet görmesi ve inancı konusunda baskıya ve zulme maruz kalması önlenmiş olur.

Savaş sonucunda ele geçirilen esirler şartlı olarak serbest bırakılabilirler. Hz. Peygamber (s.a.s) Bedir Savaşı'nda esir alınan şair Ebû Azze el-Cumahi'yi Müslümanlara karşı savaşmamak şartıyla serbest bırakmıştır. Yemâmelilerin reisi Sümâme b. Üsâl de Mekke halkına yiyecek göndermemesi şartıyla serbest bırakılmıştır.

Savaş sonucunda ele geçirilen esirler karşılıksız olarak serbest bırakılabilirler. Kur'an-ı Kerim'in genel anlamda af ve ihsanı teşvik etmesi, esirlerin karşılıksız serbest bırakılabileceklerinin en önemli delilidir. Müslümanlara herhangi bir faydası olmayan düşman tarafında da Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar sergilemeyeceğine inanılan kimseler karşılıksız olarak serbest bırakılabilirler.

İslâm Hukukunda esirlerin statüsü saymış olduğumuz nedenler ve tezimizin ilgili yerlerinde verdiğimiz örnekler ışığında belirlenmiştir. Savaş esirlerine uygulanacak hükümler İslâm Hukukunda, bu başlıklar altında ele alınarak uygulanmıştır.

KAYNAKLAR

- AFZALURRAHMAN, *Sîret Ansiklopedisi*, I-VI, (trc. Yusuf Balcı, Hakan Bayrak, Bülent Biberici, Kenan Dönmez, Sami Şener), İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1996.
- AHMED B. HANBEL, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, (öl.241/855), *el-Müsned*, I-VI, Kahire, 1313/1896.
- AHMED ŞEFİK, *er-Rikku fi'l-İslâm*, (trc. Ahmed Zeki), İstanbul, t.y.
- ALGÜL, HÜSEYİN, “Gazve”, *DİA.*, XIII, İstanbul, 1996.
- ÂLÛSÎ, Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Mahmûd el-Hüseynî, (öl.1270/1854), *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azim Ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut. t.y.
- ÂMİR, Abdüllatif, *Ahkâmu'l-Esra ve's-Sebaya fi'l-Hurubi'l-İslâmiyye*, Kahire, 1406/1986.
- ÂŞIKPAŞAZÂDE, Ahmed, (öl.889/1484), *Tevarih-i Al-i Osman*, (nşr. Ali Bey), Matbaâ-i Amire, İstanbul, 1368/1949.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.y.
- AVCI, CASİM, “Kurayza (Benû Kurayza)”, *DİA.*, Ankara, 2002, XXVI, 432.
- AYDIN, M. AKİF, “Köle”, *DİA.*, XXVI, Ankara, 2002.
- BARKAN, Ömer Lütfi, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980.
- BELÂZÛRÎ, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, (öl. 279/892), *Fütuhu'l-Büldan*, el-Matbaatu'l-Rahmaniyye, Kahire, 1379/1960.
- BEYHÂKÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî, (öl.458/1056), *es-Sünenu'l Kübra*, Dairetü'l-Maarifi'n-Nizamiyye, X, Haydarabat, 1404/1983.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, (öl.1390/1971), *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1405/1985.
- BOZKURT, Nebi, “Mekke”, *DİA.*, XXVIII, Ankara, 2003.
- BUĞA, Mustafa, *Büyük Şafî Fıkhu*, (çev. Ali Arslan), I-IV, Huzur Yayınevi, İstanbul, t.y.

- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, (öl. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul, 1325/1907.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Akçağ Yayınları, Ankara, 1415/1995.
- CESSÂS, Ebu Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, (öl. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Darul Fikr Matbaası, I-III, Beyrut, 1414/1993.
- ÇALIŞKAN, İbrahim, “İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, A.Ü.İ.F. Dergisi, XXXI, Ankara, t.y.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 1418/1998.
- DÖNDÜREN, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'ân-ı Kerîm Yüce Meali ve Açıklaması*, I-II, Diyalog Gazetecilik, İstanbul, 1423/2003.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (öl.275/889), *Sünen-i Ebû Dâvûd*, I-V, İstanbul, 1401/1981.
- EBÛ UBEYD, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, (öl.224/838), *Kitâbü'l-Emvâl*, (nşr. M. Halil Herras), Kahire, 1395/1975.
- EBÛ YÛSUF, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, (öl.182/798), *Kitâbü'l-Harâc*, I-II, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1396/1976.
- EDGÎRÎ, Abdüsselam b. Hasan, *Hükmü'l-Esrâ fî'l-İslâm*, Rabat, 1415/1995.
- ENGİN, Nihat, “Osmanlılarda Kölelik”, *DİA.*, XXVI, Ankara, 2002.
- , *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1983.
- ERNEST LAVİS, *Tarih-i Umûmî*, (trc. Ali Kuşçu v.dğr.,), İstanbul, t.y.
- ESED, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, (Çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), I-III, İşaret Yayınları, İstanbul, 1419/1999.
- ESİN, Emel, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş*, Edebiyat Dergisi Matbaası, İstanbul, 1975.
- ESKİCİOĞLU, Osman, *İslâm Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1416/1996.

- EVLYÂ ÇELEBÎ, Derviş Mehmed Zillî, (öl.1095/1684), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, (nşr. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), I-VIII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- GÜRÜN, Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Karacan Yayınları İstanbul, 1982.
- HÂKİM, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, (öl.405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkadir 'Ata), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, (trc. Kemal Kuşçu), Nur Yayınları, İstanbul, 1399/1979.
- , *Hz. Peygamberin Savaşları*, (Çev., Nazire Erinç Yurter), Beyan Yayınları, İstanbul, 1422/2002.
- , "Abd", *DİA.*, İstanbul, 1988.
- HEYSEMÎ, Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Ebi Bekr b. Süleymân el-Heysemî, (öl.807/1405), *Mecmau'z-Zevâ'id ve Menbau'l-Fevâ'id*, (thk. Hüsâmeddîn el-Kudsi), Daru'l-Fikr Matbaası, X, Beyrut, 1412/1992.
- HİCÂZÎ, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, (trc. Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul, t.y.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, (öl.1252/1836), *Reddû'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, (Çev., Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1403/1983.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, (öl.543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Darul Fikr Matbaası, I-IV, Beyrut, 1412/1992.
- İBNÜ'L-ESÎR, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, (öl.630/1233), *el-Kâmil fî't-Târih*, I-XIII, Leiden, 1293/1876.

- İBN HACER, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed
el-Askalânî, (öl.852/1449), *el-İsabe fi temyizi's-Sahabe*, (nşr. Ali
Muhammed el-Bicavî), I-VIII, Kahire, 1413/1992.
- İBN HİŞÂM, Ebu Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb
el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, (öl.218/833), *es-Sîretü'n-
Nebeviyye*, (thk. Muhammed Fehmi es-Sercanî), I-IV, Kahire,
1398/1978.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd
es-Sivâsî el-İskenderî, (öl.861/1457), *Fethu'l-kadîr*, I-IX, Kahire,
1319/1901.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Kesîr b.
Dav' b. Kesîr el-Kaysî, (öl.774/1373), *Tefsirü'l- Kur'âni'l- 'azim*,
Daru'l-Fikr, Beyrut, 1401/1981.
- , *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Kahire, 1412/1992.
- , *el-Fûsûl fi İhtisari Sireti'r-Resûl*, (thk. Seyyid b. Abbas el-Cüleymî),
Kahire, 1410/1990.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b.
Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisi, (öl.620/1223),
el-Muğnî, I-XV, Daru'l-Alamu'l-Kutub, Rabat, t.y.
- İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî,
(öl.273/887), *es-Sünen*, (thk. Mustafa Muhammed el-A'zamî),
I-IV, Riyad, 1403/1983.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b.
Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (öl.711/1311), *Lisanü'l-Arab*, Daru
Sadr, Beyrut, 1415/1994.
- İBN RÜŞD, Ebü'l Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî,
(öl.595/1198), *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*,
(trc. Ahmet Meylani), I-II, Arslan Yayınları, İstanbul, 1392/1973.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-
Basrî el-Bağdâdî, (öl.230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-XI, (thk.
Ali Muhammed Amr), Mektebetü'l-Hanebiyye, Kahire, t.y.

- İBN SEYYİDÜNNÂS, Ebu'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (öl. 734/1334), *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzi ve's- Şemâ'il ve's-Siyer*, I-II, Beyrut, 1402/1982.
- İNALCIK, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- İSLÂMOĞLU, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meâl-Tefsir*, 2.Baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *Anglikan Kilisesine Cevap*, TDV Yayınları Ankara, 1415/1995.
- KANDEMİR, M. Yaşar "Beşir b.Sad", *DİA.*, VI, İstanbul, 1992.
- KARAGÖZ, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2005.
- KARAMAN, Hayreddin, *Yeni Gelişmeler Karşısında İslâm Hukuku*, İklim Yayınları, İstanbul, 1987.
- KÂSÂNÎ, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, (öl.587/1191), *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerai'*, (nşr. Ali Muhammed Muavvez), Mektebetü'l-Habibiyye, I-VII, Pakistan, 1409/1989.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, Beyan Yayınları İstanbul, 1987.
- KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhayy b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî, *et-Teratibu'l-İdariyye*, (Hz. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar), (Çev., Ahmed Özel), I-III, İstanbul, 1414/1993.
- KİTABI MUKADDES*, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2000.
- KÖYMEN, M. Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.
- , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, (öl.671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.

- KUTÛB, Seyyid, *Fî Zilâli 'l-Kur'ân*, (trc. Yakup Çiçek, Ali Turgut, Abdülkerim Ünal, Sait Şimşek, Cüneyt Gökçe, Abdülaziz Hatip, Yusuf Ertuğrul), I-XII, Emir Yayınevi, İstanbul, 1994.
- MANSÛR, Ali, *eş-Şeriatu 'l-İslâmiyye Ve 'l-Kanunu 'd-Düveliyi 'l-Am*, Kahire, 1391/1971.
- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, (öl.450/1058), *Ahkamu 's-Sultaniyye* (Çev., Ali Şafak), (*İslâm 'da Hilafet ve Devlet Hukuku*), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1396/1976.
- MAVSİLÎ, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyar li-Ta'lîl 'l-Muhtar*, (çev. Mehmed Keskin), Ümit Yayınları, I-IV, İstanbul, t.y.
- MERÇİL, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1989
- MERGÎNÂNÎ, Ebu'l-Hasen Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî, (öl.593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü 'l-Mübtedî*, (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), I-IV, Kahire, 1385/1966.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l-Al'â, *el-Cihad fi 'l-İslâm*, (trc. Akif Nuri Kalcıoğlu), Dava Yayınları, İstanbul, t.y.
- , *Teḫimu 'l-Kur'ân*, I-VII, (trc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (öl.261/875), *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki), I-V, Kahire, 1376/1956.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, (öl.676/1277), *Riyazü 's-Salihin*, (trc. ve şerh. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük), *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, I-VIII, Erkam Yayınları, İstanbul, 1418/1997.
- , *el-Mecmû Şerhu 'l-Mühezzeb*, (nşr. Ali Muhammed Muavvez), Beyrut, 1413/1992.
- ÖNKAL, Ahmet, "Beni Mustalik", *DİA.*, XXXI, İstanbul, 2006.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Cezime b. Âmir", *DİA.*, VII, İstanbul, 1993.

- ÖZEL, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, TDV Yayınları, Ankara, 1996.
- , *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- , “Esir”, *DİA.*, XI, İstanbul, 1995.
- , “Gayri Müslim”, *DİA.*, XIII, İstanbul, 1996.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, (öl.606/1209), *Tefsiru'l-Kebir*, I-XXIII, (trc. Suat Yıldırım, v.dğr.), Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- SABÛNÎ, Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, (trc. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul, t.y.
- , *Safvetü't-Tefasir*, VII, (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1416/1995.
- SERAHSÎ, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebu Sehl Ebu Bekr, (öl.483/1090), *el-Mebsut*, XXX, (nşr., Ebu'l Vefa el-Afgani), Daru'l-Marifet Matbaası, Beyrut, t.y.
- SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed, (öl.490/1097), *Şerhu Kitabu's-Siyeru'l-Kebir*, (thk. Selâhuddîn el-Müneccid), Matbaatu's-Şirketi'l-ilaneti's-Şa', Kahire, 1391/1971.
- ŞAFAK, Ali, “Bağy”, *DİA.*, IV, İstanbul, 1991.
- ŞEVKÂNÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Alî el-Yemenî, (öl.1250/1834), *Neylû'l-Evtar*, (nşr. Mustafa el-Babi el-Halebî), III, Mısır, 1348/1929.
- ŞEYBÂNÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Hasen, (öl.189/805), *es-Siyeru's-Sağir*, (thk. Mahmud Ahmed Gazî), el-Câmiatü'l-İslâmiyyetü'l-Alemiyye, İslâmabad/Pakistan, 1419/1998, 120.
- ŞİRÂZÎ, Ebu İshak Cemâluddin İbrahim b. Ali, (öl.476/1083), *el-Mühezzeb*, (nşr. Muhammed ez-Zûhaylî), I-IV, Dimeşk, 1416/1996.
- ŞİRVANÎ, Harun Han, *İslâmda Siyasi Düşünce ve İdare Üzerine Araştırmalar*, (trc. Kemal Kuşcu), Nur Yayınları, Ankara, 1965.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, (öl.310/ 922), *Camii'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'ân*, Daru'l- Fikr Matbaası, Beyrut, 1409/1988.
- , *Tarihu'l-Ümem ve'l-Müluk*, Kahire, 1358/1939.

- TEBRÎZÎ, el-Hatib Veliyyuddin Ebu Abdullah, (öl.741/1340), *Mişkatu'l-Mesabih*, el-Matbaatu'l-Meymeniyye, Mısır, 1409/1988.
- TİRMÎZÎ, Ebu İshak b. İsa b. Sevr, (öl.279/892), *el-Camiu's-Sahih*, (thk. M. Fuad Abdülbaki), İstanbul, 1413/1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- VÂKİDÎ, Muhammed b. Ömer, (öl.207/823), *Kitabu'l-Meğazi*, I-II, Beyrut, t.y.
- VEHBÎ, Konyalı Mehmed, *Hülâsatu'l-Beyan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1388/1969.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, (öl.1361/1942), *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1418/1997.
- , *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, t.y.
- ZEYDAN, Abdülkerim, *el-Medhal li Diraseti's-şeriatî'l-İslâmiyye*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1423/2002.
- , *el-Mufasssal fî Ahkami'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, I-XI, Beyrut, 1413/1982.
- ZEYLÂÎ, Cemâluddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, (öl.762/1360), *Nasbu'r-Raye li Ehadisi'l-Hidaye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, I-IV, 1392/1973.
- ZÛHAYLÎ, Vehbe, *Asârû'l-Harb Fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dımaşk, 1402/1982.
- , *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (trc. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), I-X, Risale Yayınları, İstanbul, 1412/1992.

6. ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İSLÂM HUKUKUNDA SAVAŞ ESİRLERİNİN STATÜSÜ

Abuzer FİDAN

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Danışman: Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

Yılı: 2009, Sayfa: 92

Jüri: Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

: Doç. Dr. Sahip BEROJE

: Doç. Dr. Mehmet Salih ARI

Savaş sonunda galip tarafın esir alması tarihi bir realite olarak önümüzde durması münasebetiyle, biz bu çalışmamızda bu tarihi gerçekliğin İslâm Hukukundaki tarihi gelişimi üzerinde durmaya çalıştık.

Birinci bölümünde, giriş, esir kelimesinin lügat ve ıstılahi anlamı ve genel olarak kölelik hukuku üzerinde duruldu

İkinci bölümde, İslâm'dan önceki toplumlarda, özellikle Eski Yunanlılar ve Romalılar, İslâm öncesi Arapların esirlere yaptıkları muameleler ve İslâm öncesi ve sonrası Türklerin esirlere yaptığı muameleler anlatıldı.

Üçüncü bölümde, genel olarak İslâm da esir hakkında bilgi verildikten sonra Hz. Muhammed (s.a.s) ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer devrinde esirler, İslâm hukukuna göre esir alınması, esirlere uygulanacak hükümler, Müslüman, mürte, asi ve Ehli Kitap savaş esirlerinin hukuku üzerinde duruldu. .

Anahtar Sözcükler: Savaş Esiri, Köle, Statü, Savaş, Hukuk, Esir.

7. SUMMARY

THE STATUS OF WAR SLAVES IN İSLÂMİC LAW

Msr Thesis

Abuzer FİDAN

DEPARTMENT OF THE BASE İSLÂMİC SCIENCE

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

UNIVERSITY OF YÜZÜNCÜ YIL

Supervisor: Selahattin SÖNMEZSOY

Year: 2009, Pages: 92

Jury: Prof. Dr. Selahattin SÖNMEZSOY

: Doç. Dr. Sahip BEROJE

: Doç. Dr. Mehmet Salih ARI

It is because of the historical reality for victorious of war to take captive some people, we tried to study this historical reality and its historical process in İslâmîc Law. In the first , introduction section we dwelled upon the terminological and lexical mean of the ‘esir’ word.

In the second chapter we studied the various treatment of the pre-islâmîc period by the Greeks, Romes and pre-islâmîc and after islâm in Turks.

In the threed chapter we gave irformation about ‘esir’ in generally in İslâm and then we described the general conditions of the ‘esir’in the period of Hz. Mohammad (pbuh) and Hulafa-i Raşidin period. we dwelled upon the applications of capturing the prisoner and how they should been treated in İslâmîc Law. it is dwelled upon law of the muslim, murted, rebellious and non-muslim prisoner. it is discusssed the slavery law in generally

Key Words: The war of captive, slave, statüs, war, law, captive.